

UNIVERSITY OF TORONTO
VELUT ARBOR ÆVO

VELLEIUS PATERCULUS
De Seve in. del.
C. Fessard Sculp.

CAII VELLEII

PATERCULI

HISTORIÆ ROMANÆ

LIBRI DUO.

Nova Editio ex collatione veterum Editorum emendata.

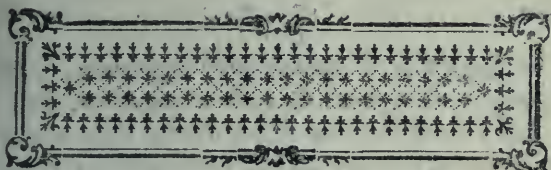

PARISIIS,

Apud J. BARBOU, viâ Mathurinensium

M. DCC. LXXVII.

DE
VELLEII PATERCULI
VITA ET SCRIPTIS,
Ex Gerardi Joannis Vossii
Opere de Historicis Latinis.

VELLEIUS Paterculus primùm tribunus militum in Thracia fuit ; hinc præfectus equitum in Germania ; exinde quæstor, inque quæstura, remissâ sorte provinciæ, legatus Tiberii bello Pannonico, denique primo Tiberii anno cum fratre prætor destinatus : quæ universa de se ipso narrat Velleius. Hosce honores, & quos tum majores & consanguinei gesserint, his verbis complecti studuit Aventinus, eos referens e quibus in primo annalium scribendo profecit. *Publius Velleius Paterculus, homo militaris, ex celeberrimis Campanorum Principibus prognatus, in Germania sub Tiberio præfectus*

equitum fuit. Tribunus antè castrorum, item quæstor & legatus in bello Pannonico. Scripsit sexto [decimo sexto dicere debuerat] *imperii Tiberiani anno. Item majores ejus, atavi, abavi, avi, patruus, pater, Magius Celer frater, disciplinâ bellicâ, ac rebus civilibus clarissimi exstitere duces. prætores, judices, senatores, præfecti fabrûm, tribuni castrorum, legati imperatoribus Romanis fuerunt.* Hæc Aventinus.

Hic Velleius duos historiæ scripsit libros ad M. Vinicium consulem, progenerum Tiberii Cæsaris, Tacito etiam memoratum in sexto Annalium, qui illum patre, & avo, consularibus, ortum dicit : item Dioni libro extremo, ubi eum a Messallina docet interfectum, quod caput cum ea collimare nollet. *Vinucium* aliqui appellant ; sed Dioni quoque est Οὐινίκιος. Librorum Velleii bona pars deperiit. Dictio ejus planè Romana atque elegans ; quædam etiam habet quæ haud alibi invenias ; sed in sui ævi rebus nimis domui Augustæ, & Sejano adulatur. Justiores commentarios promittit Libro II. *Harum præteritarumque rerum ordo, quum justiùs aliorum voluminibus promittitur, tum, uti spero, nostris explicabitur.* Ac postea. *Captum alterum, alterum deditum, justis voluminibus ordine narrabimus, ut spero.*

Si Beatum Rhenanum audimus, qui primus Velleium in lucem protraxit, eſt idem ille quem Tacitus vocat P. Velleium. Nec alia mens vel Jacobi Schegkii, vel Valentis Acidalii; eamque ſententiam probant codice Burerii, ubi *Publius* appellatur, non *Cajus*, uti eſt in vulgatis: ſed nihil tale in variantibus Burerii lectionibus reperias. Eſt & tertia ſententia: nam *Marcum* vocat Priſcianus libro VI. Ita enim habet & antiquissima editio Veneta anni CIϽCCCCLXXVI, & recentissima Heliæ Putſchii: immo & optimæ notæ codex MS. meus, ut omnino huic ſententiæ potiùs accedam.

Porro & fragmentum quoddam Velleii, quod fruſtra in editis quæras, inveniſſe ſe ait Wolfgangus Lazius, libro I. commentariorum Reipublicæ Romanæ, capite VIII. Inſcriptio illius erat. *VELLEII EXCERPTA EX GALLICA HISTORIA.* Fragmentum ipſum iſtiusmodi eſt.

Dum hæc circa Rhenum geruntur, in Noricorum finibus grave vulnus populus Romanus accepit. Quippe Germanorum gentes, quòd Rhætias occupaverant, non longè ab Alpibus, tractu pari, patentibus campis, ubi duo rapidissimi amnes inter ſe confluunt, in ipsis Noricis finibus civitatem, non quidem muro, ſed vallo, foſ-

ſâque cinxerunt ; quam appellabant Ciſara, ex nomine Deæ Ciſæ, quam religiosissimè colebant ; cujus templum quoque ex lignis barbarico ritu conſtructum, poſtquam eò colonia Romanorum deducta eſt, inviolatum permansit, ac vetuſtate collapſum, nomen colli ſervavit. Hanc urbem Titus Annius prætor, ad arcendas barbarorum excursiones, Kal. Sextil. exercitu circumvenit. Ad meridianam oppidi partem, quæ ſola a continenti erat, prætor ipſe, cum legione Martia, operosissimè communivit : ad Occidentem verò, quà barbarorum adventus erat, Avar, Bogudis regis filius, cum equitatu omni & auxiliaribus Macedonum copiis, inter flumen & vallum, loco caſtris parum amplo, infelici temeritate extra flumen conſedit. Pulchra indoles, non minùs Romanis quàm Græcis litteris inſtructa. Igitur LIX die, quàm eò ventum eſt, quum is dies Deæ Ciſæ celeberrimus, ludum & laſciviam magis, quàm formidinem, oſtentaret ; immanis barbarorum multitudo, ex proximis ſylvis repentè erumpens, ex improviſo caſtra irrupit. Equitatum omnem, &, quod miſerius erat, auxilia ſociorum delevit. Avar, quum in hoſtium poteſtatem regio habitu vivus veniſſet, pecudis more mactatur. Oppidani verò, non minori fortunâ, ſed majori virtute, prætorem, in au-

xilium ſociis properantem, adoriuntur. Romani haud ſegniter resiſtunt. Duo principes oppidanorum, Habbino & Caccus, inprimis pugnantes cadunt. Et inclinata jam res oppidanorum erat, nî maturaſſent auxilium ferre ſocii, in altera ripa jam victoriâ potiti. Denique coadunatis viribus caſtra irrumpunt: prætorem, qui paulò altiorem tumulum fruſtra ceperat, Romanâ vi resiſtentem obtruncant: legionem divinam, ut ne nuntius ſupereſſet, funditus delent. Verres ſolus, tribunus militum, amne tranſmiſſo, in proximis paludibus ſe occultans, honeſtam mortem ſubterfugit. Nec multò pòſt Siciliæ proconſul immani avaritiâ turpem mortem promeruit.

Etiam Lib. V. ejuſdem operis, cap. V, & aliis aliquot locis, Velleiani hujus fragmenti meminit Lazius. Sed qui naſum habet, ſatis odoratur ſtylum ejus ſapere ſcriptorem, qui ſeculis aliquot Velleio junior sit. Nec in re pauca ſunt quæ peccentur: ea proferrem, nisi id cum cura feciſſet vir ſummus, Marcus Velſerus, in rerum Auguſtarum Vindelicarum libris. Sed monere operæ pretium videtur, fragmentum hoc totum, paucis tamen inſertis, legi apud Conradum a Lichtenau, Abbatem Urſpergenſem: quem in Chronico vide poſt ea, quæ de anno

MCLXVII expoſuit. Lemma ejus capitis eſt : *De Auguſta Vindelicorum , vel Rhætiæ.* Ætatem ejuſce Conradi inde cognoſcimus , quòd initio pontificatûs Innocentii tertii , hoc eſt anno CIƆCXCVIII , laicum ſe , atque adeo minorennem fuiſſe , dicat : anno autem CIƆCCXV referat ſe Abbatem factum Urſpergenſem ; hiſtoriam verò ſuam perducat ad annum CIƆCCXXIX. Quare , aut ex Abbate Urſpergensi id fragmentum fuerit ; aut inde , unde ea hauſerat Urſpergensis.

EXCERPTA

Ex Annalibus Velleianis Henrici Dodwelli, per Chriſtophorum Cellarium.

Anni U. C.

735. VELLEIUS hoc anno natus videtur. Avus, Caius Velleius, præfectus fabrûm, Neapoli ſe ipſe transfixit. *Lib. 1. c. 76.* Pater, præfectus equitum, cui noſter in eodem munere ſuccessit: *c.* 104.

749. Togam virilem ſumpsit: inde tirocinium militiæ equeſtris, cujus decem numerantur ſtipendia. *Plutarch. in C. Graccho.* Primus hujus militiæ gradus, præfectura cohortis. *Sueton. Claud. c.* 25.

752. Ad ſecundum equeſtris militiæ gradum, tribunatum militum, aſcendit ſub Vinicio, conſulis, ad quem ſcribit, patre. *Lib. 2. c.* 101. *& Suet. ibid.* Sed Dodwello videtur hic tribunatus tantùm beneficiarius fuiſſe.

753. Cum Caio Cæſare Velleius in Orientem proficiſcitur, adeſtque quum Caius cum Parthorum rege in ripa Euphratis congreditur. *Cap. eodem* 101.

754. Incipit bellum Germanicum ſub avo Vinicii conſulis. *Cap.* 104. Tum Velleius videtur ad tertium gradum militiæ ſuæ evectus, tribunatum caſtrorum, si modò is diverſus a tribunatu eſt militum. *Cap.* 104.

757. Tiberius adoptatur : mox illum ſecutus Velleius in Germaniam, per novem annos cum ipſo eſt, primùm præfectus alæ sive equitum, deinde legatus ; *ibid.* *c.* 104. quum Sentius Saturninus adhuc præfectus Germaniæ, Auguſti legatus eſſet, *c.* 105. etiam per unum & alterum annum inſequentem.

759. Deficiunt Pannonii & Dalmatæ ſub præfecto Illyrici Valerio Meſſallino. Eà occasione Velleius partem exercitûs ab Urbe ad Tiberium ducit, jam quæſtor designatus : *cap.* 111. Præficitur Velleius hujus anni hybernis : *cap.* 113. *extr.* Agrippa Poſthumus, qui unà cum Tiberio adoptatus fuerat, abdicatur : *capitibus* 104, & 112.

760. Tiberio de mora ſuſpecto additur Germanicus tum quæſtor. *Dio Caſſius* ; 55. *p.* 569. Velleius anni initio, Romæ ad quæſturam ineundam, fine erat in Pannonia cum Tiberio, remiſſo anno quæſturæ provincialis : *cap.* 111. Meruit etiam ſub Germanico ; frater Velleii Magius Celer cum Tiberio.

761. Annus Pannonici belli ſecundus, quo illud confecit Tiberius.

762. Annus belli Illyriciani tertius, quo Dalmatas in ordinem Tiberius redegit, legato & adjutore Velleii fratre Magio: *cap.* 115. hoc anno cæſus Varus cum legionibus in Germania. *Dio*, *lib.* 56.

763. Quam ob rem iterum Tiberius miſſus in Germaniam. *Sueton. Tib.* 18.

764. Et hunc annum Tiberius uſque ad hyberna exegit in Germania. Hinc ipſe & Germanicus Romam redeunt; hic etiam conſulatum init. *Dio*, 56. *Sueton. cap.* 20.

765. Tiberius triumphat: ſequuntur triumphantem Velleius & frater Magius Celer donis ornati militaribus. *Ipſe Vell. cap.* 121. *Sueton. Tib. cap.* 20.

766. Hoc anno tribunatum plebis, cui antea designatus fuerat, *lib.* 2. *cap.* 111, Velleius gessit, per quem, aut ædilitatem (nulla autem ædilitatis veſtigia apparent) ad præturam aditus erat.

767. Velleio & fratri, candidatis Cæſaris, deſtinari prætoribus contigit. Hi ultimi ab Auguſto commendati, & primi a Tiberio, *lib.* 2. *cap.* 124. hoc enim anno, ante comitia prætoria, mortuus eſt Auguſtus.

768. Velleius cum fratre prætores.

783. Scribit Velleius hanc hiſtoriam ad Marcum Vinicium conſulem.

784. Cæſus, ut videtur, Velleius inter eos eſt, quibus Sejani amicitia nocuit, cujus laudator ſemper fuit, etiam ſuſpecto jam tempore. *Lib.* 2. *capit.* 116, 127, & 128.

ERRATA

Hæc graviora; & ſi quæ alia deprehendet, Lector benevolus condonabit.

IN VELLEIO.

PAG. 81. v. 22. *leg.* Rubiconem.
P. 94. v. 30. *leg.* proruto.
P. 137. v. 17. *leg.* Hermundurorum.

IN FLORO.

PAG. 10. v. 16. *lege* inſimul.
P. 97. v. 24. *leg* dimiſit exercitum.
P. 107. v. 3. *leg.* Bithyniam.
P. 116. cap. 8. v. 16. *leg.* quis.
P. 131. v. 24. *dele vocem* qui.

CAII

CAII VELLEII
PATERCULI
HISTORIÆ ROMANÆ, AD MARCUM VINICIUM CONSULEM,
LIBER PRIMUS.

CAPUT I.

* * * tempeſtate diſtractus a duce ſuo Neſtore, Metapontum condidit. Teucer, non receptus a patre Telamone, ob ſegnitiam non vindicatæ fratris injuriæ, Cyprum adpulſus, cognominem patriæ ſuæ

Salamina conſtituit. Pyrrhus, Achillis filius, Epirum occupavit; Phidippus Ephyram in Theſprotia. At rex regum Agamemnon, tempeſtate in Cretam inſulam rejectus, tres ibi urbes ſtatuit, duas a patriæ nomine, unam a victoriæ memoriâ; Mycenas, Tegeam, Pergamum. Idem mox, ſcelere patruelis fratris Ægiſthi, hereditarium exercentis in eum odium, & facinore uxoris oppreſſus, occiditur: regni potitur Ægiſthus per annos ſeptem. Hunc Oreſtes, matremque, ſociâ consiliorum omnium ſorore Electrâ, virilis animi feminâ, obtruncat. Factum ejus a Diis comprobatum ſpatio vitæ, & felicitate imperii apparuit: quippe vixit annis nonaginta, regnavit ſeptuaginta: qui ſe etiam a Pyrrho, Achillis filio, virtute vindicavit: nam, quòd pactæ ejus, Menelai atque Helenæ filiæ Hermiones nuptias occupaverat, Delphis eum interfecit. Per hæc tempora Lydus & Tyrrhenus fratres, quum regnarent in Lydia, ſterilitate frugum compulsi, ſortiti ſunt, uter cum parte multitudinis patriâ decederet. Sors Tyrrhenum contigit: pervectus in Italiam, & loco, & incolis, & mari nobile, ac perpetuum a ſe nomen dedit. Poſt Oreſtis interitum, filii ejus Penthilus & Tiſamenus regnavere triennio.

II. Tum, ferè anno octogesimo poſt Trojam captam, centesimo & vicesimo, quàm Hercules ad Deos exceſſerat, Pelopis progenies, quæ omni hoc tempore, pulsis Heraclidis, Peloponnesi imperium obtinuerat, ab Herculis progenie expellitur. Duces recuperandi imperii fuere, Temenus, Creſphontes, Ariſtodemus, quorum atavus fuerat. Eodem ferè tempore Athenæ ſub regibus eſſe desierunt; quorum ultimus rex fuit Codrus, Melanthi filius, vir non prætereundus: quippe, quum Lacedæmonii gravi bello Atticos premerent, reſpondiſſetque Pythius, quorum dux ab hoſte eſſet occiſus, eos futuros ſuperiores; depositâ veſte regiâ, paſtoralem cultum induit, immixtuſque caſtris hoſtium de induſtriâ, imprudenter, rixam ciens, interemptus eſt. Codrum cum morte æterna gloria, Athenienſes ſecuta victoria eſt. Quis eum non miretur, qui his artibus mortem quæsierit, quibus ab ignavis vita quæri ſolet? Hujus filius Medon primus Archon Athenis fuit. Ab hoc poſteri apud Atticos dicti Medontidæ: ſed ii, inſequenteſque Archontes, uſque ad Charopem, dum viverent, eum honorem uſurpabant. Peloponnesii, digredientes finibus Atticis, Megaram, mediam Corintho Atheniſque urbem, con-

didere. Eâ tempeſtate & Tyria classis, plurimùm pollens mari, in ultimo Hiſpaniæ tractu, in extremo noſtri orbis termino inſulam circumfuſam Oceano, perexiguo a continenti diviſam freto, Gades condidit. Ab iiſdem poſt paucos annos in Africa Utica condita eſt. Exclusi ab Heraclidis Oreſtis liberi, jactatique quum variis casibus, tum ſævitiâ maris, quintodecimo anno ſedem cepere circa Lesbum inſulam.

III. Tum Græcia maximis concuſſa eſt motibus: Achæi, ex Laconica pulsi, eas occupavere ſedes, quas nunc obtinent: Pelaſgi Athenas commigravere; acerque belli juvenis, nomine Theſſalus, natione Theſprotius, cum magna civium manu, eam regionem armis occupavit, quæ nunc ab ejus nomine Theſſalia appellatur, antè Myrmidonum vocitata civitas. Quo nomine mirari convenit eos, qui, Iliaca componentes tempora, de ea regione, ut Theſſalia commemorant. Quod quum alii faciant, Tragici frequentiſſimè faciunt, quibus minimè id concedendum eſt: nihil enim ex perſona poëtæ, ſed omnia ſub eorum, qui illo tempore vixerunt, dixerunt. Quòd si quis a Theſſalo, Herculis filio, eos appellatos Theſſalos dicet, reddenda erit ei ratio, cur numquam ante

hunc insequentem Thessalum ea gens id nominis usurpaverit. Paulò antè Aletes, sextus ab Hercule, Hippotis filius, Corinthum, quæ antea fuerat Ephyre, claustra Peloponnesi continentem, in Isthmo condidit. Neque est quod miremur ab Homero nominari Corinthum : nam ex persona Poëtæ & hanc urbem, & quasdam Ionum colonias iis nominibus appellat, quibus vocabantur ætate ejus, multò post Ilium captum conditæ.

IV. Athenienses in Eubœa Chalcida & Erethriam colonis occupavere ; Lacedæmonii in Asia Magnesiam. Nec multò pòst Chalcidenses, orti, ut prædiximus, Atticis, Hippocle & Megasthene ducibus, Cumas in Italia condiderunt. Hujus classis cursum esse directum alii columbæ antecedentis volatu ferunt ; alii nocturno æris sono, qualis Cerealibus sacris cieri solet. Pars horum civium magno pòst intervallo Neapolim condidit. Utriusque urbis eximia semper in Romanos fides facit eas nobilitate, atque amœnitate suâ dignissimas : sed aliis diligentior ritûs patrii mansit custodia ; Cumanos Osca mutavit vicinia. Vires autem veteres earum urbium hodieque magnitudo ostentat mœnium. Subsequenti tempore magna vis Græcæ juventutis, abundantiâ virium se-

des quæritans, in Asiam ſe effudit: nam & Iones, duce Ione profecti Athenis, nobilissimam partem regionis maritimæ occupavere, quæ hodieque appellatur Ionia; urbeſque conſtituere, Epheſum, Miletum, Colophona, Prienen, Lebedum, Myuntem, Erythram, Clazomenas, Phocæam; multaſque in Ægæo atque Icario occupavere inſulas, Samum, Chium, Andrum, Tenum, Parum, Delum, aliaſque ignobiles. Et mox Æolii, eâdem profecti Græciâ, longissimiſque acti erroribus, non minùs illuſtres obtinuerunt locos, claraſque urbes condiderunt, Smyrnam, Cymen, Lariſſam, Myrinam, Mitylenemque, & alias urbes, quæ ſunt in Lesbo inſulâ.

V. Clarissimum deinde Homeri illuxit ingenium, sine exemplo maximum; qui magnitudine operis, & fulgore carminum ſolus appellari *Poëta* meruit: in quo hoc maximum eſt, quòd neque ante illum, quem ille imitaretur, neque poſt illum, qui eum imitari poſſet, inventus eſt: neque quemquam alium, cujus operis primus auctor fuerit, in eo perfectissimum, præter Homerum & Archilocum, reperiemus. Hic longiùs a temporibus belli, quod compoſuit, Troici, quàm quidam rentur, abfuit: nam ferme ante annos

nongentos quinquaginta floruit, intra mille natus eſt. Quo nomine, non eſt mirandum, quòd ſæpe illud uſurpat, *οἷοι νῦν βροτοί εἰσι* : hoc enim ut hominum, ita ſeculorum notatur differentia. Quem si quis cæcum genitum putat, omnibus ſensibus orbus eſt.

VI. Inſequenti tempore imperium Asiaticum ab Aſſyriis, qui id obtinuerant annis mille ſeptingentis, tranſlatum eſt ad Medos, abhinc annos ferme ſeptingentos ſeptuaginta. Quippe Sardanapalum eorum regem, mollitiis fluentem & nimiùm felicem malo ſuo, tertio & tricesimo loco ab Nino & Semiramide, qui Babylona condiderant, natum, ita ut ſemper ſucceſſor regni paterni foret filius, Pharnaces Medus imperio vitâque privavit. Eâ ætate clarissimus Graii nominis Lycurgus Lacedæmonius, vir generis regii, fuit ſeverissimarum juſtissimarumque legum auctor, & diſciplinæ convenientissimæ vir; cujus quamdiu Sparta diligens fuit, excelsissimè floruit. Hoc tractu temporum ante annos quinque & ſexaginta, quàm urbs Romana conderetur, ab Eliſſa Tyria, quam quidam Dido autumant, Carthago conditur. Circa quod tempus Caranus, vir generis regii, ſextus-decimus ab Hercule, profectus Argis, regnum

Macedoniæ occupavit, a quo Magnus Alexander quum fuerit ſeptimus-decimus, jure materni generis Achille auctore, paterni Hercule gloriatus eſt. [*Æmilius Sura de annis populi Romani : Aſſyrii, principes omnium gentium, rerum potiti ſunt, deinde Medi, poſtea Perſæ, deinde Macedones. Exinde, duobus regibus, Philippo & Antiocho, qui a Macedonibus oriundi erant, haud multò poſt Carthaginem ſubactam, devictis, ſumma imperii ad populum Romanum pervenit. Inter hoc tempus, & initìum Nini regis Aſſyriorum, qui princeps rerum potitus, interſunt anni mille nongenti nonaginta quinque.*]

Quæ hîc uncis incluſa a Velleianis characterum formâ diſtinguuntur, non videntur eſſe Velleii, ſed ex alicujus annotatione ad oram libri ſcripta, in textum irrepsiſſe. Id patet ex eorum, quæ præcedunt, connexione cum ſequentibus, in quibus ad Carani tempus ætas Hesiodi refertur.

VII. Hujus temporis æqualis Hesiodus fuit, circa centum viginti annos diſtinctus ab Homeri ætate, vir perelegantis ingenii, & mollissimâ dulcedine carminum memorabilis, otii quietiſque cupidissimus, ut tempore tanto viro, ita operis auctoritate proximus : qui vitavit,

ne in id quod Homerus, incideret, patriamque & parentes teſtatus eſt; ſed patriam, quia multatus ab ea erat, contumeliosissimè. Dum in externis moror, incidi in rem domeſticam, maximique erroris, & multum diſcrepantem auctorum opinionibus. Nam quidam, hujus temporis tractu, aiunt, a Tuſcis Capuam Nolamque conditam ante annos ferè octingentos triginta: quibus equidem aſſenſerim: ſed Marcus Cato quantum differt! qui dicat, Capuam ab eiſdem Tuſcis conditam, ac ſubinde Nolam: ſtetiſſe autem Capuam, antequam a Romanis caperetur, annis circiter ducentis ſexaginta: quod si ita eſt, quum sint a Capua capta anni ducenti quadraginta, ut condita eſt, anni ſunt ferè quingenti. Ego (pace diligentiæ Catonis dixerim) vix crediderim, tam maturè tantam urbem creviſſe, floruiſſe, concidiſſe, reſurrexiſſe.

VIII. Clarissimum deinde omnium ludicrum certamen, & ad exercitandam corporis animique virtutem efficacissimum, Olympiorum initum, habuit auctorem Iphitum Elium. Is eos ludos, mercatumque inſtituit ante annos, quàm tu, Marce Vinici, conſulatum inires, octingentos quatuor. Hoc ſacrum eodem loco inſtituiſſe fertur abhinc annos ferè

mille ducentos quinquaginta Atreus, quum Pelopi patri funebres ludos faceret : quo quidem in ludicro omnis generis certaminum Hercules victor exſtitit. Tum Athenis perpetui Archontes eſſe desierunt, quum fuiſſet ultimus Alcmæon; cœperuntque in denos annos creari : quæ conſuetudo in annos ſeptuaginta mansit, ac deinde annuis commiſſa eſt magiſtratibus reſpublica. Ex iis, qui denis annis præfuerunt, primus fuit Charops, ultimus Eryxias; ex annuis, primus Creon. Sextâ Olympiade, poſt duos & viginti annos, quàm prima conſtituta fuerat, Romulus, Martis filius, ultus injurias avi, Romam Urbem Parilibus in Palatio condidit : a quo tempore ad vos conſules, anni ſunt ſeptingenti octoginta duo. Id actum poſt Trojam captam annis quadringentis triginta ſeptem. Id gessit Romulus adjutus legionibus Latini avi ſui : libenter enim iis, qui ita prodiderunt, acceſſerim; quum aliter firmare urbem novam, tam vicinis Veientibus, aliiſque Etruſcis ac Sabinis, cum imbelli & paſtorali manu vix potuerit : quamquam, jam Aſylo facto inter duos lucos, auxit. Hic centum homines electos, appellatoſque Patres, inſtar habuit consilii publici. Hanc originem nomen Patriciorum habet. Raptus virginum

Sabinarum, * * * * *

Hic ingens hiatus, qui Velleianæ hiſtoriæ partem maximam & præclarissimam abſorbuit, nempe ab urbe condita ad tempus belli Macedonici contra regem Perſeum, qui populo Romano gravior, *quàm timuerat*, *hoſtis exſtitit*. Ita enim cum Lipsio legendum videtur, pro vulgato *expetit*.

IX. * * * * quam timuerat hoſtis, expetit. Nam biennio adeo variâ fortunâ cum conſulibus conflixerat, ut plerumque ſuperior fuerit, magnamque partem Græciæ in ſocietatem ſuam perduceret. Quin Rhodii quoque, fidelissimi antea Romanis, tum dubiâ fide, ſpeculati fortunam, proniores regis partibus fuiſſe visi ſunt; & rex Eumenes in eo bello medius fuit animo, neque fratris initiis, neque ſuæ reſpondit conſuetudini. Tum ſenatus populuſque Romanus Lucium Æmilium Paullum, qui & prætor, & conſul triumphaverat, virum in tantum laudandum, in quantum intelligi virtus poteſt, conſulem creavit, filium ejus Paulli, qui ad Cannas quàm tergiverſanter pernicioſam reipublicæ pugnam inierat, tam fortiter in ea mortem obierat. Is Perſeum ingenti prælio apud urbem nomine Pydnam in Macedonia fuſum fugatumque caſtris exuit,

deletiſque ejus copiis, deſtitutum omni ſpe coëgit e Macedonia profugere: quam ille linquens, in inſulam Samothraciam profugit, templique ſe religioni ſupplicem credidit. Ad eum Cn. Octavius prætor, qui classi præerat, pervenit; & ratione magis quàm vi perſuasit, ut ſe Romanorum fidei committeret. Ita Paullus maximum nobilissimumque regem in triumpho duxit. Quo anno & Octavii prætoris navalis, & Anicii, regem Illyriorum Gentium ante currum agentis, triumphi fuere celebres. Quàm sit assidua eminentis fortunæ comes invidia, altissimiſque adhæreat, etiam hoc colligi poteſt; quòd, quum Anicii, Octaviique triumphum nemo interpellaret, fuere, qui Paulli impedire obniterentur: cujus tantum priores excessit, vel magnitudine regis Perſei, vel ſpecie simulacrorum, vel modo pecuniæ, ut bis millies centies HS ærario contulerit, & omnium antè actorum comparationem amplitudine vicerit.

X. Per idem tempus, quum Antiochus Epiphanes, qui Athenis Olympicum inchoavit, tum rex Syriæ, Ptolemæum puerum Alexandriæ obsideret; miſſus eſt ad eum legatus Marcus Popilius Lænas, qui juberet incepto desiſtere; mandataque expoſuit, & regem deliberaturum ſe

dicentem, circumſcripsit virgulâ, jussitque, priùs reſponſum reddere, quàm egrederetur finito arenæ circulo. Sic cogitationem regiam Romana disjecit conſtantia, obeditumque imperio. Lucio autem Paullo, magnæ victoriæ compoti, quatuor filii fuere. Ex iis duos, natu majores, unum Publio Scipioni, Publii Africani filio, nihil ex paternâ majeſtate, præter ſpeciem nominis, vigoremque eloquentiæ retinenti, in adoptionem dederat; alterum Fabio Maximo: duos minores natu, prætextatos, quo tempore victoriam adeptus eſt, habuit. Is quum in concione extra urbem, more majorum, ante triumphi diem, ordinem actorum ſuorum commemoraret, Deos immortales precatus eſt, ut, si quis eorum invideret operibus ac fortunæ ſuæ, in ipſum potiùs ſævirent, quàm in rempublicam. Quæ vox, veluti oraculo emiſſa, magnâ parte eum ſpoliavit ſanguinis ſui: nam alterum ex ſuis, quos in familia retinuerat, liberis, ante paucos triumphi, alterum poſt pauciores amisit dies. Aſpera circa hæc tempora cenſura Fulvii Flacci, & Poſtumii Albini fuit: quippe Fulvii cenſoris frater, & quidem conſors, Cn. Fulvius, ſenatu motus eſt ab iis cenſoribus.

XI. Poſt victum captumque Perſen,

qui quadriennio pòſt in libera cuſtodia Albæ decessit, Pſeudophilippus, a mendacio simulatæ originis appellatus, qui ſe Philippum regiæque ſtirpis ferebat, quum eſſet ultimæ, armis occupatâ Macedoniâ, aſſumptis regni insignibus, brevi temeritatis pœnas dedit. Quippe Quintus Metellus prætor, cui ex virtute Macedonici nomen inditum, præclârâ victoriâ ipſum gentemque ſuperavit, & immani etiam Achæos rebellare incipientes fudit acie. Hic eſt Metellus Macedonicus, qui porticus, quæ fuere circumdatæ duabus ædibus sine inſcriptione positis, quæ nunc Octaviæ porticibus ambiuntur, fecerat; quique hanc turmam ſtatuarum equestrium, quæ frontem ædium ſpectant, hodieque maximum ornamentum ejus loci, ex Macedonia detulit. Cujus turmæ hanc cauſam referunt: Magnum Alexandrum impetraſſe a Lysippo, singulari talium auctore operum, ut eorum equitum qui ex ipsius turma apud Granicum flumen ceciderant, expreſsâ similitudine figurarum, faceret ſtatuas, & ipsius quoque iis interponeret. Hic idem, primus omnium Romæ, ædem ex marmore in iis ipsis monumentis molitus, vel magnificentiæ vel luxuriæ princeps fuit. Vix ullius gentis, ætatis, ordinis hominem in-

veneris, cujus felicitatem fortunæ Metelli compares : nam, præter excellentes triumphos, honoresque amplissimos, & principale in republica fastigium, extentumque vitæ spatium, & acres innocentesque pro republica cum inimicis contentiones, quatuor filios sustulit, omnes adultæ ætatis vidit, omnès reliquit superstites & honoratissimos. Mortui ejus lectum pro Rostris sustulerunt quatuor filii, unus consularis & censorius, alter consularis, tertius consul, quartus candidatus consulatûs, quem honorem adeptus est. Hoc est nimirum magis feliciter de vita migrare, quàm mori.

XII. Universâ deinde, ut prædiximus, instinctâ in bellum Achaiâ, cujus pars magna ejusdem Metelli Macedonici virtute armisque fracta erat, maximè Corinthiis in arma, cum gravibus etiam in Romanos contumeliis, instigantibus, destinatus ei bello gerendo consul Mummius. Et sub idem tempus, magis, quia volebant Romani, quidquid de Carthaginiensibus diceretur, credere, quàm quia credenda afferebantur, statuit senatus Carthaginem excidere. Ita eodem tempore Publius Scipio Æmilianus, vir avitis Publii Africani, paternisque L. Paulli virtututibus simillimus, omnibus belli ac togæ

dotibus, ingeniique ac ſtudiorum eminentiſſimus ſeculi ſui, qui nihil in vita nisi laudandum aut fecit aut dixit ac ſensit; quem, Paullo genitum, adoptatum a Scipione Africani filio, diximus, ædilitatem petens conſul creatus eſt. Bellum Carthagini jam ante biennium a prioribus conſulibus illatum majore vi intulit; quum antè in Hiſpania murali coronâ, in Africa obsidionali donatus eſſet; in Hiſpania verò etiam ex provocatione, ipſe modicus virium, immanis magnitudinis hoſtem interemiſſet. Eamque urbem, magis invidiâ imperii, quàm ullis ejus temporis noxis, inviſam Romano nomini, funditus ſuſtulit; fecitque ſuæ virtutis monumentum, quod fuerat avi ejus clementiæ. Carthago diruta eſt, quum ſtetiſſet annis ſexcentis ſexaginta ſeptem, abhinc annos centum ſeptuaginta ſeptem, Cn. Cornelio Lentulo, L. Mummio conſulibus. Hunc finem habuit Romani imperii Carthago æmula; cum qua bellare majores noſtri cœpere Claudio, & Fulvio coſſ. ante annos ducentos nonaginta ſex, quàm tu, M. Vinici, conſulatum inires. Ita per annos centum quindecim, aut bellum inter eos populos, aut belli præparatio, aut infida pax fuit: neque ſe Roma, jam terrarum orbe ſuperato, ſecuram ſperavit

fore, si nomen usquam stantis maneret Carthaginis; adeo odium, certaminibus ortum, ultra metum durat, & ne in victis quidem deponitur, neque antè invisum esse desinit, quàm esse desiit.

XIII. Ante triennium quàm Carthago deleretur, M. Cato, perpetuus diruendæ ejus auctor, L. Censorino, M. Manlio coss. mortem obiit. Eodem anno, quo Carthago concidit, L. Mummius Corinthum, post annos nongentos quinquaginta duos, quàm ab Alete Hippotis filio erat condita, funditus eruit. Uterque imperator, devictæ a se gentis nomine honoratus, alter Africanus, alter appellatus est Achaicus; nec quisquam ex novis hominibus prior Mummio cognomen virtute partum vindicavit. Diversi imperatoribus mores, diversa fuere studia. Quippe Scipio tam elegans liberalium studiorum, omnisque doctrinæ & auctor, & admirator fuit, ut Polybium, Panætiumque, præcellentes ingenio viros, domi militiæque secum habuerit: neque enim quisquam hoc Scipione elegantiùs intervalla negotiorum otio dispunxit, semperque aut belli aut pacis serviit artibus: semper inter arma ac studia versatus, aut corpus periculis aut animum disciplinis exercuit. Mummius tam rudis fuit, ut captâ Co-

rintho, quum maximorum artificum perfectas manibus tabulas ac statuas, in Italiam portandas locaret, juberet prædici conducentibus, si eas perdidissent, novas eos reddituros. Non tamen puto dubites, Vinici, quin magis pro republica fuerit, manere adhuc rudem Corinthiorum intellectum, quàm in tantum ea intelligi; & quin hac prudentiâ illa imprudentia decori publico fuerit convenientior.

XIV. Quum faciliùs cujusque rei in unum contracta species, quàm divisa temporibus, oculis animisque inhæreat, statui priorem hujus voluminis, posterioremque partem, non inutili rerum notitiâ in arctum contractâ distinguere, atque huic loco inserere, quæ quoque tempore, post Romam a Gallis captam, deducta sit colonia jussu senatûs: nam militarium & causæ & auctores & ipsarum præfulgent nomina: huic rei per idem tempus civitates propagatas, auctumque Romanum nomen communione juris, haud intempestivè subtexturi videmur. Post septem annos, quàm Galli urbem ceperunt, *Sutrium* deducta colonia est, & post annum *Setina*, novemque interjectis annis *Nepe*; deinde, interpositis duobus & triginta, *Aricini* in civitatem recepti. Abhinc annos autem trecentos quinquaginta,

Sp. Postumio, Veturio Calvino coss. *Campanis* data est civitas, partique *Samnitium*, sine suffragio; & eodem anno *Cales* deducta colonia. Interjecto deinde triennio *Fundani* & *Formiani* in civitatem recepti, eo ipso anno, quo Alexandria condita est; insequentibusque consulibus, a Sp. Postumio, Philone Publilio censoribus *Acerranis* data civitas, & post triennium *Tarracinam* deducta colonia; interpositoque quadriennio *Luceria*; ac deinde, interjecto triennio, *Suessa Aurunca*, & *Saticula*, *Interamna*que post biennium. Decem deinde hoc munere anni vacaverunt: tunc *Sora*, atque *Alba* deductæ coloniæ, & *Carseoli* post biennium. At quintùm Fabio, Decio Mure quartùm coss. quo anno Pyrrhus regnare cœpit, *Sinuessam*, *Minturnas*que missi coloni, post quadriennium *Venusiam*; interjectoque biennio, M. Curio, & Rufino Cornelio coss. *Sabinis* sine suffragio data civitas. Id actum ante annos ferme trecentos viginti: at *Cosam* & *Pæstum* abhinc annos ferme trecentos, Fabio Dorsone & Claudio Caninâ coss. Interjecto quinquennio, Sempronio Sopho, & Appio Cæci filio coss. *Ariminum*, *Beneventum* coloni missi; & suffragii ferendi jus *Sabinis* datum. At initio belli primi Punici *Firmum* & *Castrum* colonis occupata: & post an-

num *Æsernia*, postque viginti duos annos *Æsulum* & *Alsium*; *Fregellæ*que post biennium; proximoque anno, Torquato Sempronioque coss. *Brundisium*, & post triennium *Spoletium*; quo anno Floralium ludorum factum est initium: postque biennium deducta *Valentia*, & sub adventum in Italiam Annibalis, *Cremona* atque *Placentia*.

XV. Deinde, neque dum Annibal in Italia moratur, neque proximis post excessum ejus annis, vacavit Romanis colonias condere; quum esset in bello conquirendus potiùs miles, quàm dimittendus, & post bellum vires refovendæ magis, quàm spargendæ. Cn. autem Manlio Volsone & Fulvio Nobiliore coss. *Bononia* deducta colonia, abhinc annos ferme ducentos septemdecim; &, post quadriennium, *Pisaurum* ac *Potentia*; interjectoque triennio, *Aquileia* & *Gravisca*; & post quadriennium *Luca*. Eodem temporum tractu, quamquam apud quosdam ambigitur, *Puteolos Salernum*que & *Buxentum* missi coloni. *Auximum* autem in Picenum, abhinc annos ferme centum octoginta septem, ante triennium, quàm Cassius censor, a Lupercali in Palatium versus, theatrum facere instituit: cui in demoliendo eximia civitatis severitas & consul Scipio restitere: quod ego inter

clarissima publicæ voluntatis argumenta numeraverim. Cassio autem Longino & Sextio Calvino, qui Sallues apud Aquas, quæ ab eo Sextiæ appellantur, devicit, consulibus, *Fabrateria* deducta est, abhinc annos ferme centum quinquaginta septem, & post annum *Scylacium*, *Minervium*, *Tarentum*, *Neptunia*, *Carthago*que in Africa, prima, ut prædiximus, extra Italiam, colonia condita est. De *Dertona* ambigitur. *Narbo* autem *Martius* in Gallia, Porcio Marcioque coss. abhinc circiter annos centum quinquaginta tres, deducta colonia est. Post tres & viginti annos in Vagiennis *Eporædia*, Mario sexies Valerioque Flacco coss. Neque facile memoriæ mandaverim, quæ, nisi militaris, post hoc tempus deducta sit.

XVI. Quum hæc particula operis velut formam propositi excesserit, quamquam intelligo, mihi in hac tam præcipiti festinatione, quæ me rotæ pronive gurgitis ac vorticis modo nusquam patitur consistere, pene magis necessaria prætereunda, quàm supervacua amplectenda; nequeo tamen temperare mihi, quin rem sæpe agitatam animo meo, neque ad liquidum ratione perductam, signem stylo. Quis enim abunde mirari potest, quòd eminentissima cujusque professionis ingenia, in eamdem formam, & in idem

arctati temporis congruens ſpatium, & quemadmodum clauſa capsâ aliove ſepto diversi generis animalia, nihilo minùs ſeparata alienis, in unum quæque corpus congregantur; ita cujuſque clari operis capacia ingenia in similitudinem & temporum & profectuum ſemetipſa ab aliis ſeparaverunt? Una, neque multorum annorum ſpatio diviſa, ætas, per divini ſpiritûs viros, Æſchylum, Sophoclem, Euripidem, illuſtravit tragœdias: una priſcam illam & veterem ſub Cratino, Ariſtophane & Eupolide comœdiam; ac novam comicam Menandrus, æqualesque ejus ætatis magis quàm operis, Philemon ac Diphilus, & invenere intra paucissimos annos, neque imitanda reliquere. Philoſophorum quoque ingenia, Socratico ore defluentia, omnium, quos paulò antè enumeravimus, quanto poſt Platonis Ariſtoteliſque mortem floruere ſpatio? Quid ante Iſocratem, quid poſt ejus auditores eorumque diſcipulos clarum in oratoribus fuit? adeo quidem arctatum anguſtiis temporum, ut nemo memoriâ dignus alter ab altero videri nequiverint.

XVII. Neque hoc in Græcis, quàm in Romanis, evenit magis. Nam, nisi aspera ac rudia repetas, & inventi laudanda nomine, in Accio circaque eum Ro-

mana tragœdia eſt : dulceſque Latini leporis facetiæ, per Cæcilium Terentiumque & Afranium, ſuppari ætate nituerunt. Hiſtoricos (ut & Livium quoque priorum ætati adſtruas) præter Catonem & quoſdam veteres & obſcuros, minùs octoginta annis circumdatum ævum tulit ; ut nec Poëtarum în antiquius citeriuſve processit ubertas. At oratio, ac vis forensis, perfectumque proſæ eloquentiæ decus, ut idem ſeparetur Cato (pace P. Crassi, Scipioniſque & Lælii, & Gracchorum, & Fannii, & Ser. Galbæ dixerim) ita univerſa ſub principe operis ſui erupit Tullio ; ut delectari ante eum paucissimis, mirari verò neminem possis, nisi aut ab illo viſum, aut qui illum viderit. Hoc idem eveniſſe Grammaticis, Plaſtis, Pictoribus, Scalptoribus, quiſquis temporum inſtiterit notis, reperiet, & eminentia cujuſque operis arctissimis temporum clauſtris circumdata. Hujus ergo, præcedentiſque ſeculi, ingeniorum similitudines congregantis & in ſtudium par, & in emolumentum, cauſas quum ſemper requiro, numquam reperio, quas eſſe veras confidam, ſed fortaſſe verisimiles, inter quas has maximè. Alit æmulatio ingenia ; & nunc invidia, nunc admiratio incitationem accendit ; naturâque, quod ſummo ſtudio petitum eſt, aſcendit in

ſummum ; difficiliſque in perfecto mora eſt ; naturaliterque , quod procedere non poteſt , recedit : & ut primò ad conſequendos , quos priores ducimus , accendimur , ita ubi aut præteriri , aut æquari eos poſſe deſperavimus , ſtudium cum ſpe ſeneſcit ; & quod aſſequi non poteſt , ſequi desinit ; & , velut occupatam relinquens materiam , quærit novam ; præteritoque eo , in quo eminère non poſſumus , aliquid in quo nitamur conquirimus ; ſequiturque , ut frequens ac mobilìs tranſitus maximum perfecti operis impedimentum sit.

XVIII. Transit admiratio a conditione temporum , & ad urbium. Una urbs Attica pluribus annis eloquentiâ , quàm univerſa Græcia , uberiúſque floruit ; adeo ut corpora gentis illius ſeparata sint in alias civitates , ingenia verò ſolis Atheniensium muris clauſa exiſtimes. Neque ego hoc magis miratus sim , quàm neminem Argivum , Thebanum , Lacedæmonium oratorem aut dum vixit auctoritate , aut poſt mortem memoriâ dignum exiſtimatum : quæ urbes , & multæ aliæ , talium ſtudiorum fuere ſteriles , nisi Thebas unum os Pindari illuminaret ; nam Alcmana Lacones falsò sibi vindicant.

LIBER

LIBER SECUNDUS.

CAPUT I.

POTENTIÆ Romanorum prior Scipio viam aperuerat, luxuriæ poſterior aperuit. Quippe remoto Carthaginis metu, ſublatâque imperii æmulâ, non gradu, ſed præcipiti curſu a virtute deſcitum, ad vitia tranſcurſum; vetus diſciplina deſerta, nova inducta; in ſomnum a vigiliis, ab armis ad voluptates, a negotiis in otium converſa civitas. Tum Scipio Nasica in Capitolio porticus; tum, quas prædiximus, Metellus; tum in circo Cn. Octavius multò amœnissimam, moliti ſunt; publicamque magnificentiam ſecuta privata luxuria eſt. Triſte deinde & contumelioſum bellum in Hiſpania, duce latronum Viriatho, ſecutum eſt: quod ita variâ fortunâ geſtum eſt, ut ſæpius Romanorum gereretur adversâ. Sed interempto Viriatho, fraude magis quàm virtute Servilii Cæpionis, Numantinum gravius exarsit. Hæc urbs numquam decem millibus plura pro-

priæ juventutis armavit ; ſed vel ferociâ ingenii , vel inſcitiâ noſtrorum ducum , vel fortunæ indulgentiâ , quum alios duces , tum Pompeium , magni nominis virum , ad turpissima deduxit fœdera (hic primus e Pompeiis conſul fuit) nec minùs turpia ac deteſtabilia Mancinum Hoſtilium conſulem : ſed Pompeium gratia impunitum habuit , Mancinum verecundia ; quippe , non recuſando perduxit huc , ut per Feciales nudus ac poſt tergum religatis manibus dederetur hoſtibus : quem illi recipere ſe negaverunt , sicut quondam Caudini fecerunt , dicentes publicam violationem fidei non debere unius lui ſanguine.

II. Immanem deditio Mancini civitatis movit diſſensionem : quippe Tib. Gracchus , Tib. Gracchi clarissimi atque eminentissimi viri filius , P. Africani ex filia nepos , quo quæſtore & auctore id fœdus ictum erat , nunc graviter ferens aliquid a ſe factum infirmari , nunc similis vel judicii vel pœnæ metuens diſcrimen , tribunus plebis creatus , vir alioqui vitâ innocentissimus , ingenio florentissimus , proposito ſanctissimus , tantis denique adornatus virtutibus , quantas perfecta & naturâ & induſtriâ mortalis conditio recipit , P. Mucio Scævolâ , L. Calpurnio conſuli-

bus, abhinc annos centum ſexaginta duos, deſcivit a bonis; pollicituſque toti Italiæ civitatem, simul etiam promulgatis agrariis legibus, omnibus ſtatum concupiſcentibus, ſumma imis miſcuit; & in præruptum atque anceps periculum adduxit rempublicam, Octavioque collegæ pro bono publico ſtanti imperium abrogavit: triumviros agris dividendis coloniiſque deducendis creavit ſe, ſocerumque ſuum conſularem Appium, & Gracchum fratrem, admodum juvenem.

III. Tum P. Scipio Nasica, ejus, qui optimus vir a ſenatu judicatus erat, nepos; ejus, qui cenſor porticus in Capitolio fecerat, filius; pronepos autem Cn. Scipionis celeberrimi viri, P. Africani patrui, privatuſque & togatus, quum esſet conſobrinus Tib. Gracchi, patriam cognationi præferens, & quidquid publicè ſalutare non eſſet, privatim alienum exiſtimans (ob eas virtutes primus omnium abſens pontifex maximus factus eſt) circumdatâ lævo brachio togæ laciniâ, ex ſuperiore parte Capitolii, ſummis gradibus insiſtens, hortatus eſt, qui ſalvam vellent rempublicam ſe ſequerentur. Tum optimates, ſenatus, atque equeſtris ordinis pars melior & major, & intacta perniciosis consiliis plebs, irruere in

Gracchum ſtantem in area cum catervis ſuis, & concientem pene totius Italiæ frequentiam. Is fugiens, decurrenſque clivo Capitolino, fragmine ſubſellii ictus, vitam, quàm gloriosissimè degere potuerat, immaturâ morte finivit. Hoc initium in urbe Roma civilis ſanguinis, gladiorumque impunitatis fuit. Inde jus vi obrutum, potentiorque habitus prior; diſcordiæque civium, antea conditionibus ſanari ſolitæ, ferro dijudicatæ; bellaque non causis inita, ſed prout eorum merces fuit. Quod haud mirum eſt: non enim ibi conſiſtunt exempla, unde cœperunt, ſed quamlibet in tenuem recepta tramitem, latissimè evagandi sibi viam faciunt; &, ubi ſemel recto deerratum eſt, in præceps pervenitur: nec quisquam sibi putat turpe, quod alii fuit fructuoſum.

IV. Interim, dum hæc in Italia geruntur, Ariſtonicus, mortuo rege Attalo, a quo Asia populo Romano hereditate relicta erat, sicut relicta poſtea eſt a Nicomede Bithynia, mentitus regiæ ſtirpis originem, armis eam occupat. Is victus a M. Perperna, ductuſque in triumpho; ſed M'. Aquillio capite pœnas dedit, quum initio belli Craſſum Mucianum, virum juris ſcientissimum, dece-

dentem ex Asia proconſulem interemiſſet. Et P. Scipio Africanus Æmilianus, qui Carthaginem deleverat, poſt tot acceptas circa Numantiam clades, creatus iterum conſul, miſſuſque in Hiſpaniam, fortunæ virtutique, expertæ in Africa, reſpondit in Hiſpania; & intra annum ac tres menſes, quàm eò venerat, circumdatam operibus Numantiam exciſamque æquavit ſolo: nec quiſquam ullius gentis hominum ante eum clariore urbium excidio nomen ſuum perpetuæ commendavit memoriæ. Quippe, excisâ Carthagine ac Numantiâ, ab alterius nos me.u, alterius vindicavit contumeliis. Hic, eum interrogante tribuno Carbone, *quid de Tib. Gracchi cæde ſentiret?* reſpondit, *si is occupandæ reipublicæ animum habuiſſet, jure cæſum.* Et, quum omnis concio adclamaſſet: *Hoſtium*, inquit, *armatorum toties clamore non territus, quî poſſum veſtro moveri, quorum noverca eſt Italia?* Reverſus in Urbem, intra breve tempus, M'. Aquillio, C. Sempronio coſſ. abhinc annos centum quinquaginta, poſt duos conſulatus duoſque triumphos, & bis exciſos terrores reipublicæ, manè in lectulo repertus eſt mortuus, ita ut quædam eliſarum faucium in cervice reperirentur notæ. De tanti viri morte nulla habita eſt quæſtio; ejuſque

corpus velato capite elatum eſt, cujus operâ ſuper totum terrarum orbem Roma extulerat caput. Seu fatalem, ut plures, ſeu conflatam insidiis, ut aliqui prodidere memoriæ, mortem obiit; vitam certè dignissimam egit, quæ nullius ad id temporis præterquam avito fulgore vinceretur. Decessit anno ferme quinquagesimo ſexto: de quo si quis ambiget, recurrat ad priorem conſulatum ejus, in quem creatus eſt anno trigesimo ſexto: ita dubitare desinet.

V. Ante tempus exciſæ Numantiæ, præclara in Hiſpania militia A. Bruti fuit: qui, penetratis omnibus Hiſpaniæ gentibus, ingenti vi hominum, urbiumque potitus numero, aditis quæ vix audita erant, Gallæci cognomen meruit. Et ante eum paucis annis tam ſeverum illius Q. Macedonici in his gentibus imperium fuit, ut, quum urbem Contrebiam nomine in Hiſpania oppugnaret, pulſas præcipiti loco quinque cohortes legionarias eódem protinus ſubire juberet, facientibuſque omnibus in procinctu teſtamenta, velut ad certam mortem eundum foret, non deterritus proposito, perſeverantia ducis, quem moriturum miſerat militem, victorem recepit. Tantum effecit mixtus timori pudor, ſpeſque deſperatione quæsita. Hic

virtute ac ſeveritate facti ; at Fabius Æmilianus, Paulli exemplo, diſciplinæ in Hiſpania fuit clarissimus.

VI. Decem deinde interpoſitis annis, qui Tib. Gracchum, idem Caium fratrem ejus occupavit furor, tam virtutibus ejus omnibus, quàm huic errori ſimilem, ingenio etiam eloquentiâque longè præſtantiorem. Qui, quum ſummâ quiete animi civitatis princeps eſſe poſſet, vel vindicandæ fraternæ mortis gratiâ, vel præmuniendæ regalis potentiæ, ejuſdem exempli tribunatum ingreſſus, longè majora & acriora repetens, dabat civitatem omnibus Italicis : extendebat eam pene uſque Alpes ; dividebat agros ; vetabat quemquam civem plus quingentis jugeribus habere, quod aliquando lege Liciniâ cautum erat ; nova conſtituebat portoria ; novis coloniis replebat provincias ; judicia a ſenatu transferebat ad equites ; frumentum plebi dare inſtituerat ; nihil immotum, nihil tranquillum, nihil quietum denique in eodem ſtatu relinquebat ; quin alterum etiam continuavit tribunatum. Hunc L. Opimius conſul, qui prætor Fregellas exciderat, perſecutus armis, unáque Fulvium Flaccum conſularem ac triumphalem virum, æquè prava cupientem, quem C. Gracchus in locum Tiberii fratris

triumvirum nominaverat, eumque ſocium regalis aſſumpſerat potentiæ, morte afficit. Id unum nefariè ab Opimio proditum, quòd capitis, non dicam Gracchi, ſed civis Romani pretium ſe daturum, idque auro repenſurum propoſuit. Flaccus in Aventino, armatos ad pugnam ciens, cum filio majore jugulatus eſt. Gracchus profugiens, quum jam comprehenderetur ab iis, quos Opimius miſerat, cervicem Euporo ſervo præbuit; qui non ſegniùs ſe ipſe interemit, quàm domino ſuccurrerat. Quo die singularis Pomponii, equitis Romani, in Gracchum fides fuit: qui more Coclitis, ſuſtentatis in ponte hoſtibus ejus, gladio ſe transfixit. Ut Tiberii Gracchi antea corpus, ita Caii, mirâ crudelitate victorum, in Tiberim dejectum eſt.

VII. Hunc Tib. Gracchi liberi, P. Scipionis Africani nepotes, vivâ adhuc matre Corneliâ Africani filiâ, viri optimis ingeniis malè uſi, vitæ mortiſque habuere exitum: qui ſi civilem dignitatis concupiſſent modum, quidquid tumultuando adipiſci geſtierunt, quietis obtuliſſet reſpublica. Huic atrocitati adjectum ſcelus unicum: quippe juvenis, ſpecie excellens, necdum duodevicesimum tranſgreſſus annum, immuniſque delictorum paternorum, Fulvii Flacci filius, quem pater legatum de con-

ditionibus miſerat, ab Opimio interemptus eſt. Quem quum aruſpex Tuſcus amicus flentem in vincula duci vidiſſet: Quin tu hoc potiùs, inquit, facis? protinuſque illiſo capite in poſtem lapideum januæ carceris, effuſoque cerebro, exſpiravit. Crudeleſque mox quæſtiones in amicos clienteſque Gracchorum habitæ ſunt: ſed Opimium, virum alioqui ſanctum & gravem, damnatum poſtea judicio publico, memoria ipsius ſævitiæ, nulla civilis perſecuta eſt miſericordia. Eadem Rutilium Popilliumque, qui conſules aſperrimè in Tib. Gracchi amicos ſævierant, poſtea judiciorum publicorum meritò oppreſſit invidia. Rei tantæ parum ad notitiam pertinens interponetur. Hic eſt Opimius, a quo conſule celeberrimum Opimiani vini nomen; quod jam nullum eſſe, ſpatio annorum colligi poteſt; quum ab eo sint ad te, Marce Vinici, conſulem, anni centum quinquaginta unus. Factum Opimii, quòd inimicitiarum quæſita erat ultio, minor ſecuta auctoritas; & viſa ultio, privato odio magis, quàm publicæ vindictæ data.

VIII. Subinde Porcio Marcioque coſſ. deducta colonia, *Narbo Martius*. Mandetur deinde memoriæ ſeveritas judiciorum: quippe C. Cato conſularis, M. Catonis

nepos, Africani ſororis filius, repetundarum ex Macedonia damnatus eſt, quum lis ejus quater millibus æſtimaretur, adeo illi viri magis voluntatem peccandi intuebantur, quàm modum; factaque ad consilium dirigebant, & quid, non in quantum admiſſum foret, æſtimabant. Circa eadem tempora M. & C. Metelli fratres uno die triumphaverunt. Non minùs clarum exemplum, & adhuc unicum Fulvii Flacci, ejus, qui Capuam ceperat, filiorum, ſed alterius in adoptionem dati, in collegio conſulum fuit; adoptivus in Acidini Manlii familiam datus: nam cenſura Metellorum, patruelium non germanorum fratrum fuit; quod ſolis contigerat Scipionibus. Tum Cimbri & Teutoni tranſcendêre Rhenum, multis mox noſtris ſuiſque cladibus nobiles. Per eadem tempora clarus ejus Minucii, qui porticus, quæ hodieque celebres ſunt, molitus eſt, e Scordiſcis triumphus fuit.

IX. Eodem tractu temporum nituerunt oratores Scipio Æmilianus, Læliuſque, Ser. Galba, duo Gracchi, C. Fannius, Carbo Papirius. Nec prætereundus Metellus Numidicus, & Scaurus, & ante omnes L. Craſſus, & M. Antonius. Quorum ætati ingeniiſque ſucceſſere C. Cæſar Strabo, P. Sulpicius: nam Q. Mucius juris

ſcientiâ, quàm propriæ eloquentiæ nomine, celebrior fuit. Clara etiam per idem ævi ſpatium fuere ingenia, in Togatis Afranii, in Tragœdiis Pacuvii atque Accii, uſque in Græcorum ingeniorum comparationem evecti, magnumque inter hos ipſos facientis operi ſuo locum; adeo quidem, ut in illis limæ, in hoc pene plus videatur fuiſſe ſanguinis. Celebre & Lucilii nomen fuit, qui ſub P. Africano, Numantino bello eques militaverat: quo quidem tempore juvenis adhuc Jugurtha, ac Marius, ſub eodem Africano militantes, in iiſdem caſtris didicere, quæ poſtea in contrariis facerent. Hiſtoriarum auctor jam tum Siſenna erat juvenis, ſed opus belli civilis Sullani poſt aliquot annos ab eo ſeniore editum eſt. Vetuſtior Siſennâ fuit Cœlius, æqualis Siſennæ Rutilius, Claudiuſque Quadrigarius, & Valerius Antias. Sanè non ignoremus, eâdem ætate fuiſſe Pomponium, ſensibus celebrem, verbis rudem, & novitate inventi a ſe operis commendabilem.

X. Perſequamur notam ſeveritatem cenſorum, Cassii Longini, Cæpioniſque, qui abhinc annos centum quinquaginta ſeptem, Lepidum Æmilium augurem, quòd ſex millibus ædes conduxiſſet, adeſſe juſſerunt. At nunc, si quis tanti habitet, vix

ut ſenator agnoſcitur : adeo maturè a rectis in vitia, a vitiis in prava, a pravis in præcipitia pervenitur. Eodem tractu temporum & Domitii ex Arvernis, & Fabii ex Allobrogibus victoria fuit nobilis. Fabio, Paulli nepoti, ex victoria cognomen Allobrogico inditum. Notetur Domitiæ familiæ peculiaris quædam, & ut clarissima, ita arctata numero felicitas. Quatuor ante hunc, nobilissimæ ſimplicitatis juvenem, Cn. Domitium, fuere singulis omnino parentibus geniti, ſed omnes ad conſulatum, ſacerdotiaque, ad triumphi autem pene omnes pervenerunt insignia.

XI. Bellum deinde Jugurthinum geſtum eſt per Q. Metellum, nulli ſecundum ſeculi ſui. Hujus legatus fuit C. Marius, quem prædiximus, natus equeſtri loco, hirtus atque horridus, vitâque ſanctus, quantum bello optimus, tantum pace peſſimus, immodicus gloriæ, inſatiabilis, impotens, ſemperque inquietus : hic per publicanos, alioſque in Africa negotiantes, criminatus Metelli lentitudinem, trahentis jam in tertium annum bellum, & naturalem nobilitatis ſuperbiam, morandique in imperiis cupiditatem, effecit, ut, quum commeatu petito Romam veniſſet, conſul crearetur, bellique pene patrati a Metello, qui bis Jugurtham acie fuderat, ſumma

committeretur sibi. Metelli tamen & triumphus fuit clarissimus, & meritum; virtutique cognomen Numidici inditum. Ut paulò antè Domitiæ familiæ, ita Cæciliæ notanda claritudo eſt : quippe intra duodecim ferme annos hujus temporis conſules fuere Metelli, aut cenſores, aut triumpharunt ampliùs duodecim; ut appareat, quemadmodum urbium imperiorumque, ita gentium nunc florere fortunam, nunc ſeneſcere, nunc interire.

XII. At C. Marius L. Sullam, jam tunc, ut præcaventibus fatis, copulatum sibi Quæſtorem habuit, & per eum miſſum ad regem Bocchum, Jugurthâ rege, abhinc annos ferme centum triginta octo, potitus eſt : deſignatuſque iterum conſul, in Urbem reverſus, ſecundi conſulatûs initio Calend. Jan. eum in triumpho duxit. Effuſa, ut prædiximus, immanis vis Germanarum gentium, quibus nomen Cimbris, ac Teutonis erat, quum Cæpionem Manliumque coſſ. & antè Carbonem Silanumque fudiſſent fugâſſentque in Galliis, & exuiſſent exercitu; Scaurumque & Aurelium coſſ. & alios celeberrimi nominis viros trucidâſſent; populus Romanus non alium repellendis tantis hoſtibus magis idoneum imperatorem, quàm Marium, eſt ratus. Tum multiplicati conſulatus ejus.

Tertius in apparatu belli conſumptus, quo anno Cn. Domitius tribunus plebis legem tulit, ut ſacerdotes, quos antea collegæ ſufficiebant, populus crearet. Quarto, trans Alpes circa Aquas Sextias cum Teutonis conflixit ; ampliùs centum quinquaginta millibus hoſtium priore ac poſtero die ab eo trucidatis, genſque exciſa Teutonum. Quinto, circa Alpes in campis, quibus nomen erat Raudiis, ipſe conſul, & proconſul Q. Lutatius Catulus fortunatissimo decertavere prœlio ; cæſa, aut capta ampliùs centum millia hominum. Hâc victoriâ videtur meruiſſe Marius, ne ejus nati rempublicam pœniteret, ac bona malis repenſâſſe. Sextus conſulatus veluti præmium ei meritorum datus. Non tamen hujus conſulatûs fraudetur gloriâ ; quo Servilii Glauciæ, Saturninique Apuleii furorem, continuatis honoribus rempublicam lacerantium, & gladiis quoque & cæde comitia diſcutientium, conſul armis compeſcuit, homineſque exitiabiles in Hoſtilia curia morte multavit.

XIII. Deinde interjectis paucis annis, tribunatum iniit M. Livius Druſus, vir nobilissimus, eloquentissimus, ſanctissimus, meliore in omnia ingenio animoque, quàm fortunâ uſus. Qui quum ſenatui priſcum reſtituere cuperet decus, & judicia

ab equitibus ad eum transferre ordinem [quippe eam poteſtatem nacti equites Gracchanis legibus, quum in multos clarissimos atque innocentissimos viros ſæviſſent, tum Publium Rutilium, virum non ſeculi ſui, ſed omnis ævi optimum, interrogatum lege repetundarum, maximo cum gemitu civitatis, damnaverant] in iis ipsis, quæ pro ſenatu moliebatur, ſenatum habuit adverſarium, non intelligentem, si qua de plebis commodis ab eo agerentur, veluti ineſcandæ illiciendæque multitudinis causâ fieri, ut minoribus perceptis majora permitteret. Denique ea fortuna Drusi fuit, ut malefacta collegarum, quàm ejus optimè ab ipſo cogitata, ſenatus probaret magis; & honorem, qui ab eo deferebatur, ſperneret; injurias, quæ ab aliis intendebantur, æquo animo reciperet; & hujus ſummæ gloriæ invideret, illorum modicam ferret.

XIV. Tum converſus Drusi animus, quando bene cœpta malè cedebant, ad dandam civitatem Italiæ. Quod quum moliens revertiſſet e foro, immensâ illâ & incognitâ, quæ eum ſemper comitabatur, cinctus multitudine, in atrio domûs ſuæ cultello percuſſus, qui affixus lateri ejus relictus eſt, intra paucas horas decessit. Sed quum ultimum redderet ſpiritum, in-

tuens circumſtantium mœrentiumque frequentiam, effudit vocem convenientissimam conſcientiæ ſuæ : *Ecquando*, inquit, *propinqui amicique, similem mei civem habebit reſpublica ?* Hunc finem clarissimus juvenis vitæ habuit ; cujus morum minimè omittatur argumentum. Quum ædificaret domum in Palatio in eo loco, ubi eſt, quæ quondam Ciceronis, mox Cenſorini fuit, nunc Statilii Siſennæ eſt, promitteretque ei architectus, ita ſe eam ædificaturum, ut libera a conſpectu, immunis ab omnibus arbitris eſſet, neque quiſquam in eam deſpicere poſſet : *Tu verò*, inquit, *si quid in te artis eſt, ita compone domum meam, ut, quidquid agam, ab omnibus perſpici possit.*

XV. In legibus Gracchi inter perniciosissima numeraverim, quòd extra Italiam colonias poſuit. Id majores [quum viderent tantò potentiorem Tyro Carthaginem, Massiliam Phocæâ, Syracuſas Corintho, Cyzicum ac Byzantium Mileto genitali ſolo] diligenter vitaverant, ut cives Romanos ad cenſendum ex provinciis in Italiam revocaverint. Prima autem extra Italiam colonia Carthago condita eſt. Mors Drusi jam pridem tumeſcens bellum excitavit Italicum : quippe L. Cæſare, P. Rutilio coſſ. abhinc annos centum viginti,

universa Italia, quum id malum ab Asculanis ortum esset [quippe Servium prætorem Fonteiumque legatum occiderant] ac deinde a Marsis exceptum, in omnes penetrasset regiones, arma adversùs Romanos cepit; quorum ut fortuna atrox, ita causa fuit justissima; petebant enim eam civitatem, cujus imperium armis tuebantur: per omnes annos atque omnia bella, duplici numero se militum equitumque fungi, neque in ejus civitatis jus recipi, quæ per eos in idipsum pervenisset fastigium, per quod homines ejusdem & gentis & sanguinis, ut externos alienosque, fastidire posset. Id bellum ampliùs trecenta millia juventutis Italicæ abstulit. Clarissimi autem imperatores fuerunt Romani eo bello, Cn. Pompeius, Cn. Pompeii Magni pater, C. Marius, de quo prædiximus, L. Sulla, anno antè præturâ functus, Q. Metellus, Numidici filius, qui meritum cognomen Pii consecutus erat. Quippe expulsum civitate a L. Saturnino tribuno plebis, quòd solus in leges ejus jurare noluerat, pietate suâ, auctoritate senatûs, consensu reipublicæ, restituit patrem. Nec triumphis honoribusque, quàm aut causâ exsilii, aut exsilio, aut reditu clarior fuit Numidicus.

XVI. Italicorum autem fuerunt celeberrimi duces, Silo Poppædius, Herius

Asinius, Insteius Cato, C. Pontidius; Telesinus Pontius, Marius Egnatius, Papius Mutilus. Neque ego verecundiâ domestici sanguinis gloriæ quidquam, dum verum refero, subtraham: quippe multum Minatii Magii, atavi mei Asculanensis, tribuendum est memoriæ; qui nepos Decii Magii, Campanorum principis, celeberrimi & fidelissimi viri, tantam hoc bello Romanis fidem præstitit, ut cum legione, quam ipse in Hirpinis conscripserat, Herculaneum simul cum T. Didio caperet, Pompeios cum L. Sulla oppugnaret, Cosamque occuparet; cujus de virtutibus quum alii, tum maximè dilucidéque Q. Hortensius in Annalibus suis retulit. Cujus pietati plenam populus Romanus gratiam retulit, ipsum viritim civitate donando, duos filios ejus creando prætores, quum seni adhuc crearentur. Tam varia atque atrox fortuna Italici belli fuit, ut per biennium continuum duo Romani consules, Rutilius ac deinde Cato Porcius ab hostibus occiderentur; exercitus Populi Romani multis in locis funderentur, utque ad saga iretur, diuque in eo habitu maneretur. Caput imperii sui Corfinium legerant, quod appellarent Italicum. Paulatim deinde recipiendo in civitatem, qui arma aut non ceperant, aut deposuerant

maturiùs, vires refectæ ſunt; Pompeio Sullâque & Mario fluentem procumbentemque rempublicam reſtituentibus.

XVII. Finito ex maxima parte, nisi quæ Nolani belli manebant reliquiæ, Italico bello [quo quidem Romani victis afflictiſque ipsi exarmati, quàm integris universis civitatem dare maluerunt] conſulatum inierunt Q. Pompeius & L. Cornelius Sulla, vir qui neque ad finem victoriæ ſatis laudari, neque poſt victoriam abundè vituperari poteſt. Hic natus familiâ nobili, ſextus a Cornelio Rufino, qui bello Pyrrhi inter celeberrimos fuerat duces, quum familiæ ejus claritudo intermiſſa eſſet, diu ita ſe geſſit, ut nullam petendi conſulatum cogitationem habere videretur: deinde poſt præturam illuſtratus bello Italico, & antè in Gallia legatione ſub Mario, quâ eminentissimos duces hoſtium ſuderat, ex ſucceſſu animum ſumpsit; petenſque conſulatum, pene omnium civium ſuffragiis factus eſt; ſed eum honorem undequinquagesimo ætatis ſuæ anno aſſecutus eſt.

XVIII. Per ea tempora Mithridates Ponticus rex, vir neque silendus neque dicendus sine cura, bello acerrimus, virtute eximius, aliquando fortunâ, ſemper animo maximus, consiliis dux, miles ma-

nu, odio in Romanos Annibal, occupatâ Asiâ, necatiſque in ea omnibus civibus Romanis, quos quidem eâdem die atque horâ, redditis civitatibus litteris, ingenti cum pollicitatione præmiorum interimi juſſerat [quo tempore neque fortitudine adversùs Mithridatem, neque fide in Romanos quiſquam Rhodiis par fuit. Horum fidem Mitylenæorum perfidia illuminavit, qui M. Aquillium alioſque Mithridati vinctos tradiderunt; quibus libertas, in unius Theophanis gratiam, poſtea a Pompeio reſtituta eſt] quum terribilis Italiæ quoque videretur imminere, ſorte obvenit Sullæ Asia provincia. Is egreſſus urbe, quum circa Nolam moraretur [quippe ea urbs pertinacissimè arma retinebat, exercituque Romano obsidebatur, velut pœniteret ejus fidei, quam omnium ſanctissimam bello præſtiterat Punico] P. Sulpicius tribunus plebis diſertus, acer, opibus, gratiâ, amicitiis, vigore ingenii atque animi celeberrimus, quum antea rectissimâ voluntate apud populum maximam quæsiſſet dignitatem, quasi pigeret eum virtutum ſuarum, & bene conſulta ei malè cederent, ſubitò pravus & præceps, C. Mario, poſt ſeptuagesimum annum omnia imperia & omnes provincias concupiſcenti addixit, legemque ad populum tulit, quâ

Sullæ imperium abrogaretur, C. Mario bellum decerneretur Mithridaticum, aliasque leges perniciosas & exitiabiles, neque tolerandas liberæ civitati tulit: quin etiam Q. Pompeii consulis filium, eumdemque Sullæ generum, per emissarios factionis suæ interfecit.

XIX. Tum Sulla contracto exercitu ad Urbem rediit, eamque armis occupavit; duodecim auctores novarum pessimarumque rerum, inter quos Marium cum filio & P. Sulpicio, Urbe exturbavit, ac lege latâ exsules fecit. Sulpicium etiam assecuti equites, in Laurentinis paludibus jugulavere; caputque ejus erectum & ostentatum pro rostris, velut omen imminentis proscriptionis fuit. Marius post sextum consulatum annoque septuagesimo, nudus ac limo obrutus, oculis tantummodo ac naribus eminentibus, extractus arundineto, circa paludem Maricæ, in quam se, fugiens consectantes Sullæ equites, abdiderat, injecto in collum loro, in carcerem Minturnensium jussu Duumviri perductus est. Ad quem interficiendum missus cum gladio servus publicus, natione Germanus, qui fortè ab imperatore eo, bello Cimbrico, captus erat, ut agnovit Marium, magno ejulatu expromenti indignationem casûs tanti viri, abjecto gladio profugit

e carcere. Tum cives, ab hoſte, miſereri paulò antè principis viri docti, inſtructum eum viatico collatâque veſte, in navem impoſuerunt. At ille, aſſecutus circa Ænariam filium, curſum in Africam direxit; inopemque vitam in tugurio ruinarum Carthaginiensium toleravit: quum Marius aſpiciens Carthaginem, illa intuens Marium, alter alteri poſſent eſſe ſolatio.

XX. Hoc primùm anno, ſanguine conſulis Romani militis imbutæ manus ſunt: quippe Pompeius collega Sullæ, ab exercitu Cn. Pompeii proconſulis, ſeditione, ſed quam dux creaverat, interfectus eſt. Non erat Mario Sulpicioque Cinna temperatior: itaque quum ita civitas Italiæ data eſſet, ut in octo tribus contribuerentur novi cives, ne potentia eorum & multitudo veterum civium dignitatem frangeret, pluſque poſſent recepti in beneficium, quàm auctores beneficii; Cinna in omnibus tribubus eos ſe diſtributurum pollicitus eſt. Quo nomine ingentem totius Italiæ frequentiam in Urbem acciverat: e qua pulſus collegæ optimatiumque viribus, quum in Campaniam tenderet, ex auctoritate ſenatûs conſulatus ei abrogatus eſt, ſuffectuſque in ejus locum L. Cornelius Merula flamen Dialis. Hæc injuria homine, quàm exemplo dignior fuit. Tum

Cinna, corruptis primò centurionibus ac tribunis, mox etiam ſpe largitionis militibus, ab eo exercitu, qui circa Nolam erat, receptus eſt. Is, quum univerſus in verba ejus juraſſet, retinens insignia conſulatûs, patriæ bellum intulit, fretus ingenti numero novorum civium, e quorum delectu trecentas ampliùs cohortes conſcripſerat, ac triginta legionum inſtar impleverat. Opus erat partibus, auctoritate, gratiâ; cujus augendæ C. Marium cum filio de exsilio revocavit, quique cum iis pulsi erant.

XXI. Dum bellum autem infert patriæ Cinna, Cn. Pompeius Magni pater [cujus præclarâ operâ bello Marsico præcipuè circa Picenum agrum, ut præſcripsimus, uſa erat reſpublica, quique Aſculum ceperat, circa quam urbem, quum in multis aliis regionibus exercitus diſpersi forent, quinque & ſeptuaginta millia civium Romanorum, ampliùs ſexaginta millia Italicorum unâ die conflixerant] fruſtratus ſpe continuandi conſulatûs, ita ſe dubium mediumque partibus præſtitit, ut omnia ex proprio uſu ageret, temporibuſque insidiari videretur, & huc atque illuc, unde ſpes major affuiſſet potentiæ, ſe exercitumque deflecteret: ſed ad ultimum magno atrocique prœlio cum Cinna conflixit. Cu-

jus commissi patratique ſub ipſis mœnibus oculiſque urbis Romanæ, pugnantibus ſpectantibuſque quàm fuerit eventus exitiabilis, vix verbis exprimi poteſt. Poſt hoc, quum utrumque exercitum, velut parum bello exhauſtum, laceraret peſtilentia, Cn. Pompeius decessit: cujus interitûs voluptas, amiſſorum aut gladio aut morbo civium pene damno repenſata eſt; populuſque Romanus, quam vivo iracundiam debuerat, in corpus mortui contulit. Seu duæ ſeu tres Pompeiorum fuere familiæ, primus ejus nominis, ante annos ferè centum ſexaginta octo, Q. Pompeius cum Cn. Servilio conſul fuit. Cinna & Marius, haud incruentis utrimque certaminibus editis, Urbem occupaverunt; ſed prior ingreſſus Cinna, de recipiendo Mario legem tulit.

XXII. Mox C. Marius peſtifero civibus ſuis reditu intravit mœnia. Nihil illâ victoriâ fuiſſet crudelius, nisi mox Sullana eſſet ſecuta: neque licentiâ in mediocres ſævitum, ſed excelsissimi quoque atque eminentissimi civitatis viri variis ſuppliciorum generibus affecti. In iis conſul Octavius, vir lenissimi animi, juſſu Cinnæ interfectus eſt. Merula autem, qui ſe ſub adventum Cinnæ conſulatu abdicaverat, incisis venis ſuperfuſoque altaribus ſanguine, quos

quos ſæpe pro ſalute reipublicæ flamen Dialis precatus erat Deos, eos in exſecrationem Cinnæ partiumque ejus tum precatus, optimè de republica meritum ſpiritum reddidit. M. Antonius, princeps civitatis atque eloquentiæ, gladiis militum, quos ipſos facundiâ ſuâ moratus erat, juſſu Marii Cinnæque confoſſus eſt. Q. Lutatius Catulus, & aliarum virtutum, & belli Cimbrici gloriâ, quæ illi cum Mario communis fuerat, celeberrimus, quum ad mortem conquireretur, concluſit ſe loco nuper calce arenâque perpolito, illatoque igni qui vim odoris excitaret, ſimul exitiali hauſto ſpiritu, ſimul incluſo ſuo, mortem magis voto quàm arbitrio inimicorum obiit. Omnia erant præcipitia in republica, nec tamen adhuc quiſquam inveniebatur, qui bona civis Romani aut donare auderet, aut petere ſuſtineret. Poſtea id quoque acceſſit, ut ſævitiæ cauſam avaritia præberet, & modus culpæ ex pecuniæ modo conſtitueretur; & qui fuiſſet locuples, fieret nocens, ſui quiſque periculi merces foret; nec quidquam videretur turpe, quod eſſet quæſtuoſum.

XXIII. Secundum deinde conſulatum Cinna, & ſeptimum Marius in priorum dedecus iniit: cujus initio morbo oppreſſus deceſſit, vir in bello hoſtibus, in otio

C

civibus infeſtissimus, quietiſque impatientissimus. In hujus locum ſuffectus Valerius Flaccus turpissimæ legis auctor, quâ creditoribus quadrantem ſolvi juſſerat: cujus facti merita eum pœna intra biennium conſecuta eſt. Dominante in Italia Cinnâ, major pars nobilitatis ad Sullam in Achaiam, ac deinde pòſt in Asiam perfugit. Sulla interim cum Mithridatis præfectis, circa Athenas Bœotiamque & Macedoniam ita dimicavit, ut & Athenas reciperet, & plurimo circa multiplices Piræei portus munitiones labore expleto, ampliùs ducenta millia hoſtium interficeret, nec minùs multa caperet. Si quis hoc rebellandi tempus, quo Athenæ oppugnatæ a Sulla ſunt, imputat Atheniensibus, nimirum veri vetuſtatiſque ignarus eſt: adeo enim certa Atheniensium in Romanos fides fuit, ut ſemper & in omni re quidquid sincerâ fide gereretur, id Romani Atticâ fieri prædicarent. Ceterùm tum oppressi Mithridatis armis homines miſerrimæ conditionis, quum ab inimicis tenerentur, oppugnabantur ab amicis; & animos extra mœnia, corpora necessitati ſervientes intra muros habebant. Tranſgreſſus deinde in Asiam Sulla, parentem ante omnia, ſupplicemque Mithridaten invenit; quem multatum pecuniâ ac parte na-

vium, Asiâ omnibuſque aliis provinciis, quas armis occupaverat, decedere coëgit, captivos recepit, in perfugas noxioſque animadvertit, paternis, id eſt, Ponticis finibus contentum eſſe jussit.

XXIV. C. Flavius Fimbria, qui præfectus equitum ante adventum Sullæ, Valerium Flaccum conſularem virum interfecerat, exercituque occupato imperator appellatus, fortè Mithridaten pepulerat prœlio, ſub adventum Sullæ ſe ipſe interemit, adoleſcens, quæ pessimè auſus erat, fortiter exſecutus. Eodem anno P. Lænas tribunus plebis Sex. Lucilium, qui priore anno tribunus plebis fuerat, ſaxo Tarpeio dejecit; & quum collegæ ejus, quibus diem dixerat, metu ad Sullam profugiſſent, aquâ ignique iis interdixit. Tum Sulla, compositis tranſmarinis rebus, quum ad eum, primum omnium Romanorum, legati Parthorum veniſſent, & in iis quidam Magi ex notis corporis reſpondiſſent, cœleſtem ejus vitam & memoriam futuram; revectus in Italiam, haud plura quàm triginta armatorum millia adversùm ducenta millia ampliùs hoſtium expoſuit Brundisii. Vix quidquam in Sullæ operibus clarius dixerim, quàm quòd, quum per triennium Cinnanæ Marianæque partes Italiam obsiderent, neque illaturum ſe bellum iis

dissimulavit ; nec, quod erat in manibus, omisit, existimavitque antè frangendum hostem, quàm ulciscendum civem ; repulsoque externo metu, ubi quod alienum esset vicisset, superaret quod erat domesticum. Ante adventum L. Sullæ, Cinna seditione ortâ ab exercitu interemptus est ; vir dignior, qui arbitrio victorum moreretur, quàm iracundiâ militum : de quo verè dici potest, ausum eum, quæ nemo auderet bonus, perfecisse, quæ a nullo nisi fortissimo perfici possent ; & fuisse eum in consultando temerarium, in exsequendo virum. Carbo, nullo suffecto collegâ, solus toto anno consul fuit.

XXV. Putares, Sullam venisse in Italiam, non belli vindicem, sed pacis auctorem : tanta cum quiete exercitum per Calabriam Apuliamque, cum singulari cura frugum, agrorum, hominum, urbium, perduxit in Campaniam, tentavitque justis legibus & æquis conditionibus bellum componere : sed iis, quibus & pessima & immodica cupiditas erat, non poterat pax placere. Crescebat interim in dies Sullæ exercitus, confluentibus ad eum optimo quoque & sanissimo. Felici deinde circa Capuam eventu Scipionem Norbanumque consules superat : quorum Norbanus acie victus ; Scipio ab exercitu suo

desertus ac proditus, inviolatus a Sulla dimissus est. Adeo enim Sulla dissimilis fuit bellator ac victor, ut dum vincit justissimo lenior, post victoriam audito fuerit crudelior: nam & consulem, ut prædiximus, exarmatum, Q. Sertorium, proh quanti mox belli facem! & multos alios, potitus eorum, dimisit incolumes: credo, ut in eodem homine duplicis ac diversissimi animi consp iceretur exemplum. Post victoriam, quâ descendens montem Tifata cum C. Norbano concurrerat Sulla, grates Dianæ, cujus numini regio illa sacrata est, solvit; aquas salubritate medendisque corporibus nobiles, agrosque omnes addixit Deæ. Hujus gratæ religionis memoriam & inscriptio templi affixa posti hodieque, & tabula testatur ærea intra ædem.

XXVI. Inde consules Carbo tertiùm, & C. Marius, septies Consulis filius, annos natus viginti sex, vir animi magis quàm ævi paterni, multa fortiterque molitus, neque usquam inferior nomine consulis, apud Sacriportum pulsus a Sulla acie, Præneste, quod antè naturâ munitum præsidiis firmaverat, se exercitumque contulit. Ne quid umquam malis publicis deesset, in qua civitate semper virtutibus certatum erat, certabatur sceleribus; optimusque

sibi videbatur, qui fuerat pessimus. Quippe dum ad Sacriportum dimicatur, Damasippus prætor Domitium, Scævolam etiam Pontificem maximum, & divini humanique juris auctorem celeberrimum, & C. Carbonem prætorium, consulis fratrem, & Antistium ædilitium, velut faventes Sullæ partibus, in curia Hostilia trucidavit. Non perdat nobilissimi facti gloriam Calpurnia, Bestiæ filia, uxor Antistii, quæ jugulato, ut prædiximus, viro, gladio seipsam transfixit. Quantum hujus gloriæ famæque accessit! nunc virtute eminet, patriâ latet.

XXVII. At Pontius Telesinus dux Samnitium, vir domi bellique fortissimus, penitusque Romano nomini infestissimus, contractis circiter quadraginta millibus fortissimæ pertinacissimæque in retinendis armis juventutis, Carbone ac Mario consulibus, abhinc annos centum undecim, Calendis Novembribus, ita ad portam Collinam cum Sulla dimicavit, ut ad summum discrimen & eum & rempublicam perduceret: quæ non majus periculum adiit, Annibalis intra tertium milliarium castra conspicata, quàm eo die, quo circumvolans ordines exercitûs sui Telesinus, dictitansque adesse Romanis ultimum diem, vociferabatur eruendam delendamque Ur-

bem; adjiciens, numquam defuturos raptores Italicæ libertatis lupos, nisi ſylva, in quam refugere ſolerent, eſſet exciſa. Poſt primam demum horam noctis & Romana acies reſpiravit, & hoſtium cessit. Telesinus poſterâ die ſemianimis repertus eſt, victoris magis quàm morientis vultum præferens; cujus abſciſſum caput ferri geſtarique circa Præneſte Sulla jussit. Tum demum deſperatis rebus ſuis C. Marius adoleſcens per cuniculos, qui miro opere fabricati in diverſas agrorum partes ferunt, conatus erumpere, quum foramine e terra emersiſſet, a diſpositis in idipſum interemptus eſt. Sunt, qui ſuâ manu, ſunt qui concurrentem mutuis ictibus cum minore fratre Telesino, unà obſeſſo & erumpente, occubuiſſe prodiderint. Utcumque cecidit, hodieque tantâ patris imagine non obſcuratur ejus memoria; de quo juvene quid exiſtimaverit Sulla in promptu eſt: occiſo enim demum eo, felicis nomen aſſumpsit, quod quidem uſurpaſſet juſtissimè, si eumdem & vincendi & vivendi finem habuiſſet. Oppugnationi autem Præneſtis ac Marii præfuerat Ofella Lucretius, qui quum antè Marianarum fuiſſet partium, prætor ad Sullam transfugerat. Felicitatem diei, quo Samnitium Telesinique pulſus eſt exercitus, Sulla perpetuâ ludorum Circensium

honoravit memoriâ, quibus sine nomine Sullanæ victoriæ celebrantur.

XXVIII. Paulò antè quàm Sulla ad Sacriportum dimicaret, magnificis prœliis partium ejus viri hoſtium exercitum fuderant; duo Servilii apud Cluſium, Metellus pius apud Faventiam, M. Lucullus circa Fidentiam. Videbantur finita belli civilis mala, quum Sullæ crudelitate aucta ſunt: quippe dictator creatus (cujus honoris uſurpatio per annos centum viginti intermiſſa; nam proximus poſt annum quàm Annibal Italiâ exceſſerat: uti appareat populum Romanum uſum dictatoris non tam desideraſſe, quàm timuiſſe poteſtatem) imperio, quo priores ad vindicandam maximis periculis rempublicam usi fuerant, immodicæ crudelitatis licentiâ uſus eſt. Primus ille, & utinam ultimus! exemplum proſcriptionis invenit, ut, in qua civitate petulantis convicii judicium hiſtrioni exoleto redditur, in ea jugulati civis Romani publicè conſtitueretur auctoramentum, plurimumque haberet, qui plurimos interemiſſet; neque occisi hoſtis, quàm civis, uberius foret præmium; fieretque quiſque merces mortis ſuæ. Nec tamen in eos, qui contrà arma tulerant, ſed in multos inſontes ſævitum: adjectum etiam, ut bona proſcriptorum

venirent; exclusique paternis opibus liberi, etiam petendorum honorum jure prohiberentur; simulque, quod indignissimum eſt, ſenatorum filii & onera ordinis ſuſtinerent, & jura perderent.

XXIX. Sub adventum in Italiam L. Sullæ, Cn. Pompeius, ejus Cn. Pompeii filius, quem magnificentissimas res in conſulatu geſſiſſe bello Marsico prædiximus, viginti tres annos natus, abhinc annos centum tredecim, privatis ut opibus, ita consiliis magna auſus, magnificéque conata exſecutus, ad vindicandam reſtituendamque dignitatem patriæ, firmum ex agro Piceno, qui totus paternis ejus clientelis refertus erat, contraxit exercitum. Cujus viri magnitudo multorum voluminum inſtar exigit; ſed operis modus paucis eam narrari jubet. Fuit hic genitus matre Luciliâ, ſtirpis ſenatoriæ, formâ excellens, non eâ, quâ flos commendatur ætatis, ſed ex dignitate conſtanti, quæ in illam conveniens amplitudinem, fortunam quoque ejus ad ultimum vitæ comitata eſt diem: innocentiâ eximius, ſanctitate præcipuus, eloquentiâ medius; potentiæ, quæ honoris causâ ad eum deferretur, non ut ab eo occuparetur, cupidissimus; dux bello peritissimus; civis in toga (nisi ubi vereretur ne quem haberet parem) mo-

destissimus; amicitiarum tenax, in offensis exorabilis, in reconcilianda gratia fidelissimus, in accipienda satisfactione facillimus; potentiâ suâ numquam aut raro ad impotentiam usus, pene omnium vitiorum expers, nisi numeraretur inter maxima, in civitate libera dominaque gentium, indignari, quum omnes cives jure haberet pares, quemquam æqualem dignitate conspicere. Hic a toga virili assuetus commilitio prudentissimi ducis parentis sui, bonum & capax recta discendi ingenium singulari rerum militarium prudentiâ excoluit, ut a Sertorio Metellus laudaretur magis, Pompeius timeretur validiùs.

XXX. Tum M. Perperna prætorius e proscriptis, gentis clarioris quàm animi, Sertorium inter cœnam Oscæ interemit; Romanisque certam victoriam, partibus suis excidium, sibi turpissimam mortem pessimo auctoravit facinore. Metellus & Pompeius ex Hispanis triumpharunt; sed Pompeius hoc quoque triumpho, adhuc eques Romanus, ante diem quàm consulatum iniret, curru Urbem invectus est. Quem virum quis non miretur, per tot extraordinaria imperia in summum fastigium vectum, iniquo tulisse animo, C. Cæsaris in altero consulatu petendo senatum populumque Romanum rationem ha-

bere? Adeo familiare eſt hominibus, omnia sibi ignoſcere, nihil aliis remittere; & invidiam rerum non ad cauſam, ſed ad voluntatem perſonaſque dirigere. Hoc conſulatu Pompeius tribunitiam poteſtatem reſtituit: cujus Sulla imaginem sine re reliquerat. Dum Sertorianum bellum in Hiſpania geritur, ſexaginta quatuor fugitivi e ludo gladiatorio Capuâ profugientes, duce Spartaco, raptis ex ea urbe gladiis, primò Veſuvium montem petiere; mox, creſcente in dies multitudine, gravibus variiſque casibus affecere Italiam: quorum numerus in tantum adolevit, ut quâ ultimò dimicavere acie, quadraginta millia hominum ſe Romano exercitui oppoſuerint. Hujus patrati gloria penes M. Craſſum fuit, mox Romanorum omnium principem.

XXXI. Converterat Cn. Pompeii perſona totum in ſe terrarum orbem, & per omnia major cive habebatur: qui quum conſul perquam laudabiliter juraſſet, *ſe in nullam provinciam ex eo magiſtratu iturum*, idque ſervâſſet, poſt biennium A. Gabinius tribunus legem tulit, ut, quum belli more, non latrociniorum, orbem classibus jam, non furtivis expeditionibus, piratæ terrerent, quaſdam etiam Italiæ urbes diripuiſſent, Cn. Pompeius ad eos opprimendos mitteretur, eſſetque

ei imperium æquum in omnibus provinciis cum proconſulibus uſque ad quinquagesimum milliarium a mari. Quo Senatûsconſulto pene totius terrarum orbis imperium uni viro deferebatur : ſed tamen idem hoc ante biennium in M. Antonii prætura decretum erat. Sed interdum perſona, ut exemplo nocet, ita invidiam auget aut levat. In Antonio homines æquo animo passi erant. Rarò enim invidetur eorum honoribus, quorum vis non timetur; contra in iis homines extraordinaria reformidant, qui ea ſuo arbitrio aut depositurí, aut retenturi videntur, & modum in voluntate habent. Diſſuadebant optimates, ſed consilia impetu victa ſunt.

XXXII. Digna eſt memoriâ Q. Catuli quum auctoritas tum verecundia : qui quum diſſuadens legem in concione dixiſſet, eſſe quidem præclarum virum Cn. Pompeium, ſed nimium jam liberæ reipublicæ, neque omnia in uno reponenda : adjeciſſetque, si quid huic acciderit, quem in ejus locum ſubſtituetis ? ſucclamavit univerſa concio, *Te, Q. Catule.* Tum ille victus conſenſu omnium, & tam honorifico civitatis teſtimonio, e concione diſcessit. Hîc hominis verecundiam, populi juſtitiam mirari libet : hujus, quòd non ultrà contendit; plebis, quòd diſſuadentem &

adverſarium voluntatis ſuæ vero teſtimonio fraudare noluit. Per idem tempus Cotta judicandi munus, quod C. Gracchus ereptum ſenatui ad equites, Sulla ab illis ad ſenatum tranſtulerant, æqualiter inter utrumque ordinem partitus eſt; & Otho Roſcius lege ſuâ equitibus in theatro loca reſtituit. At Cn. Pompeius, multis & præclaris viris in id bellum aſſumptis, deſcriptoque in omnes receſſus maris præſidio navium, brevi, inexſuperabili manu, terrarum orbem liberavit, prædoneſque per multa prœlia multis locis victos, circa Ciliciam claſſe aggreſſus, fudit ac fugavit; & quò maturiùs bellum tam latè diffuſum conficeret, reliquias eorum contractas, in urbibus remotoque a mari loco, in certa ſede conſtituit. Sunt qui hunc carpant; ſed quamquam in auctore ſatis rationis eſt, tamen ratio quemlibet magnum auctorem faceret: datâ enim facultate sine rapto vivendi, rapinis arcuit.

XXXIII. Quum eſſet in fine bellum Piraticum, quum & L. Lucullus (qui ante ſeptem annos ex conſulatu ſortitus Asiam, Mithridati oppositus erat, magnaſque ac memorabiles res ibi geſſerat, Mithridaten ſæpe multis locis fuderat, egregiâ Cyzicum liberarat victoriâ, Tigranen regum maximum in Armenia vicerat, ultimam-

que bello manum pene magis noluerat imponere quàm non potuerat; qui alioqui per omnia laudabilis, & bello pene invictus, pecuniæ expellebatur cupidine) idem bellum adhuc administraret; Manilius tribunus plebis, semper venalis & alienæ minister potentiæ, legem tulit, ut bellum Mithridaticum per Cn. Pompeium administraretur. Accepta ea, magnisque certatum inter imperatores jurgiis, quum Pompeius Lucullo infamiam pecuniæ, Lucullus Pompeio interminatam cupiditatem objiceret imperii; neuterque ab eo, quo arguebatur, mendacii argui posset: nam neque Pompeius, ut primùm ad rempublicam aggressus est, quemquam animo parem tulit; & in quibus rebus primus esse debebat, solus esse cupiebat: neque eo viro quisquam aut alia omnia minùs, aut gloriam magis concupiit: in appetendis honoribus immodicus, in gerendis verecundissimus, ut qui eos, ut libentissimè iniret, ita finiret æquo animo; &, quod cupisset arbitrio suo sumere, alieno deponeret. Et Lucullus, summus alioqui vir, profusæ hujus in ædificiis convictibusque & apparatibus luxuriæ primus auctor fuit: quem ob injectas moles mari, & receptum suffossis montibus in terras mare, haud infacètè Magnus Pompeius Xerxem togatum vocare assueverat.

XXXIV. Per id tempus a Q. Metello Creta insula in populi Romani potestatem redacta est, quæ ducibus Panare & Lasthene, viginti quatuor millibus juvenum coactis, velocitate pernicibus, armorum laborumque patientissimis, sagittarum usu celeberrimis, per triennium Romanos exercitus fatigaverat. Ne ab hujus quidem usura gloriæ temperavit animum Cn. Pompeius, quin victoriæ partem conaretur vindicare. Sed & Luculli & Metelli triumphum quum ipsorum singularis virtus, tum etiam invidia Pompeii apud optimum quemque fecit favorabilem. Per hæc tempora M. Cicero, qui omnia incrementa sua sibi debuit: vir novitatis nobilissimæ, & ut vitâ clarus, ita ingenio maximus; qui effecit, ne quorum arma viceramus, eorum ingenio vinceremur; consul Sergii Catilinæ Lentulique & Cethegi & aliorum utriusque ordinis virorum conjurationem singulari virtute, constantiâ, vigiliâ, curâque aperuit. Catilina metu consularis imperii urbe pulsus est; Lentulus consularis & prætor iterum, Cethegusque & alii clari nominis viri, auctore senatu, jussu consulis in carcere necati sunt.

XXXV. Ille senatûs dies, quo hæc acta sunt, virtutem M. Catonis jam multis in rebus conspicuam atque prænitentem

altissimè illuminavit. Hic genitus proavo M. Catone, principe illo familiæ Porciæ, homo virtuti simillimus, & per omnia ingenio Diis quàm hominibus propior; qui numquam rectè fecit, ut facere videretur, sed quia aliter facere non poterat, cuique id solum visum est rationem habere, quod haberet justitiam; omnibus humanis vitiis immunis, semper fortunam in sua potestate habuit. Hic tribunus plebis designatus, adhuc admodum adolescens, quum alii suaderent, ut per municipia Lentulus conjuratique custodirentur, pene inter ultimos interrogatus sententiam, tantâ vi animi atque ingenii invectus est in conjurationem, ut ardore oris orationem omnium, lenitatem suadentium, societate consilii suspectam fecerit: sic impendentia ex ruinis incendiisque Urbis, & commutatione statûs publici pericula exposuit, ita consulis virtutem amplificavit, ut universus senatus in ejus sententiam transiret, animadvertendumque in eos, quos prædiximus, censeret; majorque pars ordinis ejus Catonem prosequerentur domum. At Catilina non segniùs vota obiit, quàm sceleris conandi consilia inierat: quippe fortissimè dimicans, quem spiritum supplicio debuerat, prœlio reddidit.

XXXVI. Consulatui Ciceronis non

mediocre adjecit decus natus eo anno Divus Auguſtus, abhinc annos octoginta duos; omnibus omnium gentium viris magnitudine ſuâ inducturus caliginem. Jam pene ſupervacaneum videri poteſt, eminentium ingeniorum notare tempora: quis enim ignorat diremptos gradibus ætatis floruiſſe hoc tempore Ciceronem, Hortensium, ſanéque Craſſum, Catonem, Sulpicium; moxque Brutum, Calidium, Cœlium, Calvum, & proximum Ciceroni Cæſarem; eorumque velut alumnos Corvinum ac Pollionem Asinium, æmulumque Thucydidis Salluſtium; auctoreſque carminum Varronem ac Lucretium, neque ullo in ſuſcepti operis ſui carmine minorem Catullum. Pene ſtulta eſt inhærentium oculis ingeniorum enumeratio, inter quæ maximè noſtri ævi eminent princeps carminum Virgilius Rabiriuſque, & conſecutus Salluſtium Livius, Tibulluſque & Naſo, perfectissimi in forma operis ſui: nam vivorum ut magna admiratio, ita cenſura difficilis eſt.

XXXVII. Dum hæc in Urbe Italiaque geruntur, Cn. Pompeius memorabile adversùs Mithridaten, qui poſt Luculli profectionem magnas novi exercitûs vires reparaverat, bellum geſſit. At rex fuſus fugatuſque, & omnibus exutus copiis, Ar-

meniam Tigranenque generum petit, regem ejus temporis, nisi quà Luculli armis erat infractus, potentissimum. Simul itaque duos persecutus Pompeius, intravit Armeniam. Prior filius Tigranis, sed discors patri, pervenit ad Pompeium; mox ipse supplex & præsens se regnumque ditioni ejus permisit, præfatus: neminem alium neque Romanum neque ullius gentis virum futurum fuisse, cujus se societati commissurus foret, quàm Cn. Pompeium: proinde omnem sibi vel adversam vel secundam, cujus auctor ille esset, fortunam tolerabilem futuram: non esse turpe ab eo vinci, quem vincere esset nefas: neque ei inhonestè aliquem submitti, quem fortuna super omnes extulisset. Servatus regi honos imperii, sed multato ingenti pecuniâ; quæ omnis, sicuti Pompeio moris erat, redacta in quæstoris potestatem, ac publicis descripta litteris. Syria aliæque, quas occupaverat, provinciæ ereptæ; & aliæ restitutæ populo Romano, aliæ tum primùm in ejus potestatem redactæ, ut Syria, quæ tum primùm facta est stipendiaria. Finis imperii regii terminatus Armeniâ.

XXXVIII. Haud absurdum videtur propositi operis regulæ, paucis percurrere, quæ cujusque ductu gens ac natio re-

dacta in formulam provinciæ, ſtipendia pacta sit; notabimus, ut quæ faciliùs, quàm partibus, simul univerſa conſpici possint. Primus in Siciliam trajecit exercitum conſul Claudius, & provinciam eam poſt annos fermè quinquaginta duos, captis Syracusis, fecit Marcellus Claudius. Primus Africam Regulus, nono fermè anno primi Punici belli; ſed poſt ducentos quatuor annos Publius Scipio Æmilianus, erutâ Carthagine, abhinc annos centum octoginta duos, Africam in formulam redegit provinciæ. Sardinia inter primum, & ſecundum bellum Punicum, ductu T. Manlii conſulis, certum recepit imperii jugum. Immane bellicæ civitatis argumentum, quòd ſemel ſub Regibus, iterum hoc T. Manlio conſule, tertiò Auguſto principe, certæ pacis argumentum Janus Geminus clauſus dedit. In Hiſpanias primi omnium duxere exercitus Cn. & P. Scipiones initio ſecundi belli Punici, abhinc annos ducentos quinquaginta: inde variè poſſeſſa, & ſæpe amiſſa partibus, univerſa ductu Auguſti facta ſtipendiaria eſt. Macedoniam Paullus, Mummius Achaiam, Fulvius nobilior ſubegit Ætoliam: Asiam L. Scipio Africani frater eripuit Antiocho, ſed beneficio ſenatûs populique Romani, mox ab Attalis poſſeſſam regibus, M. Perper-

na, capto Ariſtonico, fecit tributariam. Cypro devictâ nullis assignanda gloria eſt : quippe ſenatuſconſulto, miniſterio Catonis, regis morte, quam ille conſcientiâ acciverat, facta provincia eſt. Creta, Metelli ductu, longissimæ libertatis fine multata. Et Syria Pontuſque Cn. Pompeii virtutis monumenta ſunt

XXXIX. Gallias primùm, Domitio & Fabio nepote Paulli, qui Allobrogicus vocatus eſt, intratas cum exercitu, magnâ mox clade noſtrâ ſæpe & affectavimus & amisimus : ſed fulgentissimum C. Cæſaris opus in iis conſpicitur; quippe ejus ductu auſpiciiſque infractæ, pene idem, quod totus terrarum orbis, ignavum conferunt ſtipendium. Ab eodem facta Numidia. Ciliciam perdomuit Iſauricus; & poſt bellum Antiochinum, Vulſo Manlius Gallo-Græciam. Bithynia, ut prædiximus, teſtamento Nicomedis relicta hereditaria. Divus Auguſtus præter Hiſpanias aliaſque gentes, quarum titulis forum ejus prænitet, pene idem, factâ Ægypto ſtipendiariâ, quantum pater ejus Galliâ, in ærarium reditûs contulit. At Tib. Cæſar, quam certam Hiſpanis parendi confessionem extorſerat parens, Illyriis Dalmatiſque extorsit. Rhætiam autem & Vindelicos ac Noricos, Pannoniamque & Scordiſcos,

novas imperio noſtro ſubjunxit provincias. Ut has armis, ita auctoritate Cappadociam populo Romano fecit ſtipendiariam. Sed revertamur ad ordinem.

XL. Secuta deinde Cn. Pompeii militia, gloriæ laboriſne majoris incertum eſt. Penetratæ cum victoria Media, Albania, Iberia; ac deinde flexum agmen ad eas nationes, quæ dextra atque intima Ponti incolunt, Colchos, Heniochoſque, & Achæos; & oppreſſus auſpiciis Pompeii, insidiis filii Pharnacis, Mithridates, ultimus omnium juris ſui regum, præter Parthicos. Tum victor omnium, quas adierat, gentium Pompeius, ſuoque & civium voto major, & per omnia fortunam hominis egreſſus, revertit in Italiam. Cujus reditum favorabilem opinio fecerat: quippe plerique non sine exercitu venturum in Urbem affirmabant, & libertati publicæ ſtatuturum arbitrio ſuo modum. Quò magis hoc homines timuerant, eò gratior civilis tanti imperatoris reditus fuit: omni quippe Brundisii dimiſſo exercitu, nihil præter nomen imperatoris retinens, cum privato comitatu, quem ſemper illi vacare moris fuit, in Urbem rediit; magnificentissimumque de tot regibus per biduum egit triumphum, longéque majorem omni ante ſe illatâ pecuniâ in ærarium, præter-

quam a Paullo, ex manubiis intulit. Absente Cn. Pompeio, T. Ampius & T. Labienus tribuni plebis legem tulerunt, ut is ludis Circensibus coronâ aureâ, & omni cultu triumphantium uteretur, ſcenicis autem prætextâ coronâque laureâ. Id ille non plus quàm ſemel (& hoc ſanè nimium fuit) uſurpare ſuſtinuit. Hujus viri faſtigium tantis auctibus fortuna extulit, ut primùm ex Africa, iterum ex Europa, tertiò ex Asia triumpharet; & quot partes terrarum orbis ſunt, totidem faceret monumenta victoriæ ſuæ. Numquam eminentia invidiâ carent. Itaque & Lucullus, memor tamen acceptæ injuriæ, & Metellus Creticus, non injuſtè querens (quippe ornamentum triumphi ejus captivos duces Pompeius ſubduxerat) & cum iis pars optimatium refragabatur, ne aut promiſſa civitatibus a Pompeio, aut benemeritis præmia, ad arbitrium ejus, perſolverentur.

XLI. Secutus deinde eſt conſulatus C. Cæſaris, qui ſcribenti manum injicit, & quamlibet feſtinantem in ſe morari cogit. Hic nobilissimâ Juliorum genitus familiâ, & quod inter omnes antiquissimos conſtabat, ab Anchiſe ac Venere deducens genus, formâ omnium civium excellentissimus, vigore animi acerrimus, muni-

ficentiæ effusissimus, animo ſuper humanam & naturam & fidem evectus; magnitudine cogitationum, celeritate bellandi, patientiâ periculorum, Magno illi Alexandro, ſed ſobrio, neque iracundo simillimus; qui denique ſemper & ſomno & cibo in vitam non in voluptatem uteretur; quum fuiſſet C. Mario ſanguine conjunctissimus, atque idem Cinnæ gener, cujus filiam ut repudiaret nullo metu compelli potuit (quum M. Piſo conſularis Anniam, quæ Cinnæ uxor fuerat, in Sullæ dimisiſſet gratiam) habuiſſetque ferè octodecim annos eo tempore, quo Sulla rerum potitus eſt; magis miniſtris Sullæ adjutoribuſque partium, quàm ipſo, conquirentibus eum ad necem, mutatâ veſte, dissimilemque fortunæ ſuæ indutus habitum, nocte Urbe elapſus eſt. Idem poſtea admodum juvenis, quum a piratis captus eſſet, ita ſe per omne ſpatium, quo ab eis retentus eſt, apud eos gessit, ut pariter iis terrori venerationique eſſet; neque umquam aut nocte aut die (cur enim quod vel maximum eſt, si narrari verbis ſpeciosis non poteſt, omittatur?) aut excalcearetur aut diſcingeretur; in hoc ſcilicet, ne si quando aliquid ex ſolito variaret, ſuſpectus iis, qui oculis tantummodo eum cuſtodiebant, foret.

XLII. Longum eſt narrare, quid & quoties auſus sit; quanto opere conata ejus, qui obtinebat Asiam magiſtratus populi Romani, metu ſuo deſtituerit. Illud referatur, documentum tanti mox evaſuri viri. Quæ nox eam diem ſecuta eſt, quâ publicâ civitatium pecuniâ redemptus eſt [ita tamen ut cogeret antè obsides a piratis civitatibus dari] contractâ claſſe, & privatus, & tumultuariâ, invectus in eum locum, in quo ipsi prædones erant, partem classis fugavit, partem mersit, aliquot naves multoſque mortales cepit; lætuſque nocturnæ expeditionis triumpho ad ſuos reverſus eſt, mandatiſque cuſtodiæ quos ceperat, in Bithyniam perrexit ad proconſulem Junium [is enim Asiam tum obtinebat] petens, ut auctor fieret ſumendi de captivis ſupplicii. Quod quum ille ſe facturum negaſſet, venditurumque captivos dixiſſet [quippe ſequebatur invidia inertiam] incredibili celeritate revectus ad mare, priùs quàm de ea re ulli proconſulis redderentur epiſtolæ, omnes quos ceperat ſuffixit cruci.

XLIII. Idem mox ad ſacerdotium ineundum [quippe abſens pontifex factus erat, quum in Cottæ conſularis locum pene puer a Mario Cinnaque Flamen Dialis creatus, victoriâ Sullæ, qui omnia ab

iis

iis acta fecerat irrita, amisisset id sacerdotium] festinans in Italiam, ne conspiceretur a prædonibus, omnia tunc obtinentibus maria, & meritò jam infestis sibi, quatuor scalmorum navem unà cum duobus amicis decemque servis ingressus, effusissimum Adriatici maris trajecit sinum. Quo quidem in cursu conspectis, ut putabat, piratarum navibus, quum exuisset vestem, alligassetque pugionem ad femur, alterutri se fortunæ parans, mox intellexit frustratum esse visum suum, arborumque ex longinquo ordinem antemnarum præbuisse imaginem. Reliqua ejus acta in Urbe, nobilissimaque Dolabellæ accusatio, & major civitatis in ea favor quàm reis præstari solet; contentionesque civiles cum Q. Catulo, atque aliis eminentissimis viris, celeberrimæ; & ante præturam victus maximi pontificatûs petitione Q. Catulus, omnium confessione senatûs princeps; & restituta in ædilitate, adversante quidem nobilitate, monumenta C. Marii; simulque revocati ad jus dignitatis proscriptorum liberi; & prætura quæsturaque mirabili virtute atque industriâ obita in Hispania, quum esset quæstor sub Vetere Antistio, avo hujus Veteris consularis atque pontificis, duorum consularium & sacerdotum patris, viri in tantum boni,

in quantum humana simplicitas intelligi poteſt ; quò notiora ſunt, minùs egent ſtylo.

XLIV. Hoc igitur conſule, inter eum & Cn. Pompeium & M. Craſſum inita potentiæ ſocietas, quæ Urbi orbique terrarum, nec minùs diverſo quoque tempore, ipsis exitiabilis fuit. Hoc consilium ſequendi Pompeius cauſam habuerat, ut tandem acta in tranſmarinis provinciis, quibus, ut prædiximus, multi obtrectabant, per Cæſarem confirmarentur conſulem : Cæſar autem, quòd animadvertebat, ſe cedendo Pompeii gloriæ aucturum ſuam, & invidiâ communis potentiæ in illum relegatâ, confirmaturum vires ſuas ; Craſſus, ut, quem principatum ſolus aſſequi non poterat, auctoritate Pompeii, viribus teneret Cæſaris. Affinitas etiam inter Cæſarem Pompeiumque contracta nuptiis : quippe filiam C. Cæſaris Cn. Pompeius duxit uxorem. In hoc conſulatu Cæſar legem tulit, ut ager Campanus plebi divideretur, ſuaſore legis Pompeio. Ita circiter viginti millia civium eò deducta, &jus ab his reſtitutum poſt annos circiter centum quinquaginta duos, quàm bello Punico ab Romanis Capua in formam præfecturæ redacta erat. Bibulus collega Cæſaris, quum actiones ejus magis vellet impedire quàm

poſſet, majore parte anni domi ſe tenuit: quo facto, dum augere vult invidiam collegæ, auxit potentiam. Tum Cæſari decretæ in quinquennium Galliæ.

XLV. Per idem tempus P. Clodius, homo nobilis, diſertus, audax, qui neque dicendi neque faciendi ullum, nisi quem vellet, noſſet modum, malorum propositorum exſecutor acerrimus, infamis etiam ſororis ſtupro, & actus inceſti reus ob initum inter religiosissima populi Romani ſacra adulterium; quum graves inimicitias cum Cicerone exerceret [quid enim inter tam dissimiles amicum eſſe poterat?] & a patribus ad plebem transiſſet, legem in tribunatu tulit: qui civem Romanum indemnatum interemiſſet, ei aquâ & igni interdiceretur. Cujus verbis etsi non nominabatur Cicero, tamen ſolus petebatur. Ita vir, optimè meritus de republica, conſervatæ patriæ pretium calamitate exsilii tulit. Non caruerunt ſuſpicione oppressi Ciceronis Cæſar & Pompeius. Hoc sibi videbatur contraxiſſe Cicero, quòd inter viginti viros dividendo agro Campano eſſe noluiſſet. Idem intra biennium, ſerâ Pompeii curâ, verùm, ut cœpit, interritâ, votiſque Italiæ, ac decretis ſenatûs, virtute atque actione Annii Milonis tribuni plebis, dignitati patriæque reſtitutus eſt.

Neque poſt Numidici exsilium aut reditum, quiſquam aut expulſus invidiosiùs, aut receptus eſt lætiùs : cujus domus, quàm infeſtè a Clodio disjecta erat, tam ſpeciosè a ſenatu reſtituta eſt. Idem P. Clodius in ſenatu, ſub honorificentissimo miniſterii titulo, M. Catonem a republica relegavit : quippe legem tulit, ut is quæſtor cum jure prætorio, adjecto etiam quæſtore, mitteretur in inſulam Cyprum, ad ſpoliandum regno Ptolemæum, omnibus morum vitiis eam contumeliam meritum. Sed ille, ſub adventum Catonis, vitæ ſuæ vim intulit : unde pecuniam longè ſperatâ majorem Cato Romam retulit. Ejus integritatem laudari, nefas eſt : inſolentia pene argui poteſt, quòd, unà cum conſulibus ac ſenatu effusâ civitate obviam, quum per Tiberim ſubiret navibus, non antè is egreſſus eſt, quàm ad eum locum pervenit, ubi erat exponenda pecunia.

XLVI. Quum deinde immanes res, vix multis voluminibus explicandas, C. Cæſar in Gallia ageret ; nec contentus plurimis ac felicissimis victoriis, innumerabilibuſque cæsis & captis hoſtium millibus, etiam in Britanniam trajeciſſet exercitum, alterum pene imperio noſtro ac ſuo quærens orbem : interim par conſulum Pompeius & Craſſus alterum iniere conſulatum,

qui neque petitus honeſtè ab his, neque probabiliter geſtus eſt. Cæſari lege, quam Pompeius ad populum tulit, prorogatæ in idem ſpatium temporis provinciæ; Craſſo bellum Parthicum in animo molienti Syria decreta: qui vir cetera ſanctissimus immuniſque voluptatibus, neque in pecunia, neque in gloria concupiſcenda aut modum nôrat, aut capiebat terminum. Hunc proficiſcentem in Syriam diris cum ominibus tribuni plebis fruſtra retinere conati; quorum exſecrationes, si in ipſum tantummodo valuiſſent, utile imperatoris damnum, ſalvo exercitu, fuiſſet reipublicæ. Tranſgreſſum Euphraten Craſſum, petentemque Seleuciam, circumfusis immanibus copiis equitum, rex Orodes unà cum parte majore Romani exercitûs interemit: reliquias legionum C. Cassius, atrocissimi mox auctor facinoris, tum quæſtor, conſervavit, Syriamque adeo in populi Romani poteſtate retinuit, ut tranſgreſſos in eam Parthos felici rerum eventu fugaret ac funderet.

XLVII. Per hæc inſequentiaque, & quæ prædiximus tempora, ampliùs quadringenta millia hoſtium a C. Cæſare cæſa ſunt, plura capta. Pugnatum ſæpe directâ acie, ſæpe in agminibus, ſæpe eruptionibus: bis penetrata Britannia: novem denique

æſtatibus, vix ullâ non juſtissimus triumphus emeritus. Circa Alesiam verò tantæ res geſtæ, quantas audere vix hominis; perficere pene nullius, nisi Dei, fuerit. Septimo fermè anno Cæſar morabatur in Galliis, quum medium jam ex invidia potentiæ malè cohærentis inter Cn. Pompeium & C. Cæſarem concordiæ pignus, Julia uxor Magni decessit; atque omnia inter deſtinatos tanto diſcrimini duces dirimente Fortunâ, filius quoque Pompeii, Juliâ natus, intra breve ſpatium obiit. Tum in gladios cædeſque civium furente ambitu, cujus neque finis reperiebatur nec modus, tertius conſulatus ſoli Cn. Pompeio, etiam adverſantium antea dignati ejus judicio delatus eſt: cujus ille honoris gloriâ, veluti reconciliatis sibi optimatibus, maximè a C. Cæſare alienatus eſt: ſed ejus conſulatûs omnem vim in coërcitionem ambitûs exercuit. Quo tempore P. Clodius a Milone, candidato conſulatûs, exemplo inutili, facto ſalutari reipublicæ, circa Bovillas, contractâ ex occurſu rixâ, jugulatus eſt. Milonem reum non magis invidia facti, quàm Pompeii damnavit voluntas. Quem quidem M. Cato palam latâ abſolvit ſententiâ; quam si maturiùs tuliſſet, non defuiſſent qui ſequerentur exemplum, probarentque eum

civem occiſum, quo nemo perniciosior reipublicæ, neque bonis inimicior vixerat.

XLVIII. Intra breve deinde ſpatium belli civilis exarſerunt initia; quum juſtissimus quiſque & a Cæſare & a Pompeio vellet dimitti exercitus. Quippe Pompeius in ſecundo conſulatu Hiſpanias sibi decerni voluerat, eaſque per triennium, abſens ipſe ac præsidens Urbi, per Afranium & Petreium, conſularem ac prætorium, legatos ſuos, adminiſtrabat; & iis, qui a Cæſare dimittendos exercitus contendebant, aſſentabatur; iis, qui ab ipſo quoque, adverſabatur: qui si ante biennium quàm ad arma itum eſt, perfectis muneribus theatri & aliorum operum quæ ei circumdedit, gravissimâ tentatus valetudine decessiſſet in Campania [quo quidem tempore univerſa Italia vota pro ſalute ejus, primo omnium civium, ſuſcepit] defuiſſet fortunæ deſtruendi ejus locus; & quam apud ſuperos habuerat magnitudinem, illibatam detuliſſet ad inferos. Bello autem civili, & tot, quæ deinde per continuos viginti annos conſecuta ſunt, malis, non alius majorem flagrantioremque quàm C. Curio tribunus plebis ſubjecit facem; vir nobilis, eloquens, audax, ſuæ alienæque & fortunæ & pudicitiæ prodigus, homo ingeniosissimè

nequam, & facundus malo publico; cujus animo, voluptatibus vel libidinibus, neque opes ullæ neque cupiditates sufficere possent. Hic primò pro Pompeii partibus, id est, ut tunc habebatur, pro republica, mox simulatione contra Pompeium & Cæsarem, sed animo pro Cæsare stetit. Id gratis an accepto centies sestertiûm fececerit, ut accepimus, in medio relinquemus. Ad ultimum saluberrimas & coalescentis conditiones pacis, quas & Cæsar justissimo animo postulabat, & Pompeius æquo recipiebat, discussit ac rupit, unicè cavente Cicerone concordiæ publicæ. Harum præteritarumque rerum ordo quum justis aliorum voluminibus promitur, tum, uti spero, nostris explicabitur.

XLIX. Nunc proposito operi sua forma reddatur, si priùs gratulatus ero Q. Catulo, duobus Lucullis, Metelloque, & Hortensio; qui quum sine invidia in republica floruissent, eminuissentque sine periculo, quietâ aut certè non præcipitatâ, fatali ante initium bellorum civilium morte functi sunt. Lentulo & Marcello coss. post Urbem conditam annis septingentis tribus, & anno septuagesimo octavo, quàm tu, M. Vinici, consulatum inires, bellum civile exarsit. Alterius ducis causa melior videbatur, alterius erat firmior. Hîc omnia

ſpecioſa, illîc valentia. Pompeium ſenatûs auctoritas, Cæſarem militum armavit fiducia. Conſules ſenatuſque cauſæ, non Pompeio, ſummam imperii detulerunt. Nihil relictum a Cæſare, quod ſervandæ pacis causâ tentari poſſet, nihil receptum a Pompeianis: quum alter conſul juſto eſſet ferocior; Lentulus verò ſalvâ republicâ ſalvus eſſe non poſſet; M. autem Cato moriendum antè, quàm ullam conditionem civis accipiendam reipublicæ, contenderet: vir antiquus & gravis Pompeii partes laudaret magis, prudens ſequeretur Cæſaris; & illa glorioſa, hæc terribiliora duceret. Ut deinde, ſpretis omnibus quæ Cæſar poſtulaverat, tantummodo contentus cum una legione titulum retinere provinciæ, privatus in Urbem veniret, & ſe in petitione conſulatûs ſuffragiis populi Romani committeret, decrevere: ratus bellandum Cæſar cum exercitu rubiconem transiit: Cn. Pompeius conſuleſque & major pars ſenatûs, relictâ Urbe ac deinde Italiâ, tranſmiſere Dyrrachium.

L. At Cæſar, Domitio legionibuſque Corfinii, quæ unà cum eo fuerant, potitus, duce aliiſque, qui voluerant abire ad Pompeium, sine dilatione dimissis, perſecutus Brundisium, ita ut appareret

malle integris rebus & conditionibus finire bellum, quàm opprimere fugientes, quum transgreſſos reperiſſet conſules, in Urbem revertit; redditâque ratione consiliorum ſuorum in ſenatu & in concione, ac miſerrimæ necessitudinis, quum alienis armis ad arma compulſus eſſet, Hiſpanias petere decrevit. Feſtinationem itineris ejus aliquamdiu morata Massilia eſt, fide melior, quàm consilio prudentior; intempeſtivè principalium armorum arbitria captans, quibus ii ſe debent interponere, qui non parentem coërcere poſſunt. Exercitus deinde, qui ſub Afranio conſulari ac Petreio prætorio fuerat, ipsius adventûs vigore ac fulgore occupatus, ſe Cæſari tradidit. Uterque legatorum, & quiſquis cujuſque ordinis ſequi eos voluerat, remissi ad Pompeium.

LI. Proximo anno, quum Dyrrachium ac vicina ei urbi regio, caſtris Pompeii teneretur [qui accitis ex omnibus tranſmarinis provinciis legionibus, equitum ac peditum auxiliis, regumque & tetrarcharum simulque dynaſtarum copiis, immanem exercitum confecerat, & mare præsidiis classium, ut rebatur, ſepſerat, quò minùs Cæſar legiones poſſet tranſmittere] ſuâ & celeritate & fortunâ C. Cæſar uſus, nihil in mora habuit, quominus & quum

vellet, ipſe exercituſque classibus perveniret, & primo pene caſtris Pompeii ſua jungeret, mox etiam obsidione munimentiſque eum complecteretur. Sed inopia obsidentibus, quàm obſessis, erat gravior. Tum Balbus Cornelius, excedente humanam fidem temeritate, ingreſſus caſtra hoſtium, ſæpiuſque cum Lentulo collocutus, conſule dubitante quanti ſe venderet, illis incrementis fecit viam, quibus non Hiſpaniensis natus, ſed Hiſpanus in triumphum & pontificatum aſſurgeret, fieretque ex privato conſularis. Variatum deinde prœliis, ſed uno longè magis Pompeianis proſpero, quo graviter impulſi ſunt Cæſaris milites.

LII. Tum Cæſar cum exercitu fatalem victoriæ ſuæ Theſſaliam petiit. Pompeius longè diverſa aliis ſuadentibus [quorum plerique hortabantur, ut in Italiam tranſmitteret : neque hercules quidquam partibus illis ſalubrius fuit : alii, ut bellum traheret, quod dignatione partium in dies ipsis magis proſperum fieret] uſus impetu ſuo hoſtem ſecutus eſt. Aciem Pharſalicam, & illum cruentissimum Romano nomini diem, tantumque utriuſque exercitûs profuſum ſanguinis, & colliſa inter ſe duo reipublicæ capita, effoſſumque alterum Romani imperii lumen, tot taleſque

Pompeianarum partium cæsos viros, non recipit enarranda hic scripturæ modus. Illud notandum est : ut primùm C. Cæsar inclinatam vidit Pompeianorum aciem, neque prius neque antiquius quidquam habuit, quàm omnes partes [militari & verbo & consuetudine utar] dimitteret. Proh Dii immortales ! quod hujus voluntatis erga Brutum suæ postea vir tam mitis pretium tulit ! Nihil illâ victoriâ mirabilius, magnificentius, clarius fuit ; quando neminem, nisi acie consumptum, civem patria desideravit : sed munus misericordiæ corrupit pertinacia, quum libentiùs vitam victor jam daret, quàm victi acciperent.

LIII. Pompeius profugiens cum duobus Lentulis consularibus Sextoque filio & Favonio prætorio, quos comites ei fortuna aggregaverat, aliis ut Parthos, aliis ut Africam peteret, in qua fidelissimum partium suarum haberet regem Jubam, suadentibus, Ægyptum petere proposuit ; memor beneficiorum, quæ in patrem ejus Ptolemæi, qui tum puero quàm juveni propior regnabat Alexandriæ, contulerat. Sed quis in adversis beneficiorum servat memoriam ? aut quis ullam calamitosis deberi putat gratiam ? aut quando fortuna non mutat fidem ? Missi itaque ab

rege, qui venientem Cn. Pompeium (is jam a Mytilenis Corneliam uxorem receptam in navem, fugæ comitem habere cœperat) consilio Theodoti & Achillæ exciperent, hortarenturque ut ex oneraria in eam navem, quæ obviam processerat, transcenderet : quod quum fecisset, princeps Romani nominis, imperio arbitrioque Ægyptii mancipii, C. Cæsare, P. Servilio coss. jugulatus est. Hic post tres consulatus & totidem triumphos, domitumque terrarum orbem, sanctissimi ac præstantissimi viri, in id evecti super quod ascendi non potest, duodesexagesimum annum agentis, pridie natalem ipsius, vitæ fuit exitus; in tantum in illo viro a se discordante fortunâ, ut, cui modò ad victoriam terra defuerat, deesset ad sepulturam. Quid aliud, quàm nimiùm occupatos dixerim, quos in ætate & tanti & pene nostri seculi viri fefellit quinquennium? quum a C. Atilio & Q. Servilio consulibus tam facilis esset annorum digestio : quod adjeci, non ut arguerem, sed ne arguerer.

LIV. Non fuit tamen major in Cæsarem, quàm in Pompeium fuerat, regis eorumque, quorum is auctoritate regebatur, fides : quippe quum venientem eum tentassent insidiis, ac deinde bello lacessere

auderent, utrique ſummo imperatorum; alteri ſuperſtiti meritas pœnas luêre ſuppliciis. Nuſquam erat Pompeius corpore, adhuc ubique nomine : quippe ingens partium ejus favor bellum excitaverat Africum : quod ciebat rex Juba & Scipio, vir conſularis, ante biennium quàm exſtingueretur Pompeius, lectus ab eo ſocer; eorumque copias auxerat M. Cato, ingenti cum difficultate itinerum locorumque inopiâ, perductis ad eos legionibus : qui vir, quum ſummum ei a militibus deferretur imperium, honoratiori parere maluit.

LV. Admonet promiſſæ brevitatis fides, quanto omnia tranſcurſu dicenda ſint. Sequens fortunam ſuam Cæſar, pervectus in Africam, quam, occiſo Curione Julianarum duce partium, Pompeiani obtinebant exercitus, ibi primò variâ fortunâ, mox pugnavit ſuâ, inclinatæque hoſtium copiæ. Nec dissimilis ibi adversùs victos, quàm in priores, clementia Cæſaris fuit. Victorem Africani belli C. Cæſarem graviùs excepit Hiſpanienſe [nam victus ab eo Pharnaces vix quidquam gloriæ ejus adſtruxit] quod Cn. Pompeius Magni filius, adoleſcens impetûs ad bella maximi, ingens ac terribile conflaverat, undique ad eum adhuc paterni nominis magnitudinem ſequentium ex toto orbe terrarum

auxiliis confluentibus. Sua Cæſarem in Hiſpaniam comitata fortuna eſt; ſed nullum umquam atrocius periculosiuſque ab eo initum prœlium; adeo ut plus quàm dubio marte, deſcenderet equo, consiſtenſque ante recedentem ſuorum aciem, increpitâ priùs fortunâ, quòd ſe in eum ſervaſſet exitum, denuntiaret militibus veſtigio ſe non receſſurum; proinde viderent, quem & quo loco Imperatorem deſerturi forent. Verecundiâ magis quàm virtute acies reſtitutæ ſunt, a duce quàm a milite fortiùs. Cn. Pompeius, gravis vulnere inventus inter ſolitudines avias interemptus eſt. Labienum, Varumque acies abſtulit.

LVI. Cæſar omnium victor regreſſus in Urbem, quod humanam excedat fidem, omnibus, qui contra ſe arma tulerant, ignovit; magnificentissimiſque gladiatorii muneris, naumachiæ, & equitum peditumque, simul Elephantorum certaminis ſpectaculis, epulique per multos dies dati celebratione, replevit eam. Quinque egit triumphos. Gallici apparatus ex citro, Pontici ex acantho, Alexandrini teſtudine, Africi ebore, Hiſpaniensis argento rasili conſtitit. Pecunia ex manubiis lata paulò ampliùs ſexies millies ſeſtertiûm. Neque illi tanto viro & tam clementer

omnibus victoriis suis uso, plus quinque mensium principalis quies contigit: quippe quum mense Octobri in urbem revertisset, Idibus Martiis, conjurationis auctoribus Bruto & Cassio, quorum alterum promittendo consulatum non obligaverat, contrà differendo Cassium offenderat, adjectis etiam consiliariis cædis familiarissimis omnium, & fortunâ partium ejus in summum evectis fastigium, D. Bruto, & C. Trebonio, aliisque clari nominis viris, interemptus est. Cui magnam invidiam conciliârat M. Antonius, omnibus audendis paratissimus, consulatûs collega, imponendo capiti ejus Lupercalibus sedentis pro Rostris insigne regium, quod ab eo ita repulsum erat, ut non offensus videretur.

LVII. Laudandum experientiâ consilium est Pansæ atque Hirtii, qui semper prædixerant Cæsari, ut principatum armis quæsitum armis teneret: ille dictitans mori se, quàm timeri malle, dum clementiam, quam præstiterat, exspectat, incautus ab ingratis occupatus est, quum quidem plurima præsagia atque indicia Dii immortales futuri obtulissent periculi: nam & aruspices præmonuerant, ut diligentissimè Iduum Martiarum caveret diem; & uxor Calpurnia, territa nocturno visu, ut

eâ die domi consiſteret, orabat; & libelli conjurationem nuntiantes dati, ab eo neque protinus lecti erant. Sed profectò ineluctabilis fatorum vis, cujuſcumque fortunam mutare conſtituit, consilia corrumpit.

LVIII. Quo anno id patravere facinus M. Brutus & C. Cassius, prætores erant; D. Brutus conſul designatus. Hi unà cum conjurationis globo, ſtipati gladiatorum D. Bruti manu, Capitolium occupavere, quum conſúl Antonius [quem quum simul interimendum cenſuiſſet Cassius, teſtamentumque Cæſaris abolendum, Brutus repugnaverat; dictitans, nihil ampliùs civibus præter tyranni, ita enim appellari Cæſarem facto ejus expediebat, petendum eſſe ſanguinem] convocato ſenatu, quum jam Dolabella, quem ſubſtituturus sibi Cæſar designaverat conſulem, faſces atque insignia corripuiſſet conſularia, velut pacis auctor, liberos ſuos obsides in Capitolium misit, fidemque deſcendendi tutò interfectoribus Cæſaris dedit, & illud decreti Atheniensium celeberrimi exemplum, relatum a Cicerone, oblivionis præteritarum rerum, decreto Patrum comprobatum eſt.

LIX. Cæſaris deinde teſtamentum apertum eſt, quo C. Octavium, nepotem ſororis ſuæ Juliæ, adoptabat: de cujus ori-

gine, etiamsi præventis, & pauca dicenda ſunt. Fuit C. Octavius, ut non patriciâ, ita admodum ſpeciosâ equeſtri genitus familiâ, gravis, ſanctus, innocens, dives. Hic prætor inter nobilissimos viros creatus, primo loco, quum ei dignatio Juliâ genitam Attiam conciliaſſet uxorem, ex eo honore ſortitus Macedoniam, appellatuſque in eâ imperator; decedens ad petitionem conſulatûs obiit, prætextato relicto filio, quem C. Cæſar, major ejus avunculus, educatum apud Philippum Vitricum, dilexit ut ſuum, natumque annos octodecim, Hiſpaniensis militiæ aſſecutum ſe poſtea comitem habuit, numquam aut alio uſum hoſpitio, quàm ſuo, aut alio vectum vehiculo; pontificatûſque ſacerdotio puerum honoravit. Et pacatis bellis civilibus, ad erudiendum liberalibus diſciplinis singularis indolem juvenis, Apolloniam eum in ſtudia miſerat, mox belli Getici ac deinde Parthici habiturus commilitonem. Cui ut eſt nuntiatum de cæde avunculi, quum protinus ex vicinis legionibus centuriones ſuam ſuorumque militum operam ei pollicerentur, neque eam ſpernendam Salvidienus & Agrippa dicerent, ille feſtinans pervenire in Urbem, omnem ordinationem & necis & teſtamenti Brundisii comperit. Cui adventanti

Romam, immanis amicorum occurrit frequentia ; & quum intraret Urbem, Solis orbis ſuper caput ejus, curvatus æqualiter, rotundatuſque in colorem arcûs, veluti coronam tanti mox viri capiti imponens, conſpectus eſt.

LX. Non placebat Attiæ matri Philippoque Vitrico adiri nomen invidioſæ fortunæ Cæſaris ; ſed aſſerebant ſalutaria reipublicæ terrarumque orbis fata conditorem conſervatoremque Romani nominis. Sprevit itaque cœleſtis animus humana consilia, & cum periculo potiùs ſumma, quàm tutò humilia, propoſuit ſequi ; maluitque avunculo & Cæſari de ſe, quàm Vitrico credere, dictitans, nefas eſſe, quo nomine Cæſari dignus eſſet viſus, ſemetipſum videri indignum. Hunc protinus Antonius conſul ſuperbè excipit [neque is erat contemptus, ſed metus] vixque admiſſo in Pompeianos hortos loquendi ſecum tempus dedit ; mox etiam, velut insidiis ejus petitus, ſceleſtè insimulare cœpit : in quo turpiter deprehenſa ejus vanitas eſt. Apertè deinde Antonii ac Dolabellæ conſulum ad nefandam dominationem erupit furor. Seſtertiûm ſepties millies, depositum a C. Cæſare ad ædem Opis, occupatum ab Antonio, actorum ejuſdem, inſertis falsis, indubitatéque cor-

ruptis commentariis : atque omnia pretio temperata, vendente rempublicam consule. Idem provinciam, D. Bruto designato consuli decretam, Galliam occupare statuit : Dolabella transmarinas decrevit sibi; interque naturaliter dissimillimos ac diversa volentes crescebat odium, eóque C. Cæsar juvenis quotidianis Antonii petebatur insidiis.

LXI. Torpebat oppressa dominatione Antonii civitas : indignatio & dolor omnibus, vis ad resistendum nulli aderat, quum C. Cæsar decimum nonum annum ingressus, mira ausus, ac summa consecutus, privato consilio majorem senatu pro republica animum habuit, primúmque a Calatia, mox a Casilino veteranos excivit paternos. Quorum exemplum secuti alii, brevi in formam justi coiere exercitûs : mox quum Antonius occurrisset exercitui, quem ex transmarinis provinciis Brundisium venire jusserat, legio Martia & Quarta, cognitâ & senatûs voluntate, & tanti juvenis indole, sublatis signis, ad Cæsarem se contulerunt. Eum senatus honoratum equestri statuâ, quæ hodieque in Rostris posita ætatem ejus scripturâ indicat [qui honor non alii per trecentos annos quàm L. Sullæ, & Cn. Pompeio, & C. Cæsari contigerat] pro

prætore unà cum conſulibus designatis Hirtio & Panſa, bellum cum Antonio gerere jussit. Id ab eo annum agente vicesimum fortissimè circa Mutinam adminiſtratum eſt; & D. Brutus obsidione liberatus. Antonius turpi ac nudâ fugâ coactus deſerere Italiam : conſulum autem alter in acie, alter poſt paucos dies ex vulnere mortem obiit.

LXII. Omnia antè, quàm fugaretur Antonius, honorificè a ſenatu in Cæſarem exercitumque ejus decreta ſunt, maximè auctore Cicerone; ſed ut recessit metus, erupit voluntas, protinuſque partibus rediit animus. Bruto Cassioque provinciæ, quas jam ipsi sine ullo ſenatus-conſulto occupaverant, decretæ; laudati quicumque his ſe exercitus tradidiſſent; omnia tranſmarina imperia eorum commiſſa arbitrio. Quippe M. Brutus, & C. Cassius, nunc metuentes arma Antonii, nunc ad augendam ejus invidiam, simulantes ſe metuere; teſtati edictis, libenter ſe vel in perpetuo exsilio victuros, dum reipublicæ conſtaret concordia, nec ullam belli civilis præbituros materiam, plurimùm sibi honoris eſſe in conſcientia facti ſui, profecti Urbe atque Italiâ, intento ac pari animo, sine auctoritate publica, provincias exercituſque occupaverant, & ubi-

cumque ipsi essent, prætexentes esse rempublicam, pecunias etiam, quæ ex transmarinis provinciis Romam ab quæstoribus deportabantur, a volentibus acceperant: quæ omnia senatûs decretis comprehensa & comprobata sunt. Et D. Bruto, quòd alieno beneficio viveret, decretus triumphus. Pansæ atque Hirtii corpora publicâ sepulturâ honorata. Cæsaris adeò nulla habita mentio, ut legati, qui ad exercitum ejus missi erant, juberentur summoto eo milites alloqui. Non fuit tam ingratus exercitus, quàm fuerat senatus: nam quum eam injuriam dissimulando Cæsar ferret, negavere milites sine imperatore suo ulla se audituros mandata, Hoc est illud tempus, quo Cicero, insito amore Pompeianarum partium, Cæsarem laudandum & tollendum censebat; quum aliud diceret, aliud intelligi vellet.

LXIII. Interim Antonius fugâ transgressus Alpes, primò per colloquia repulsus a M. Lepido, qui Pontifex maximus in C. Cæsaris locum furto creatus, decretâ sibi Hispaniâ, adhuc in Gallia morabatur; mox sæpius in conspectum veniens militum, quum & Lepido omnes imperatores forent meliores, & multis Antonius dum erat sobrius, per aversa castrorum prorupto vallo, militibus recep-

tus eſt ; qui titulo imperii cedebat Lepido, quum ſumma virium penes eum foret. Sub Antonii ingreſſum in caſtra Juventius Laterensis, vir vitâ ac morte conſentaneus, quum acerrimè ſuasiſſet Lepido, ne ſe cum Antonio hoſte judicatò jungeret, irritus consilii, gladio ſe ipſe transfixit. Plancus deinde dubiâ, id eſt ſuâ fide, diu quarum eſſet partium ſecum luctatus, ac sibi difficilè conſentiens, & nunc adjutor D. Bruti designati conſulis, collegæ ſui, ſenatuique ſe litteris venditans, mox ejuſdem proditor : Asinius autem Pollio firmus proposito, & Julianis partibus fidus, Pompeianis adverſus ; uterque exercitus tradidere Antonio.

LXIV. D. Brutus deſertus primò a Planco, poſt etiam insidiis ejuſdem petitus, paulatim relinquente eum exercitu, fugiens, in hoſpitis cujuſdam ignobilis viri, nomine Cameli, domo ab iis, quos miſerat Antonius, jugulatus eſt ; juſtissimaſque optimè de ſe merito viro C. Cæſari pœnas dedit : cujus quum primus omnium amicorum fuiſſet, interfector fuit ; & fortunæ, ex qua fructum tulerat, invidiam in auctorem relegabat ; cenſebatque æquum, quæ acceperat a Cæſarè retinere, Cæſarem, qui illa dederat, periſſe. Hæc ſunt tempora, quibus M. Tullius continuis

actionibus æternas Antonii memoriæ impressit notas ; ſed hic fulgentissimo & cœleſti ore ; at tribunus Canutius continuâ rabie lacerabat Antonium. Utrique vindicta libertatis morte ſtetit ; ſed tribuni ſanguine commiſſa proſcriptio, Ciceronis, vel ſatiato Antonio, pœnâ finita. Lepidus deinde a ſenatu hoſtis judicatus eſt, ut antè fuerat Antonius.

LXV. Tum inter eum Cæſaremque & Antonium commercia epiſtolarum, & conditionum jacta mentio ; quum Antonius ſubinde Cæſarem admoneret, quàm inimicæ ſibi Pompeianæ partes forent, & in quod jam emersiſſent faſtigium ; & quanto Ciceronis ſtudio Brutus Cassiuſque attollerentur ; denuntiaretque, ſe cum Bruto Cassioque, qui jam decem & ſeptem legionum potentes erant, juncturum vires ſuas, si Cæſar ejus aſpernaretur concordíam ; diceretque, plus Cæſarem patris quàm ſe amici ultioni debere. Igitur inita potentiæ ſocietas, & hortantibus orantibuſque exercitibus, inter Antonium etiam & Cæſarem facta affinitas, quum eſſet privigna Antonii deſponſa Cæſari, conſulatumque iniit Cæſar pridie quàm viginti annos impleret, decimo Calendas Octobres, cum collega Q. Pedio, poſt Urbem conditam annis ſeptingentis novem, ante ſeptuaginta

ſeptuaginta duos quàm tu, M. Vinici, conſulatum inires. Vidit hic annus Ventidium, per quam urbem inter captivos Picentium in triumpho ductus erat, in ea conſularem prætextam jungentem prætoriæ. Idem hic poſtea triumphavit.

LXVI. Furente deinde Antonio, simulque Lepido, quorum uterque, ut prædiximus, reipublicæ hoſtes judicati erant, quum ambo mallent sibi nuntiari quid passi eſſent, quàm quid emeruiſſent, repugnante Cæſare, ſed fruſtra adversùs duos, inſtauratum Sullani exempli malum, proſcriptio. Nihil tam indignum illo tempore fuit, quàm quòd aut Cæſar aliquem proſcribere coactus eſt, aut ab ullo Cicero proſcriptus eſt; abſciſſaque ſcelere Antonii vox publica eſt, quum ejus ſalutem nemo defendiſſet, qui per tot annos & publicam civitatis & privatam civium defenderat. Nihil tamen egiſti, M. Antoni [cogit enim excedere propositi formam operis, erumpens animo ac pectore indignatio] nihil, inquam, egiſti, mercedem cœleſtissimi oris & clarissimi capitis abſcissi numerando, auctoramentoque funebri ad conſervatoris quondam reipublicæ tantique conſulis irritando necem. Rapuiſti tu M. Ciceroni lucem ſollicitam, & ætatem ſenilem, & vitam miſeriorem

te principe, quàm ſub te triumviro mortem : famam verò gloriamque factorum atque dictorum adeo non abſtuliſti, ut auxeris. Vivit vivetque per omnium ſeculorum memoriam; dumque hoc vel fortè vel providentiâ vel utcumque conſtitutum rerum naturæ corpus, quod ille pene ſolus Romanorum animo vidit, ingenio complexus eſt, eloquentiâ illuminavit, manebit incolume, comitem ævi ſui laudem Ciceronis trahet; omniſque poſteritas illius in te ſcripta mirabitur, tuum in eum factum exſecrabitur; citiúſque in mundo genus hominum, quàm ea cadet.

LXVII. Hujus totius temporis fortunam ne deflere quidem quiſquam ſatis dignè potuit, adeo nemo exprimere verbis poteſt. Id tamen notandum eſt, fuiſſe in proſcriptos uxorum fidem ſummam, libertorum mediam, ſervorum aliquam, filiorum nullam; adeo difficilis eſt hominibus utcumque conceptæ ſpei mora. Ne quid ulli ſanctum relinqueretur, velut in dotem invitamentumque ſceleris, Antonius L. Cæſarem avunculum, Lepidus Paullum fratrem proſcripſerant. Nec Planco gratia defuit ad impetrandum, ut frater ejus Plancus Plotius proſcriberetur. Eóque inter jocos militares, qui currum

Lepidi Plancique ſecuti erant, inter exſecrationem civium, uſurpabant hunc verſum : *De Germanis, non de Gallis, duo triumphant conſules.*

LXVIII. Suo præteritum loco referatur ; neque enim perſona umbram actæ rei capit. Dum in acie Pharſalica Africaque de ſumma rerum Cæſar dimicat, M. Cœlius, vir eloquio animoque Curioni ſimillimus, ſed in utroque perfectior, nec minùs ingenioſè nequam, quum ne modico quidem ſervari poſſet [quippe pejor illi res familiaris quàm mens erat] in prætura novarum tabularum auctor exſtitit ; nequiitque ſenatûs & auctoritate conſulum deterreri, accito etiam Milone Annio, qui non impetrato reditu Julianis partibus infeſtus erat, in Urbe ſeditionem, haud magis occultè bellicum tumultum movens, primò ſummotus a republica, mox conſularibus armis auctore ſenatu circa Thurios oppreſſus eſt. Incepto pari ſimilis fortuna Milonis fuit ; qui Compſam in Hirpinis oppugnans, ictuſque lapide, tum P. Clodio, tum patriæ, quam armis petebat, pœnas dedit ; vir inquies, & ultra fortem temerarius. Quatenus autem aliquid ex omiſſis peto, notetur immodicâ & intempeſtivâ libertate uſos adversùs C. Cæſarem Marullum Epidium, Flaviumque

Cæſetium tribunos plebis, dum arguunt in eo regni voluntatem, pene vim dominationis expertos. In hoc tamen ſæpe laceſſiti principis ira exceſſit, ut cenſoriâ potiùs contentus notâ, quàm animadverſione dictatoriâ, ſummoveret eos a republica, teſtareturque, eſſe sibi miſerrimum, quòd aut naturâ ſuâ ei excedendum foret, aut minuenda dignitas. Sed ad ordinem revertendum eſt.

LXIX. Jam & Dolabella in Asia C. Trebonium conſularem, cui ſuccedebat, fraude deceptum, Smyrnæ occiderat, virum adversùs merita Cæſaris ingratiſſimum, participemque cædis ejus, a quo ipſe in conſulare provectus faſtigium fuerat: & C. Cassius, acceptis a Statio Murco & Criſpo Marcio, prætoriis viris imperatoribuſque, prævalidis in Syria legionibus, incluſum Dolabellam, qui præoccupatâ Asiâ in Syriam pervenerat, Laodiceæ, expugnatâ eâ urbe, ceperat, ita tamen ut ad ictum ſervi ſui Dolabella non ſegniter cervicem daret; & decem legiones in eo tractu ſui juris fecerat: & M. Brutus C. Antonio fratri M. Antonii in Macedonia, Vatinioque circa Dyrrachium volentes legiones extorſerat; ſed Antonium bello laceſſierat, Vatinium dignatione obruerat: quum & Brutus cuilibet ducum

præferendus videretur, & Vatinius nulli nomini non eſſet poſtferendus : in quo deformitas corporis cum turpitudine certabat ingenii, adeo ut animus ejus dignissimo domicilio incluſus videretur ; eratque ſeptem legionibus validus. Et lege Pediâ, quam conſul Pedius collega Cæſaris tulerat, omnibus, qui Cæſarem patrem interfecerant, aquâ ignique damnatis interdictum erat : quo tempore Capito, patruus meus, vir ordinis ſenatorii, Agrippæ ſubſcripsit in C. Cassium. Dumque ea in Italia geruntur, acri atque proſperrimo bello Cassius Rhodum, rem immanis operis, ceperat ; Brutus Lycios devicerat, & inde in Macedoniam exercitus trajecerant ; quum per omnia repugnans naturæ ſuæ Cassius etiam Bruti clementiam vinceret. Neque reperias quos aut pronior Fortuna comitata sit, aut veluti fatigata maturiùs deſtituerit, quàm Brutum & Cassium.

LXX. Tum Cæſar & Antonius trajecerunt exercitus in Macedoniam, & apud urbem Philippos cum M. Bruto Cassioque acie concurrerunt. Cornu, cui Brutus præerat, impulsis hoſtibus, caſtra Cæſaris cepit : nam ipſe Cæſar, etiamsi infirmissimus valetudine, obibat munia ducis, oratus etiam ab Artorio medico, ne in caſtris remaneret, manifeſtâ denuntiatione

quietis territo. Id autem, in quo Cassius fuerat, fugatum ac malè multatum, in altiora ſe receperat loca. Tum Cassius ex ſua fortuna eventum collegæ æſtimans, quum dimisiſſet evocatum, jussiſſetque nuntiare sibi, quæ eſſet multitudo ac vis hominum, quæ ad ſe tenderet; tardiùs eo nuntiante, quum in vicino eſſet agmen curſu ad eum tendentium, neque pulvere facies aut signa denotari poſſent, exiſtimans hoſtes eſſe qui irruerent, lacernâ caput circumdedit, extentamque cervicem interritus liberto præbuit. Deciderat Cassii caput, quum evocatus advenit, nuntians Brutum eſſe victorem: qui quum imperatorem proſtratum videret; ſequar, inquit, eum, quem mea occidit tarditas; & ita in gladium incubuit. Poſt paucos deinde dies Brutus conflixit cum hoſtibus, & victus acie, quum in tumulum nocte ex fuga ſe recepiſſet, impetravit a Stratone Ægeate familiari ſuo, ut manum morituro commodaret sibi; erectoque lævo ſuper caput brachio, quum mucronem gladii ejus dexterâ tenens siniſtræ admoviſſet mamillæ, ad eum ipſum locum, quà cor emicat, impellens ſe in vulnus, uno ictu transfixus exſpiravit,

LXXI. Protinus Meſſalla, fulgentissimus juvenis, proximus in illis caſtris Bruti

Cassiique auctoritati, quum essent qui eum ducem poscerent, servari beneficio Cæsaris maluit, quàm dubiam spem armorum tentare ampliùs. Nec aut Cæsari quidquam ex victoriis suis fuit lætius, quàm servasse Corvinum; aut majus exemplum hominis grati ac pii, quàm Corvinus in Cæsarem fuit. Non aliud bellum cruentius cæde clarissimorum virorum fuit. Tum Catonis filius cecidit: eadem Lucullum Hortensiumque, eminentissimorum civium filios, fortuna abstulit. Nam Varro ad ludibrium moriturus Antonii, digna illo ac vera de exitu ejus magna cum libertate ominatus est. Drusus Livius, Juliæ Augustæ pater, & Varus Quinctilius, ne tentatâ quidem hostis misericordiâ, alter se ipse in tabernaculo interemit; Varus autem liberti, quem id facere coëgerat, manu, quum se insignibus honorum velasset, jugulatus est.

LXXII. Hunc exitum M. Bruti partium septimum & trigesimum annum agentis fortuna esse voluit; corrupto animo ejus in diem, quæ illi omnes virtutes unius temeritate facti abstulit. Fuit autem Dux Cassius melior, quanto vir Brutus; e quibus Brutum amicum habere malles, inimicum magis timeres Cassium: in altero major vis, in altero virtus. Qui si vi-

ciſſent, quantum reipublicæ interfuit, Cæſarem potiùs habere quàm Antonium principem; tantum retuliſſet habere Brutum quàm Cassium. Cn. Domitius, pater L. Domitii, nuper a nobis visi, eminentissimæ ac nobilissimæ simplicitatis viri, avus hujus Cn. Domitii clarissimi juvenis, occupatis navibus, cum magno ſequentium consilia ſua comitatu fugæ fortunæque ſe commisit, ſemetipſo contentus duce partium. Statius Murcus, qui classi & cuſtodiæ maris præfuerat, cum omni commiſſa sibi parte exercitûs naviumque, Sex. Pompeium Cn. Magni filium, qui ex Hiſpania revertens Siciliam armis occupaverat, petit; ad quem & e Brutianis caſtris, & ex Italia aliiſque terrarum partibus, quos præſenti periculo fortuna ſubduxerat, proſcripti confluebant: quippe nullum habentibus ſtatum quilibet dux erat idoneus; quum fortuna non electionem daret, ſed perfugium oſtenderet; exitialemque tempeſtatem fugientibus ſtatio pro portu foret.

LXXIII. Hic adoleſcens erat ſtudiis rudis, ſermone barbarus, impetu ſtrenuus, manu promptus, cogitatione celer, fide patri dissimillimus, libertorum ſuorum libertus, ſervorumque ſervus, ſpeciosis invidens, ut pareret humillimis: quem ſenatus pene totus adhuc e Pompeianis

conſtans partibus, poſt Antonii a Mutina fugam, eodem illo tempore quo Bruto Caſſioque tranſmarinas provincias decreverat, revocatum ex Hiſpania, ubi adversùs eum clariſſimum bellum Pollio Aſinius prætorius geſſerat, in paterna bona reſtituerat, & oræ maritimæ præfecerat. Is tum ut prædiximus, occupatâ Siciliâ, ſervitia fugitivoſque in numerum exercitûs ſui recipiens, magnum modùm legionum effecerat; perque Menam & Menecraten, paternos libertos, præfectos claſſium, latrociniis ac prædationibus infeſtato mari, ad ſe exercitumque tuendum rapto utebatur, quum eum non depuderet vindicatum armis ac ductu patris ſui mare infeſtare piraticis ſceleribus.

LXXIV. Fractis Brutianis Caſſianiſque partibus, Antonius tranſmarinas obiturus provincias ſubſtitit; Cæſar in Italiam ſe recepit, eamque longè quàm ſperaverat tumultuoſiorem reperit. Quippe L. Antonius conſul, vitiorum fratris ſui conſors, ſed virtutum, quæ interdum in illo erant, expers, modò apud veteranos criminatus Cæſarem, modò eos qui juſſâ diviſione prædiorum ordinatiſque coloniis agros amiſerant, ad arma conciens, magnum exercitum conflaverat. Ex altera parte uxor Antonii Fulvia, nihil muliebre

præter corpus gerens, omnia armis tumultuque miſcebat. Hæc belli ſedem Præneſte ceperat : Antonius, pulſus undique viribus Cæſaris, Perusiam ſe contulerat : Plancus Antonianarum adjutor partium, ſpem magis oſtenderat auxilii, quàm opem ferebat Antonio. Uſus Cæſar virtute & fortunâ ſuâ Perusiam expugnavit ; Antonium inviolatum dimisit : in Perusinos magis irâ militum quàm voluntate ſævitum ducis : urbs incenſa, cujus initium incendii princeps ejus loci fecit Macedonicus, qui, ſubjecto rebus ac penatibus ſuis igni, transfixum ſe gladio flammæ intulit.

LXXV. Per eadem tempora exarſerat in Campania bellum, quod, profeſſus eorum, qui perdiderant agros, patrocinium, ciebat Tib. Claudius Nero prætorius & pontifex, Tib. Cæſaris pater, magni vir animi doctissimique ingenii. Id quoque adventu Cæſaris ſepultum atque diſcuſſum eſt. Quis fortunæ mutationes, quis dubios rerum humanarum caſus ſatis mirari queat ? quis non diverſa præſentibus, contrariaque exſpectatis aut ſperet aut timeat ? Livia nobilissimi & fortissimi viri Drusi Claudiani filia, genere, probitate, formâ Romanarum eminentissima, quam poſtea conjugem Auguſti vidimus, quam tranſgressi ad Deos ſacerdotem ac filiam, tum

fugiens mox futuri ſui Cæſaris arma, vix bimum hunc Tiberium Cæſarem, vindicem Romani imperii, futurumque ejuſdem Cæſaris filium geſtans sinu, per avia itinerum, vitatis militum gladiis, uno comitante, quò faciliùs occultaretur fuga, pervenit ad mare, & cum viro Nerone pervecta in Siciliam eſt.

LXXVI. Quod alieno teſtimonium redderem, in eo non fraudabo avum meum. Quippe C. Velleius, honoratissimo inter illos trecentos ſexaginta judices loco a Pompeio lectus, ejuſdem Marcique Bruti ac Tib. Neronis præfectus fabrûm, vir nulli ſecundus, in Campania, digreſſu Neronis a Neapoli, cujus ob singularem cum eo amicitiam partium adjutor fuerat, gravis jam ætate & corpore, quum comes eſſe non poſſet, gladio ſe ipſe transfixit. Inviolatam excedere Italiâ Cæſar paſſus Fulviam, Plancumque muliebris fugæ comitem: nam Pollio Asinius cum ſeptem legionibus, diu retentâ in poteſtate Antonii Venetiâ, magnis ſpeciosiſque rebus circa Altinum, aliaſque ejus regionis urbes, editis, Antonium petens, vagum adhuc Domitium, quem digreſſum e Brutianis caſtris poſt cædem ejus prædiximus, & propriæ classis factum ducem, consiliis ſuis illectum, ac fide datâ, junxit Antonio.

Quo facto quisquis æquum se præstiterit, sciat non minùs a Pollione in Antonium, quàm ab Antonio in Pollionem esse collatum. Adventus deinde in Italiam Antonii, præparatusque contra eum Cæsaris habuit belli metum; sed pax circa Brundisium composita. Per quæ tempora Rufi Salvidieni scelesta consilia patefacta sunt; qui natus obscurissimis initiis, parum habebat summa accepisse, & proximus a Cn. Pompeio, ipsoque Cæsare ex equestri ordine consul creatus esse, nisi in id ascendisset, e quo infra se & Cæsarem videret & rempublicam.

LXXVII. Tum, expostulante consensu populi, quem gravis urgebat infesto mari annona, cum Pompeio quoque circa Misenum pax inita: qui haud absurdè, quum in navi Cæsaremque & Antonium cœnâ exciperet, dixit, In carinis suis se cœnam dare; referens hoc dictum ad loci nómen, in quo paterna domus ab Antonio possidebatur. In hoc pacis fœdere placuit Siciliam Achaiamque Pompeio concedere: in quo tamen animus inquies manere non potuit: id unum tantummodo salutare adventu suo patriæ attulit, quòd omnibus proscriptis aliisque, qui ad eum ex diversis causis fugerant, reditum salutemque pactus est: quæ res & alios clarissimos

viros, & Neronem, & M. Silanum, Sentiumque Saturninum & Aruntium ac Titium reſtituit reipublicæ. Statium autem Murcum, qui adventu ſuo classiſque celeberrimæ vires ejus duplicaverat, insimulatum falsis criminationibus, quia talem virum collegam officii Menas & Menecrates faſtidierant, Pompeius in Sicilia interfecerat.

LXXVIII. Hoc tractu temporum Octaviam ſororem Cæſaris M. Antonius duxit uxorem. Redierat Pompeius in Siciliam, Antonius in tranſmarinas provincias, quas magnis momentis Labienus, ex Brutianis caſtris profectus ad Parthos, producto eorum exercitu in Syriam, interfectoque legato Antonii, concuſſerat; qui virtute & ductu Ventidii, unà cum Parthorum copiis, celeberrimoque juvenum Pacoro regis filio, exſtinctus eſt. Interim Cæſar per hæc tempora, ne res diſciplinæ inimicissima otium corrumperet militem, crebris in Illyrico Dalmatiaque expeditionibus, patientiâ periculorum, bellique experientiâ durabat exercitum. Eâdem tempeſtate Calvinus Domitius, quum ex conſulatu obtineret Hiſpaniam, graviſſimi comparandique antiquis exempli auctor fuit: quippe primipili centurionem nomine Vibillium, ob turpem ex acie fugam, fuſte percussit.

LXXIX. Crescente in dies & classe & famâ Pompeii, Cæsar molem belli ejus suscipere statuit. Ædificandis navibus, contrahendoque militi ac remigi, navalibusque adsuescendo certaminibus atque exercitationibus, præfectus est M. Agrippa virtutis nobilissimæ, labore, vigiliâ, periculo invictus, parendique, sed uni, scientissimus, aliis sanè imperandi cupidus, & per omnia extra dilationes positus, consultisque facta conjungens. Hic in Averno ac Lucrino lacu speciosissimâ classe fabricatâ, quotidianis exercitationibus militem remigemque ad summam & militaris & maritimæ rei perduxit scientiam. Hac classe Cæsar, quum priùs, despondente ei Nerone, cui antè nupta fuerat, Liviam auspicatis reipublicæ ominibus duxisset uxorem, Pompeio Siciliæque bellum intulit. Sed virum humanâ ope invictum graviter eo tempore fortuna concussit: quippe longè majorem partem classis, circa Veliam Palinurique promontorium, adorta vis Africi laceravit ac distulit. Ea patrando bello mora fuit, quod postea dubiâ & interdum ancipiti fortunâ gestum est: nam & classis eodem loco vexata est tempestate: & ut navali primo prœlio apud Mylas ductu Agrippæ pugnatum prosperè, ita inopinato classis adventu gravis sub ipsius

Cæſaris oculis circà Tauromenium accepta clades : neque ab ipſo periculum abfuit. Legiones quæ cum Cornificio erant, legato Cæſaris, expoſitæ in terra, pene a Pompeio oppreſſæ ſunt. Sed ancipitis fortuna temporis maturâ virtute correcta. Explicatis quippe utriuſque partis claſſibus, pene omnibus exutus navibus Pompeius Asiam fugâ petivit; juſſuque M. Antonii, cujus opem petierat, dum inter ducem & ſupplicem tumultuatur, & nunc dignitatem retinet, nunc vitam precatur, a Titio jugulatus eſt : cui in tantum duravit hoc facinore contractum odium, ut mox ludos in theatro Pompeii faciens, exſecratione populi ſpectaculo, quod præbebat, pelleretur.

LXXX. Acciverat gerens contra Pompeium bellum ex Africa Cæſar Lepidum cum duodecim ſemiplenis legionibus. Hic vir omnium vanissimus, neque ullâ virtute tam longam fortunæ indulgentiam meritus, exercitum Pompeii, quia propior fuerat, ſequentem non ipsius ſed Cæſaris auctoritatem ac fidem, sibi junxerat; inflatuſque ampliùs viginti legionum numero, in id furoris proceſſerat, ut inutilis alienæ victoriæ comes, quam diu moratus erat, dissidendo in consiliis Cæſari, & ſemper diverſa his, quæ aliis placebant,

dicendo, totam victoriam ut ſuam interpretaretur; audebatque denuntiare Cæſaſari, excederet Siciliâ. Non ab Scipionibus, aliiſque veteribus Romanorum ducum quidquam auſum patratumque fortius, quàm tunc a Cæſare. Quippe quum inermis & lacernatus eſſet, præter nomen nihil trahens, ingreſſus caſtra Lepidi, evitatis quæ juſſu hominis pravissimi tela in eum jacta erant, quum lacerna ejus perforata eſſet lanceâ, aquilam legionis rapere auſus eſt. Scires quid intereſſet inter duces. Armati inermem ſecuti ſunt; decimoque anno, quàm ad dissimillimam vitæ ſuæ potentiam pervenerat Lepidus, & a militibus & a fortuna deſertus, pulloque velatus amiculo, inter ultimam confluentium ad Cæſarem turbam latens, genibus ejus advolutus eſt. Vita rerumque ſuarum dominium conceſſa ei ſunt; ſpoliata, quam tueri non poterat, dignitas.

LXXXI. Subita deinde exercitûs ſeditio (qui plerumque contemplatus frequentiam ſuam, a diſciplina deſciſcit; & quod cogere ſe putat poſſe, rogare non ſuſtinet) partim ſeveritate, partim liberalitate diſcuſſa principis. Specioſumque per id tempus adjectum ſupplementum Campanæ coloniæ: ejus relicti erant publici; pro his longè uberiores reditus

duodecies ſeſtertiûm in Creta inſula redditi, & aqua promiſſa, quæ hodieque singulare & ſalubritatis inſtar & amœnitatis ornamentum eſt. Insigne coronæ classicæ, quo nemo umquam Romanorum donatus erat, hoc bello Agrippa singulari virtute meruit. Victor deinde Cæſar reverſus in Urbem, contractas emptionibus complures domos per procuratores, quò laxior fieret ipsius, publicis ſe usibus deſtinare profeſſus eſt; templumque Apollini, & circà porticus, facturum promisit, quod ab eo singulari exſtructum munificentiâ eſt.

LXXXI. Quâ æſtate Cæſar tam proſperè in Lepidum in Sicilia, bene fortuna pro Cæſare & republica militavit ad orientem. Quippe Antonius cum tredecim legionibus ingreſſus Armeniam, ac deinde Mediam, & per eas regiones Parthos petens, habuit regem eorum obvium; primóque duas legiones cum omnibus impedimentis tormentiſque & Statiano legato amisit: mox ſæpius ipſe, cum ſummo totius exercitûs diſcrimine, ea adiit pericula, e quibus ſervari ſe poſſe deſperaverat; amiſſâque non minùs quartâ parte militum, captivi cujuſdam, ſed Romani, consilio ac fide ſervatur: qui clade Craſsiani exercitûs captus, quum fortunam non

animum mutaſſet, accessit nocte ad ſtationem Romanam, prædixitque, ne deſtinatum iter peterent, ſed diverſo silveſtrique pervaderent. Hoc M. Antonio, ac tot illis legionibus ſaluti fuit: de quibus tamen, totoque exercitu, haud minùs pars quarta, ut prædiximus, militum; calonum, ſervitiique tertia desiderata eſt; impedimentorum vix ulla ſuperfuit. Hanc tamen Antonius fugam ſuam, quia vivus exierat, victoriam vocabat: qui tertiâ æſtate reverſus in Armeniam, regem ejus Artavaſden, fraude deceptum, catenis, ſed, ne quid honori deeſſet, aureis vinxit. Creſcente deinde & amoris in Cleopatram incendio, & vitiorum, quæ ſemper facultatibus licentiâque & aſſentationibus aluntur, magnitudine, bellum patriæ inferre ſtatuit, quum antè, novum ſe Liberum patrem appellari jussiſſet: quum redimitus hederis, coronâque velatus aureâ, & thyrſum tenens, cothurniſque ſuccinctus, curru, velut Liber pater, vectus eſſet Alexandriæ.

LXXXIII. Inter hunc apparatum belli, Plancus non judicio recta legendi, neque amore reipublicæ aut Cæſaris [quippe hæc ſemper impugnabat] ſed morbo proditor, quum fuiſſet humillimus aſſentator reginæ, & infra ſervos cliens, quum Antonii libra-

rius, quum obſcœnissimarum rerum & auctor & miniſter, quum in omnia & omnibus venalis, quum cœruleatus & nudus, caputque redimitus arundine & caudam trahens, genibus innixus Glaucum ſaltaſſet, in convivio refrigeratus ab Antonio, ob manifeſtarum rapinarum indicia, transfugit ad Cæſarem: & idem poſtea clementiam victoris pro ſua virtute interpretabatur; dictitans, id probatum a Cæſare, cui ille ignoverat. Hunc mox avunculum Titius imitatus eſt. Haud abſurdè Coponius vir e prætoriis gravissimus, P. Silii ſocer, quum recens transfuga multa ac nefanda Plancus abſenti Antonio in ſenatu objiceret: *Multa*, inquit, *mehercules fecit Antonius pridie, quàm tu illum relinqueres.*

LXXXIV. Cæſare deinde & Meſſallâ Corvino conſulibus debellatum apud Actium, ubi longè antequam dimicaretur, exploratissima Julianarum partium fuit victoria. Vigebat in hac parte miles atque imperator, illâ marcebant omnia: hinc remiges firmissimi, illinc inopiâ affectissimi: navium hinc magnitudo modica, cum celeritate, adverſa illa ſpecie erat terribilior: hinc ad Antonium nemo, illinc ad Cæſarem quotidie aliqui transfugiebant. Denique in ore atque oculis Antonianæ classis per Marcum Agrippam Leucas ex-

pugnata, Patræ captæ, Corinthus occupata, bis ante ultimum diſcrimen classis hoſtium ſuperata. Rex Amyntas meliora & utiliora ſecutus (nam Deillius exempli ſui tenax, ut a Dolabella ad Cassium) virque clarissimus Cn. Domitius, qui ſolus Antonianarum partium numquam reginam nisi nomine ſalutavit, maximo & præcipiti periculo tranſmisit ad Cæſarem.

LXXXV. Advenit deinde maximi diſcriminis dies, quo Cæſar, Antoniuſque, productis classibus, pro ſalute alter, in ruinam alter terrarum orbis dimicavere. Dextrum navium Julianarum cornu M. Lurio commiſſum, lævum Aruntio, Agrippæ omne classici certaminis arbitrium. Cæſar ei parti deſtinatus, in quam a fortuna vocaretur, ubique aderat: classis Antonii regimen Publicolæ Sosioque commiſſum. At in terra locatum exercitum Taurus Cæſaris, Antonii regebat Canidius. Ubi initum certamen eſt, omnia in altera parte fuere, dux, remiges, milites; in altera nihil præter milites: prima occupat fugam Cleopatra; Antonius fugientis reginæ, quàm pugnantis militis ſui, comes eſſe maluit; & imperator, qui in deſertores ſævire debuerat, deſertor exercitûs ſui factus eſt. Illis etiam, detracto capite, in longum fortissimè pugnandi duravit con-

ſtantia ; & deſperatâ victoriâ , in mortem dimicabatur. Cæſar , quos ferro poterat interimere , verbis mulcere cupiens , clamitanſque & oſtendens fugiſſe Antonium , quærebat , pro quo & cum quo pugnarent ? At illi , quum diu pro abſente dimicaſſent duce , ægrè ſummissis armis , ceſſere victoriam ; citiúſque vitam veniamque Cæſar promisit , quàm illis , ut ea precarentut , perſuaſum eſt. Fuitque in confeſſo , milites optimi imperatoris , imperatorem fugacissimi militis functum officio ; ut dubites , ſuone , an Cleopatræ arbitrio victoriam temperaturus fuerit , qui ad ejus arbitrium direxit fugam. Idem locatus in terra fecit exercitus , quum ſe Canidius præcipiti fugâ rapuiſſet ad Antonium.

LXXXVI. Quid ille dies terrarum orbi præſtiterit, ex quo in quem ſtatum pervenerit fortuna publica, quis in hoc tranſcurſu tam arctati operis exprimere audeat? Victoria verò fuit clementissima; nec quiſquam interemptus eſt , nisi paucissimi , & hi qui deprecari quidem pro ſe non ſuſtinerent. Ex qua lenitate ducis colligi potuit , quem aut initio triumviratûs ſui , aut in campis Philippiis , si sic licuiſſet , victoriæ ſuæ facturus fuerit modum. At Sosium L. Arruntii priſcâ gravitate cele-

berrimi fides, mox diu cum clementia luctatus sua Cæsar, servavit incolumem. Non prætereatur Asinii Pollionis factum & dictum memorabile: namque quum se post Brundisinam pacem continuisset in Italia, neque aut vidisset umquam reginam, aut post enervatum amore ejus Antonii animum partibus ejus se immiscuisset, rogante Cæsare, ut secum ad bellum proficisceretur Actiacum: *Mea*, inquit, *in Antonium majora merita sunt, illius in me beneficia notiora: itaque discrimini vestro me subtraham, & ero præda victoris.*

LXXXXVII. Proximo deinde anno persecutus reginam Antoniumque Alexandriam, ultimam bellis civilibus imposuit manum. Antonius se ipse non segniter interemit, adeo ut multa desidiæ crimina morte redimeret. At Cleopatra, frustratis custodibus, illatâ aspide, morsu sanè ejus, expers muliebris metûs spiritum reddidit. Fuitque & fortunâ & clementiâ Cæsaris dignum, quòd nemo ex iis, qui contra eum arma tulerant, ab eo jussuve ejus interemptus. D. Brutum Antonii interemit crudelitas: Sex. Pompeium, ab eodem victum, idem Antonius, quum dignitatis quoque servandæ dedisset fidem, etiam spiritu privavit: Brutus & Cassius antè, quàm victorum experirentur animum, vo-

luntariâ morte obierunt. Antonii Cleopatræque quis fuerit exitus, narravimus. Canidius timidiùs decessit, quàm professioni ejus, quâ ſemper uſus erat, congruebat. Ultimus autem ex interfectoribus Cæſaris Parmensis Cassius morte pœnas dedit, ut dederat Trebonius.

LXXXVIII. Dum ultimam bello Actiaco Alexandrinoque Cæſar imponit manum, M. Lepidus juvenis formâ quàm mente melior, Lepidi ejus, qui triumvir fuerat reipublicæ conſtituendæ filius, Juniâ Bruti ſorore natus, interficiendi, simul in Urbem revertiſſet, Cæſaris consilia inierat. Tunc Urbis cuſtodiis præpositus C. Mæcenas, equeſtri ſed ſplendido genere natus, vir, ubi res vigiliam exigeret, ſanè exſomnis, providens atque agendi ſciens; simul verò aliquid ex negotio remitti poſſet, otio ac mollitiis pene ultra feminam fluens, non minùs Agrippâ Cæſari carus, ſed minùs honoratus; quippe vixit anguſto clavo pene contentus: nec minora conſequi potuit, ſed non tam concupivit. Hic ſpeculatus eſt per ſummam quietem ac dissimulationem præcipitis consilia juvenis, & mirâ celeritate, nullâque cum perturbatione aut rerum aut hominum oppreſſo Lepido, immane novi ac reſurrecturi belli civilis reſtinxit initium; & ille

quidem malè conſultorum pœnas exſolvit. Æquetur prædictæ Calpurniæ Antiſtii, Servilia Lepidi uxor, quæ, vivo igni devorato, præmaturam mortem immortali nominis ſui penſavit memoriâ.

LXXXIX. Cæſar autem reverſus in Italiam atque Urbem, quo occurſu, quo favore omnium hominum, ætatum, ordinum exceptus sit; quæ magnificentia triumphorum ejus, quæ fuerit munerum, ne in operis quidem juſti materia, nedum hujus tam recisi, dignè exprimi poteſt. Nihil deinde optare a Diis homines, nihil Dii hominibus præſtare poſſunt, nihil voto concipi, nihil felicitate conſummari, quod non Auguſtus, poſt reditum in Urbem, reipublicæ populoque Romano terrarumque orbi repræſentaverit. Finita vicesimo anno bella civilia, ſepulta externa, revocata pax, ſopitus ubique armorum furor, reſtituta vis legibus, judiciis auctoritas, ſenatui majeſtas: imperium magiſtratuum ad priſtinum redactum modum; tantummodo octo prætoribus allecti duo; priſca illa & antiqua reipublicæ forma revocata: Rediit cultus agris, ſacris honos, ſecuritas hominibus; certa cuique rerum ſuarum poſſessio: leges emendatæ utiliter, latæ ſalubriter; ſenatus sine aſperitate nec sine ſeveritate lectus. Principes viri, triumphiſque

que & amplissimis honoribus functi, hortatu principis ad ornandam Urbem illecti ſunt. Conſulatus tantummodo uſque ad undecimum, quem continuaret Cæſar, quum ſæpe obnitens repugnaſſet, impetrari potuit: nam dictaturam, quàm pertinaciter ei deferebat populus, tam conſtanter repulit. Bella ſub imperatore geſta, pacatuſque victoriis terrarum orbis, & tot extra Italiam domique opera, omne ævi ſui ſpatium impenſurum in id ſolum opus ſcriptorem fatigent. Nos memores professionis, univerſam imaginem principatûs ejus oculis animiſque ſubjecimus.

XC. Sepultis, ut prædiximus, bellis civilibus, coaleſcentibuſque reipublicæ membris eo curante, quæ tam longa armorum ſeries laceraverat, Dalmatia viginti & ducentos annos rebellis ad certam confessionem pacata eſt imperii; Alpes feris multiſque nationibus celebres perdomitæ; Hiſpaniæ, nunc ipsius præſentiâ, nunc Agrippæ, quem uſque in tertium conſulatum, & mox collegium tribunitiæ poteſtatis amicitia principis evexerat, multo varioque Marte pacatæ. In quas provincias quùm initiò, Scipione & Sempronio Longo conſulibus, primo anno ſecundi Punici, abhinc annos ducentos quinquàginta, Romani exercitus missi eſſent, duce

Cn. Scipione, Africani patruo; per annos ducentos in his multo mutuoque ita certatum eſt ſanguine, ut amissis populi Romani tot imperatoribus exercitibuſque, ſæpe contumelia, etiam nonnumquam periculum Romano inferretur imperio. Illæ enim provinciæ Scipiones conſumpſerunt; illæ contumelioſo viginti annorum bello ſub duce Viriatho majores noſtros exercuerunt; illæ, terrore Numantini belli, populum Romanum concuſſerunt: in illis turpe Q. Pompeii fœdus, turpiuſque Mancini, ſenatus cum ignominia dediti imperatoris reſcidit: illa tot conſulares, tot prætorios abſumpsit duces; patrumque ætate, in tantum Sertorium armis extulit, ut per quinquennium dijudicari non potuerit, Hiſpanis Romaniſne in armis plus eſſet roboris, & uter populus alteri pariturus foret. Has igitur provincias tam diffuſas, tam frequentes, tam feras ad eam pacem abhinc annos fermè quinquaginta perduxit Cæſar Auguſtus, ut, quæ maximis bellis numquam vacaverant, eæ ſub C. Antiſtio, ac deinde P. Silio legato ceteriſque poſtea, etiam latrociniis vacarent.

XCI. Dum pacatur Occidens, ab Oriente ac rege Parthorum signa Romana, quæ Craſſo oppreſſo Orodes, quæ Antonio

pulſo filius ejus Phraates ceperant, Auguſto remiſſa ſunt : quod cognomen illi viro Planci ſententiâ conſenſus universi ſenatûs populique Romani indidit. Erant tamen qui hunc felicissimum ſtatum odiſſent. Quippe L. Murena & Fannius Cæpio, diversis moribus [nam Murena sine hoc facinore potuit videri bonus, Cæpio & ante hoc erat pessimus] quum iniſſent occidendi Cæſaris consilia, oppressi auctoritate publicâ, quod vi facere voluerant, jure passi ſunt. Neque multò pòſt Rufus Egnatius, per omnia gladiatori quàm ſenatori propior, collecto in ædilitate favore populi, quem exſtinguendis privatâ familiâ incendiis in dies auxerat, in tantum quidem, ut ei præturam continuaret, mox etiam conſulatum petere auſus; quum eſſet omni flagitiorum ſcelerumque conſcientiâ merſus; nec melior illi res familiaris quàm mens foret; aggregatis simillimis sibi, interimere Cæſarem ſtatuit, ut quo ſalvo ſalvus eſſe non poterat, eo ſublato moreretur. Quippe ita ſe mores habent, ut publicâ quiſque ruinâ malit occidere, quàm ſuâ proteri, & idem paſſurus, minus conſpici. Neque hic prioribus in occultando felicior fuit; addictuſque carceri cum conſciis facinoris, mortem dignissimam vitâ ſuâ obiit.

XCII. Præclarum excellentis viri factum C. Sentii Saturnini, circa ea tempora consulis, ne fraudetur memoriâ. Aberat in ordinandis Asiæ Orientisque rebus Cæsar, circumferens terrarum orbi præsentiâ suâ pacis suæ bona : tum Sentius fortè & solus & absente Cæsare consul, quum alia, priscâ severitate summâque constantiâ, vetere consulum more ac severitate gessisset, protraxisset publicanorum fraudes, punisset avaritiam, regessisset in ærarium pecunias publicas, tum in comitiis habendis præcipuum egit consulem : nam & quæsturam petentes, quos indignos judicavit, profiteri vetuit; & quum id facturos se perseverarent, consularem, si in campum descendissent, vindictam minatus est; & Egnatium, florentem favore publico, sperantemque, ut præturam ædilitati, ita consulatum præturæ se juncturum, profiteri vetuit; & quum id non obtinuisset, juravit, etiam si factus esset consul suffragiis populi, tamen se eum non renuntiaturum. Quod ego factum cuilibet veterum consulum gloriæ comparandum reor, nisi quòd naturaliter audita visis laudamus libentiùs; & præsentia invidiâ, præterita veneratione prosequimur; & his nos obrui, illis instrui credimus.

XCIII. Ante triennium ferè quàm

Egnatianum ſcelus erumperet, circa Murenæ Cæpioniſque conjurationis tempus, abhinc annos quinquaginta, M. Marcellus ſororis Auguſti Octaviæ filius, quem homines ita, si quid accidiſſet Cæſari, ſucceſſorem potentiæ ejus arbitrabantur futurum, ut tamen id per M. Agrippam ſecuro ei poſſe contingere non exiſtimarent, magnificentissimo munere ædilitatis edito, decessit admodum juvenis, ſanè, ut aiunt, ingenuarum virtutum, lætuſque animi & ingenii, fortunæque, in quam alebatur, capax. Poſt cujus obitum Agrippa, qui ſub ſpecie miniſteriorum principalium profectus in Asiam, ut fama loquitur, ob tacitas cum Marcello offensiones, præſenti ſe ſubduxerat tempori, reverſus inde, filiam Cæſaris Juliam, quam in matrimonio Marcellus habuerat, duxit uxorem; feminam neque sibi neque reipublicæ felicis uteri.

XCIV. Hoc tractu temporum, Tib. Claudius Nero, quo trimo, ut prædiximus, Livia Drusi Claudiani filia, deſpondente Nerone cui antè nupta fuerat, Cæſari nupſerat, innutritus cœleſtium præceptorum diſciplinis, juvenis genere, formâ, celsitudine corporis, optimis ſtudiis, maximoque ingenio inſtructissimùs, qui protinus, quantus eſt, ſperari potuerat,

visusque prætulerit principem, quæstor undevicesimum annum agens, capessere cœpit rempublicam, maximamque difficultatem annonæ, ac rei frumentariæ inopiam, ita Ostiæ atque in Urbe mandato vitrici moderatus est, ut per id, quod agebat, quantus evasurus esset eluceret. Nec multò pòst missus ab eodem vitrico cum exercitu ad visendas, ordinandasque, quæ sub Oriente sunt, provincias, præcipuis omnium virtutum experimentis in eo tractu editis, cum legionibus ingressus Armeniam, redactâ eâ in potestatem populi Romani, regnum ejus Artavasdi dedit. Cujus rex quoque Parthorum tanti nominis famâ territus, liberos suos ad Cæsarem misit obsides.

XCV. Reversum inde Neronem Cæsar haud mediocris belli molem experiri statuit, adjutore operis dato fratre ipsius Druso Claudio, quem intra Cæsaris penates enixa erat Livia. Quippe uterque, divisis partibus Rhætos Vindelicosque aggressi, multis urbium & castellorum oppugnationibus, nec non directâ quoque acie feliciter functi, gentes locis tutissimas, aditu difficillimas, numero frequentes, feritate truces, majore cum periculo quàm damno Romani exercitûs, plurimo cum earum sanguine perdomuerunt. Ante

quæ tempora cenſura Planci & Paulli, acta inter diſcordiam, neque ipsis honori, neque reipublicæ uſui fuit; quum alteri vis cenſoris, alteri vita deeſſet; Paullus vix poſſet implere cenſorem, Plancus timere deberet, ne quidquam objicere poſſet adoleſcentibus, aut objicientes audire, quod non agnoſceret ſenex.

XCVI. Mors deinde Agrippæ (qui novitatem ſuam multis rebus nobilitaverat, atque in hoc perduxerat, ut & Neronis eſſet ſocer; cujuſque liberos, nepotes ſuos, D. Auguſtus, præpositis Caii ac Lucii nominibus, adoptaverat) admovit propiùs Neronem Cæſari: quippe filia ejus Julia, quæ fuerat Agrippæ nupta, Neroni nupsit. Subinde bellum Pannonicum, quod inchoatum Agrippâ Marcoque Vinicio avo tuo conſulibus, magnum atroxque & perquam vicinum imminebat Italiæ, per Neronem geſtum eſt. Gentes Pannoniorum, Dalmatarumque nationes, situmque regionum ac fluminum, numerumque & modum virium, excelsissimaſque & multiplices eo bello victorias tanti imperatoris, alio loco explicabimus. Hoc opus ſervet formam ſuam. Hujus victoriæ compos Nero, ovans triumphavit.

XCVII. Sed dum in hac parte imperii omnia geruntur proſperrimè, accepta

in Germania clades ſub legato M. Lollio, homine in omnia pecuniæ quàm rectè faciendi cupidiore, & inter ſummam vitiorum dissimulationem vitiosissimo; amiſſaque legionis quintæ aquila vocavit ab Urbe in Gallias Cæſarem. Cura deinde atque onus Germanici belli delegata Druſo Claudio, fratri Neronis, adoleſcenti tot tantarumque virtutum, quot & quantas natura mortalis recipit, vel induſtria perficit; cujus ingenium utrum bellicis magis operibus, an civilibus ſuffecerit artibus, in incerto eſt. Morum certè dulcedo ac ſuavitas, & adversùs amicos æqua ac par ſui æſtimatio, inimitabilis fuiſſe dicitur: nam pulchritudo corporis proxima fraternæ fuit. Sed illum, magna ex parte domitorem Germaniæ, plurimo ejus gentis variis in locis profuſo ſanguine, fatorum iniquitas, conſulem, agentem annum tricesimum, rapuit. Moles deinde ejus belli tranſlata in Neronem eſt, quod is ſuâ & virtute & fortunâ adminiſtravit; peragratuſque victor omnes partes Germaniæ, sine ullo detrimento commissi exercitûs, quod præcipuè huic duci ſemper curæ fuit, sic perdomuit eam, ut in formam pene ſtipendiariæ redigeret provinciæ. Tum alter triumphus, cum altero conſulatu, ei oblatus eſt.

XCVIII. Dum ea, quæ prædiximus, in Pannonia Germaniaque geruntur, atrox in Thracia bellum ortum, omnibus ejus gentis nationibus in arma accensis, L. Pisonis, quem hodieque diligentissimum atque eumdem lenissimum securitatis urbanæ custodem habemus, virtus compressit. Quippe legatus Cæsaris triennio cum his bellavit; gentesque ferocissimas, plurimo cum earum excidio, nunc acie, nunc expugnationibus, in pristinum pacis redegit modum, ejusque patratione Asiæ securitatem, Macedoniæ pacem reddidit. De quo viro hoc omnibus sentiendum ac prædicandum est, esse mores ejus vigore ac lenitate mixtissimos, & vix quemquam reperiri posse, qui aut otium validiùs diligat, aut faciliùs sufficiat negotio, & magis, quæ agenda sunt, curet sine ulla ostentatione agendi.

XCIX. Brevi interjecto spatio Tib. Nero, duobus consulatibus totidemque triumphis actis, tribunitiæ potestatis consortione æquatus Augusto, civium post unum (& hoc, quia volebat), eminentissimus, ducum maximus, famâ fortunâque celeberrimus, & verè alterum reipublicæ lumen & caput, mirâ quadam & incredibili atque inenarrabili pietate (cujus causæ mox detectæ sunt) quum Caius Cæsar

ſumpsiſſet jam virilem togam, Lucius item maturus eſſet curis, ne fulgor ſuus orientium juvenum obſtaret initiis, dissimulatâ causâ consilii ſui, commeatum ab ſocero atque eodem vitrico acquieſcendi a continuatione laborum petiit. Quis fuerit eo tempore civitatis habitus, qui singulorum animi, quæ digredientium a tanto viro omnium lacrymæ, quàm pene ei patria manum injecerit, juſto ſervemus operi. Illud etiam in hoc tranſcurſu dicendum eſt, ita ſeptem annos Rhodi moratum, ut omnes, qui pro conſulibus legatique in tranſmarinas profecti provincias, viſendi ejus gratiâ ad eum convenientes ſemper privato [si illa majeſtas privata umquam fuit] faſces ſuos ſummiſerint, fassique sint, otium ejus honoratius imperio ſuo.

C. Sensit terrarum orbis digreſſum a cuſtodia Neronem Urbis: nam & Parthus, deſciſcens a ſocietate Romana, adjecit Armeniæ manum; & Germania, aversis domitoris ſui oculis, rebellavit. At in Urbe, eo ipſo anno, quo magnificentissimi gladiatorii muneris naumachiæque ſpectaculis, D. Auguſtus, abhinc annos triginta, ſe & Gallo Caninio conſulibus, dedicato Martis templo, animos oculoſque populi Romani repleverat, fœda dictu, memoriâque horrenda in ipsius

domo tempeſtas erupit. Quippe filia ejus Julia, per omnia tanti parentis ac viri immemor, nihil, quod facere aut pati turpiter poſſet femina, luxuriâ, libidine infectum reliquit, magnitudinemque fortunæ ſuæ peccandi licentiâ metiebatur, quidquid liberet pro licito vindicans. Tum Julus Antonius, singulare exemplum clementiæ Cæſaris, violator ejus domûs, ipſe ſceleris a ſe commissi ultor fuit; quem, victo ejus patre, non tantùm incolumitate donaverat, ſed ſacerdotio, præturâ, conſulatu, provinciis honoratum, etiam matrimonio ſororis ſuæ filiæ in arctissimam affinitatem receperat; Quinctiuſque Criſpinus, singularem nequitiam ſupercilio truci protegens, & Appius Claudius, & Sempronius Gracchus, ac Scipio, aliique minoris nominis utriuſque ordinis viri, quasi cujuſlibet uxore violatâ, pœnas pependere, quum Cæſaris filiam, & Neronis violaſſent conjugem. Julia relegata in inſulam, patriæque & parentum ſubducta oculis, quam tamen comitata mater Scribonia, voluntaria exsilii permansit comes.

CI. Breve ab hoc interceſſerat ſpatium, quum C. Cæſar, antè aliis provinciis ad viſendum obitis, in Syriam miſſus, convento priùs Tib. Nerone, cui omnem

honorem ut superiori habuit, tam variè se ibi gessit, ut nec laudaturum magna, nec vituperaturum mediocris materia deficiat, cum rege Parthorum juvene excellissimo, in insula quam amnis Euphrates ambiebat, æquato utriusque partis numero, coiit. Quod spectaculum stantis ex diverso hinc Romani, illinc Parthorum exercitûs, quum duo inter se eminentissima imperiorum & hominum coirent capita, perquam clarum & memorabile, sub initia stipendiorum meorum, tribuno militum mihi visere contigit: quem militiæ gradum antè sub patre tuo, M. Vinici, & P. Silio auspicatus in Thracia Macedoniaque, mox Achaia Asiaque, & omnibus ad Orientem visis provinciis, & ore atque utroque maris Pontici latere, haud injucundâ tot rerum, locorum, gentium, urbium recordatione perfruor. Prior Parthus apud Caium in nostra ripa, posterior hic apud regem in hostili epulatus est.

CII. Quo tempore M. Lollii, quem veluti moderatorem juventæ filii sui Augustus esse voluerat, perfida & plena subdoli ac versuti animi consilia per Parthum indicata Cæsari, fama vulgavit: cujus mors intra paucos dies fortuita an voluntaria fuerit ignoro. Sed quàm hunc decef-

fiſſe lætati homines, tam paulò pòſt obiiſſe Cenſorinum in iiſdem provinciis graviter tulit civitas, virum demerendis hominibus genitum. Armeniam deinde ingreſſus, primâ parte introitûs proſperè gessit; mox in colloquium (cui ſe temerè crediderat) circa Artageram graviter a quodam, nomine Adduo, vulneratus, ex eo, ut corpus minùs habile, ita animum minùs utilem reipublicæ habere cœpit. Nec defuit converſatio hominum, vitia ejus aſſentatione alentium (etenim ſemper magnæ fortunæ comes adeſt adulatio) per quæ eò ductus erat, ut in ultimo ac remotissimo terrarum orbis angulo conſeneſcere, quàm Romam regredi, mallet. Diu inde reluctatus, invituſque revertens in Italiam, in urbe Lyciæ (Limyram nominant) morbo obiit; quum ante annum fermè L. Cæſar, frater ejus, Hiſpanias petens, Massiliæ decessiſſet.

CIII. Sed fortuna, quæ ſubduxerat ſpem magni nominis, jam tum reipublicæ ſua præsidia reddiderat: quippe ante utriuſque horum obitum, patre tuo P. Vinicio conſule, Tib. Nero, reverſus Rhodo, incredibili lætitiâ patriam repleverat. Non eſt diu cunctatus Cæſar Auguſtus; neque enim quærendus erat, quem legeret, ſed legendus qui eminebat. Itaque

quod post Lucii mortem, adhuc Caio vivo, facere voluerat, atque vehementer repugnante Nerone erat inhibitus, post utriusque adolescentium obitum facere perseveravit, ut & tribunitiæ potestatis consortionem Neroni constitueret, multum quidem eo quum domi tum in senatu recusante, & eum, Ælio Cato & Sentio consulibus, quinto Kalend. Julias, post Urbem conditam annis septingentis quinquaginta sex, abhinc annis viginti sex, adoptaret. Lætitiam illius diei, concursumque civitatis, & vota pene inserentium Cœlo manus, spemque conceptæ perpetuæ securitatis æternitatisque Romani imperii, vix in illo justo opere abundè persequi poterimus, nedum hîc implere. Tentemus id unum dixisse, quàm ille (omnia) omnibus fuerit. Tum refulsit certa spes liberorum parentibus, viris matrimoniorum, dominis patrimonii, omnibus hominibus salutis, quietis, pacis, tranquillitatis; adeo ut nec plus sperari potuerit, nec spei responderi feliciùs.

CIV. Adoptatus eâdem die etiam M. Agrippa, quem post mortem Agrippæ Julia enixa erat; sed in Neronis adoptione illud adjectum, his ipsis Cæsaris verbis: *Hoc*, inquit, *reipublicæ causâ facio*. Non diu vindicem custodemque imperii

ſui morata in Urbe patria, protinus in Germaniam misit, ubi ante triennium ſub M. Vinicio, avo tuo, clarissimo viro, immenſum exarſerat bellum: erat & ab eo quibuſdam in locis geſtum, quibuſdam ſuſtentatum feliciter, eoque nomine decreta ei cum ſpeciosissima inſcriptione operum ornamenta triumphalia. Hoc tempus me, functum antè tribunatu caſtrorum, Tib. Cæſaris militem fecit: quippe protinus ab adoptione miſſus cum eo præfectus equitum in Germaniam, ſucceſſor officii patris mei, cœleſtissimorum ejus operum, per annos continuos novem præfectus aut legatus, ſpectator & pro captu mediocritatis meæ adjutor fui. Neque illi ſpectaculo, quo fruitus ſum, simile conditio mortalis recipere videtur mihi; quum per celeberrimam Italiæ partem, & tractum omnem Galliæ provinciarum, veterem imperatorem, & antè meritis ac virtutibus, quàm nomine, Cæſarem reviſentes, sibi quiſque, quàm illi, gratularentur pleniùs. At verò militum conſpectu ejus elicitæ gaudio lacrymæ, alacritaſque, & ſalutationis nova quædam exſultatio, & contingendi manum cupiditas, non continentium protinus, quin adjicerent: *Videmus te, imperator! ſalvum recepimus!* ac deinde, *Ego tecum, Imperator, in Ar-*

menia, ego in Rhætia fui: ego à te in Vindelicis, ego in Pannonia, ego in Germania donatus ſum.

CV. Neque verbis exprimi, & fortaſſe vix mereri fidem poteſt, intrata protinus Germania, ſubacti Caninefates, Attuarii, Bructeri, recepti Cheruſci, & (utinam minùs mox noſtrâ clade nobilis) transitus Viſurgis; penetrata ulteriora: quum omnem partem aſperrimi & periculosiſſimi belli Cæſar vindicaret, in iis, quæ minoris erant diſcriminis, Sentium Saturninum, qui tum legatus patris ejus in Germania fuerat, præfeciſſet, virum multiplicem virtutibus, navum, agilem, providum, militariumque officiorum patientem ac peritum pariter, ſed eumdem, ubi negotia feciſſent locum otio, liberaliter lautéque eo abutentem; ita tamen, ut eum ſplendidum ac hilarem potiùs, quàm luxurioſum aut desidem diceres: de cujus viri claro celebrique conſulatu prædiximus. Anni ejus æſtiva, uſque in menſem Decembrem producta, immanis emolumentum fecere victoriæ. Pietas ſua Cæſarem, pene obſtructis hyeme Alpibus, in Urbem traxit; at tutela imperii eum veris initio reduxit in Germaniam, in cujus mediis finibus, ad caput Lupiæ fluminis, hyberna digrediens princeps locaverat,

CVI. Proh Dii boni, quanti voluminis opera inſequenti æſtate ſub duce Tiberio Cæſare geſſimus! Perluſtrata armis tota Germania eſt: victæ gentes, pene nominibus incognitæ: receptæ Cauchorum nationes: omnis eorum juventus, infinita numero, immenſa corporibus, situ locorum tutissima, traditis armis, unà cum ducibus ſuis, ſepta fulgenti armatoque militum noſtrorum agmine, ante imperatoris procubuit tribunal. Fracti Langobardi, gens etiam Germanâ feritate ferocior: denique quod numquam antea ſpe conceptum, nedum opere tentatum erat, ad quadringentesimum milliarium, a Rheno uſque ad flumen Albim, qui Semnonum Hermundorumque fines præterfluit, Romanus cum signis perductus exercitus; & eódem, mirâ felicitate & curâ ducis, temporum quoque obſervantiâ, classis, quæ Oceani circumnavigaverat sinus, ab inaudito atque incognito antè mari flumine Albi ſubvecta, plurimarum gentium victori, cum abundantissima rerum omnium copia, exercitui Cæſarique ſe junxit.

CVII. Non tempero mihi, quin tantæ rerum magnitudini hoc, qualecumque eſt, inſeram. Quum citeriorem ripam prædicti fluminis caſtris occupaſſemus, & ulterior armatâ hoſtium juventute fulgeret, ſub

omnem motum noſtrarum navium protinus refugientium, unus e barbaris, ætate ſenior, corpore excellens, dignitate, quantum oſtendebat cultus, eminens, cavatum (ut illis mos eſt) ex materia conſcendit alveum, ſoluſque id navigii genus temperans, ad medium processit fluminis; & petiit, liceret sibi, sine periculo, in eam, quam armis tenebamus, egredi ripam, ac videre Cæſarem. Data petenti facultas. Tum appulſo lintre, & diu tacitus contemplatus Cæſarem; *Noſtra quidem*, inquit, *furit juventus, quæ quum veſtrum numen abſentium colat, præſentium potiùs arma metuit, quàm ſequitur fidem: ſed ego beneficio ac permiſſu tuo, Cæſar, quos antè audiebam, hodie vidi Deos; nec feliciorem ullum vitæ meæ aut optavi aut ſenſi diem.* Impetratoque ut manum contingeret, reverſus in naviculam, sine fine reſpectans Cæſarem, ripæ ſuorum appulſus eſt. Victor omnium gentium locorumque, quos adierat, Cæſar, cum incolumi inviolatoque, & ſemel tantummodo, magna cum clade hoſtium, fraude eorum tentato exercitu, in hyberna legiones reduxit, eâdem, quâ priore anno, feſtinatione Urbem petens.

CVIII. Nihil erat jam in Germania, quod vinci poſſet, præter gentem Mar-

comannorum ; quæ Maroboduo duce excita ſedibus ſuis , atque in interiora refugiens , incinctos Hercyniæ ſylvæ campos incolebat. Nulla feſtinatio hujus viri mentionem tranſgredi debet. Maroboduus , genere nobilis , corpore prævalens , animo ferox , natione magis quàm ratione barbarus , non tumultuarium , neque fortuitum , neque mobilem & ex voluntate parentium conſtantem , inter ſuos occupavit principatum ; ſed certum imperium , vimque regiam complexus animo , ſtatuit , avocatâ procul a Romanis gente ſuâ , eò progredi , ubi , quum propter potentiora arma refugiſſet , ſua faceret potentissima. Occupatis igitur , quos prædiximus , locis , finitimos omnes aut bello domuit , aut conditionibus juris ſui fecit.

CIX. Corpus ſuum cuſtodiâ , tum imperium perpetuis armorum exercitiis pene ad Romanæ diſciplinæ formam redactum , brevi in eminens & noſtro quoque imperio timendum perduxit faſtigium ; gerebatque ſe ita adversùs Romanos , ut neque bello nos laceſſeret , & si laceſſeretur , ſupereſſe sibi vim ac voluntatem resiſtendi declararet. Legati , quos mittebat ad Cæſares , interdum ut ſupplicem commendabant , interdum ut pro pari loquebantur. Gentibus hominibuſque a nobis

descifcentibus erat apud eum perfugium : totufque ex malè dissimulato agebat æmulum ; exercitumque quem feptuaginta millium peditum, quatuor equitum fecerat, assiduis adversùs finitimos bellis exercendo, majori, quàm quod habebat, operi præparabat. Eratque etiam eò timendus, quòd quum Germaniam ad lævam & in fronte, Pannoniam ad dexteram, a tergo fedium fuarum haberet Noricos, tamquam in omnes femper venturus, ab omnibus timebatur. Nec fecuram incrementi fui patiebatur effe Italiam ; quippe quum a fummis Alpium jugis, quæ finem Italiæ terminant, initium ejus finium haud multo plus ducentis millibus paffuum abeffet. Hunc virum & hanc regionem proximo anno diversis e partibus Tib. Cæfar aggredi ftatuit. Sentio Saturnino mandatum, ut per Cattos, excisis continentibus Hercyniæ fylvis, legiones Boiohœmum [id regioni, quàm incolebat, Marobòduus, nomen eft] duceret : ipfe a Carnunto, qui locus Norici regni proximus ab hac parte erat, exercitum, qui in Illyrico merebat, ducere in Marcomannos orfus eft.

CX. Rumpit, interdum moratur proposita hominum fortuna. Præparaverat jam hyberna Cæfar ad Danubium, ad-

motoque exercitu non plus quàm quinque dierum iter a primis hoſtium, Saturninum admoveri placuerat: cujus copiæ pene æquali diviſæ intervallo ab hoſte, intra paucos dies in prædicto loco cum Cæſare juncturæ erant; quum univerſa Pannonia, inſolens longæ pacis bonis, & adulta viribus Dalmatia, omnibus tractûs ejus gentibus in ſocietatem adductis, conſtitit, arma corripuit. Tum neceſſaria gloriosis præposita; neque tutum viſum, abdito in interiora exercitu, vacuam tam vicino hoſti relinquere Italiam. Gentium nationumque, quæ rebellaverant, omnis numerus ampliùs octingenta millia explebat; ducenta ferè peditum colligebantur, armis habilia; equitum novem: cujus immenſæ multitudinis, parentis acerrimis ac peritissimis ducibus, pars petere Italiam decreverat, junctam sibi Nauporti ac Tergeſtis confinio; pars in Macedoniam ſe effuderat; pars ſuis ſedibus præsidium eſſe deſtinaverat. Proxima duobus, Batoni ac Pineti, ducibus auctoritas erat. In omnibus autem Pannoniis non diſciplinæ tantummodo, ſed linguæ quoque notitia Romanæ, pleriſque etiam litterarum uſus & familiaris animorum erat exercitatio. Itaque hercules, nulla umquam natio tam maturè consilio belli bellum junxit,

ac decreta patravit. Oppressi cives Romani, trucidati negotiatores; magnus vexillariorum numerus ad internecionem, ea in regione quæ plurimùm ab imperatore aberat, cæſus; occupata armis Macedonia; omnia & in omnibus locis igni ferroque vaſtata: quin tantus etiam hujus belli metus fuit, ut ſtabilem illum, & obfirmatum tantorum bellorum experientiâ, Cæſaris Auguſti animum quateret atque terreret.

CXI. Habiti itaque delectus, revocati undique & omnes veterani, viri feminæque ex cenſu libertinum coactæ dare militem. Audita in ſenatu vox principis, *decimo die, ni caveretur, poſſe hoſtem in urbis Romæ venire conſpectum.* Senatorum equitumque Romanorum exactæ ad id bellum operæ pollicitæ. Omnia hæc fruſtra præparaſſemus, nisi, qui illa regeret, fuiſſet. Itaque, ut præsidium militum, reſpublica ab Auguſto ducem in bellum popoſcit Tiberium. Habuit in hoc quoque bello mediocritas noſtra ſpeciosi miniſtri locum. Finitâ equeſtri militiâ, designatus quæſtor, necdum ſenator æquatus ſenatoribus, etiam designatus tribunus plebis, partem exercitûs ab Urbe, traditi ab Auguſto, perduxi ad filium ejus. In quæſtura deinde, remiſſâ ſorte provinciæ, legatus

ejuſdem ad eumdem miſſus, quas nos primo anno acies hoſtium vidimus ? quantis prudentiâ ducis opportunitatibus, furentes eorum vires univerſas evasimus partibus ? quanto cum temperamento simul utilitatis res auctoritate imperatoris agi vidimus ? quâ prudentiâ hyberna diſpoſita ſunt ? quanto opere incluſus cuſtodiis exercitûs noſtri, ne quà poſſet erumpere, inopſque copiarum & intra ſe furens, viribus hoſtis elangueſceret ?

CXII. Felix eventu, forte conatu, primâ æſtate belli, Meſſallini opus mandandum eſt memoriæ : qui vir, animo etiam quàm gente nobilior, dignissimus qui & patrem Corvinum habuiſſet, & cognomen ſuum Cottæ fratri relinqueret, præpositus Illyrico, ſubitâ rebellione cum ſemiplena legione vicesima, circumdatus hoſtili exercitu, ampliùs viginti millia hoſtium fudit fugavitque ; & ob id ornamentis triumphalibus honoratus eſt. Ita placebat Barbaris numerus ſuus, ita fiducia virium, ut, ubicumque Cæſar eſſet, nihil in ſe ſpei reponerent. Pars exercitûs eorum proposita ipsi duci, & ad arbitrium utilitatemque noſtram macerata, perductaque ad exitiabilem famem, neque inſtantes ſuſtinere, neque facientibus copiam pugnandi dirigentibuſque aciem

aufa congredi, occupato monte Claudio, munitione fe defendit : at ea pars, quæ obviam fe effuderat exercitui, quem A. Cæcina & Silvanus Plautius confulares ex tranfmarinis adducebant provinciis, circumfufa quinque legionibus noftris auxiliaribufque & equitatu regio [quippe magnam Thracum manum junctus prædictis ducibus Rhœmetalces Thraciæ rex in adjutorium ejus belli fecum trahebat] pene exitiabilem omnibus cladem intulit. Fugata regiorum equeftris acies, fugatæ alæ, converfæ cohortes funt : apud signa quoque legionum trepidatum. Sed Romana virtus militi plus eo tempore vindicatum gloriæ, quàm ducibus, reliquit : qui multum a more imperatoris fui difcrepantes, antè in hoftem inciderunt, quàm per exploratores, ubi hoftis effet, cognofcerent. Jam igitur in dubiis rebus femetipfæ legiones adhortatæ, jugulatis ab hofte quibufdam tribunis militum, interempto præfecto caftrorum, præfectifque cohortium, non incruentis centurionibus, e quibus etiam primi ordines cecidere, invafere hoftes; nec fuftinuiffe contenti, perruptâ eorum acie, ex infperato victoriam vindicaverunt. Hoc ferè tempore Agrippa, qui eodem die, quo Tiberius, adoptatus ab avo fuo naturali erat, & jam ante biennium,

biennium, qualis esset, apparere cœperat, mirâ pravitate animi atque ingenii in præcipitia conversus, patris atque ejusdem avi sui animum alienavit sibi; moxque crescentibus in dies vitiis, dignum furore suo habuit exitum.

CXIII. Accipe nunc, M. Vinici, tantum in bello ducem, quantum in pace vides principem. Junctis exercitibus, quique sub Cæsare fuerant, quique ad eum venerant, contractisque in una castra decem legionibus, septuaginta ampliùs cohortibus, quatuordecim alis, & pluribus quàm decem veteranorum millibus, ad hoc magno voluntariorum numero, frequentique equite regio; tanto denique exercitu, quantus nullo umquam loco post bella fuerat civilia; omnes eo ipso læti erant, maximamque fiduciam victoriæ in numero reponebant. At imperator, optimus eorum, quæ agebat judex, & utilia speciosis præferens, quodque semper eum facientem vidi in omnibus bellis, quæ probanda essent, non quæ utique probarentur, sequens, paucis diebus exercitum qui venerat, ad refovendas ex itinere ejus vires, moratus; quum eum majorem, quàm ut temperari posset, neque habilem gubernaculo cerneret, dimittere statuit; prosecutusque longo & perquam laborioso

itinere, cujus difficultas narrari vix poteſt, ut neque univerſos quiſquam auderet aggredi, & partem digredientium, ſuorum quiſque metu finium, universi tentare non poſſent, remisit eò undè venerant; & ipſe aſperrimæ hyemis initio regreſſus Siſciam, legatos, inter quos ipsi fuimus, partitis præfecit hybernis.

CXIV. O rem dictu non eminentem, ſed ſolidâ verâque virtute atque utilitate maximam, experientiâ ſuavissimam, humanitate singularem! Per omne belli Germanici Pannonicique tempus, nemo e nobis, gradumve noſtrum aut præcedentibus aut ſequentibus, imbecillus fuit, cujus ſalus ac valetudo non ita ſuſtentaretur Cæſaris curâ, tamquam diſtractissimus ille tantorum onerum mole huic uni negotio vacaret animus. Erat desiderantibus paratum junctum vehiculum; lectica ejus publicata, cujus uſum quum alii, tum ego ſensi. Jam medici, jam apparatus cibi, jam in hoc ſolùm importatum inſtrumentum balinei, nullius non ſuccurrit valetudini. Domus tantùm ac domeſtici deerant; ceterùm nihil, quod ab illis aut præſtari aut desiderari poſſet. Adjiciam illud, quod, quiſquis illis temporibus interfuit, ut alia quæ retuli, agnoſcet protinus. Solus ſemper equo vectus eſt; ſolus cum iis,

quos invitaverat, majore parte æſtivarum expeditionum, cœnavit ſedens: non ſequentibus diſciplinam, quatenus exemplo non nocebatur, ignovit: admonitio frequens inerat, & caſtigatio, vindicta rarissima; agebatque medium plurima dissimulantis, aliqua inhibentis. Hyems emolumentum patrati belli contulit: ſed inſequenti æſtate omnis Pannonia, reliquiis totius belli in Dalmatia manentibus, pacem petiit. Ferocem illam tot millium juventutem, paulò antè ſervitutem minatam Italiæ, conferentem arma, quibus uſa erat, apud flumen nomine Bathinum, proſternentemque ſe univerſam genibus imperatoris, Batonemque & Pinetem excelsissimos duces, captum alterum, alterum a ſe deditum, juſtis voluminibus ordine narrabimus, ut ſpero. Autumno victor in hyberna reducitur exercitus; cujus omnibus copiis a Cæſare M. Lepidus præfectus eſt, vir nominis ac fortunæ ſuorum proximus: quem in quantum quiſque aut cognoſcere aut intelligere potuit, in tantum miratur ac diligit, tantorumque nominum, quibus ortus eſt, ornamentum judicat.

CXV. Cæſar ad alteram belli Dalmatici molem animum atque arma contulit: in qua regione quali adjutore legatoque

fratre meo, Magio Celere Velleiano; usus sit, ipsius patrisque ejus prædicatione testatum est, & amplissimorum honorum, quibus triumphans eum Cæsar donavit, signat memoria. Initio æstatis Lepidus, educto hybernis exercitu, per gentes integras immunesque adhuc clade belli, & eò feroces ac truces, tendens ad Tiberium imperatorem, & cum difficultate locorum & cum vi hostium luctatus, magna cum clade obsistentium, excisis agris, exustis ædificiis, cæsis viris, lætus victoriâ, prædâque onustus, pervenit ad Cæsarem, & ob ea, quæ si propriis gessisset auspiciis, triumphare debuerat, ornamentis triumphalibus, consentiente cum judicio principum voluntate senatûs, donatus est. Illa æstas maximi belli consummavit effectus. Quippe Perustæ & Desitiates Dalmatæ, situ locorum ac montium, ingeniorum ferociâ, mirâ etiam pugnandi scientiâ, & præcipuè angustiis saltuum pene inexpugnabiles, non jam ductu, sed manibus atque armis ipsius Cæsaris tum demum pacati sunt, quum pene funditus eversi forent. Nihil in hoc tanto bello, nihil in Germania aut videre majus, aut mirari magis potui, quàm quod imperatori numquam adeò ulla opportuna visa est victoriæ occasio, quam damno amissi

penſaret militis ; ſemperque viſum eſt glorioſum, quod eſſet tutissimum ; & antè conſcientiæ quàm famæ conſultum ; nec umquam consilia ducis judicio exercitûs, ſed exercitus providentiâ ducis rectus eſt.

CXVI. Magna in bello Dalmatico experimenta virtutis in multos ac difficiles locos præmiſſus Germanicus dedit : celebri etiam operâ diligentique Vibius Poſtumus, vir conſularis, præpositus Dalmatiæ, ornamenta meruit triumphalia ; quem honorem ante paucos annos Passienus & Coſſus, viri quibuſdam diversis virtutibus celebres, in Africa meruerant. Sed Coſſus victoriæ teſtimonium etiam in cognomen filii contulit, adoleſcentis in omnium virtutum exempla geniti. At Poſtumi operum L. Apronius particeps, illâ quoque militiâ eos, quos mox conſecutus eſt, honores excellenti virtute meruit. Utinam non majoribus experimentis teſtatum eſſet, quantum in omni re Fortuna poſſet ! ſed in hoc quoque genere abundè agnoſci vis ejus poteſt : nam & Junius Blæſus, vir antiquissimi moris, & priſcam gravitatem ſemper humanitate temperans, in Germania, Illyricoque, & mox in Africa ſplendidissimis functus miniſteriis, non merito, ſed materiâ adipiſcendi triumphalia defectus eſt. Et A. Licinius

Nerva Silianus, P. Silii filius, quem virum, ne qui intellexit quidem, abundè miratus eſt, ne nihil non optimo civi, simplicissimo duci periſſet, præreptus immaturè, & fructu amplissimæ principis amicitiæ, & conſummatione evectæ in altissimum paternumque faſtigium imaginis defectus eſt. Quorum virorum mentioni si quis quæsisse me dicet locum, fatentem arguet: neque enim juſtus sine mendacio candor apud bonos crimini eſt.

CXVII. Tantum quod ultimam impoſuerat Pannonico ac Dalmatico bello Cæſar manum, quum, intra quinque conſummati tanti operis dies, funeſtæ ex Germania epiſtolæ, cæsi Vari, trucidatarumque legionum trium, totidemque alarum, & ſex cohortium: velut in hoc ſaltem tantummodo indulgente nobis Fortunâ, ne occupato duce. Et cauſa & perſona moram exigit. Varus Quinctilius illuſtri magis quàm nobili ortus familiâ, vir ingenio mitis, moribus quietus, ut corpore & animo immobilior, otio magis caſtrorum quàm bellicæ aſſuetus militiæ; pecuniæ verò quàm non contemptor, Syria cui præfuerat declaravit; quam pauper divitem ingreſſus, dives pauperem reliquit. Is quum exercitui, qui erat in Germania, præeſſet, concepit eſſe homines qui nihil

præter vocem membraque haberent hominum ; quique gladiis domari non poterant, posse jure mulceri. Quo proposito mediam ingressus Germaniam, velut inter viros pacis gaudentes dulcedine, jurisdictionibus, agendoque pro tribunali ordine, trahebat æstiva.

CXVIII. At illi, quod nisi expertus vix credat, in summa feritate versutissimi, natumque mendacio genus, simulantes fictas litium series, & nunc provocantes alter alterum injuriâ, nunc agentes gratias, quòd eas Romana justitia finiret, feritasque sua novitate incognitæ disciplinæ mitesceret, & solita armis discerni jure terminarentur, in summam socordiam perduxere Quinctilium, usque eò, ut se prætorem urbanum in foro jus dicere, non in mediis Germaniæ finibus exercitui præesse crederet. Tum juvenis genere nobilis, manu fortis, sensu celer, ultra barbarum promptus ingenio, nomine Arminius, Sigimeri principis gentis ejus filius, ardorem animi vultu oculisque præferens, assiduus militiæ nostræ prioris comes, etiam civitatis Romanæ jus equestremque consecutus gradum, segnitiâ ducis in occasionem sceleris usus est ; haud imprudenter speculatus, neminem celeriùs opprimi, quàm qui nihil timeret ;

& frequentissimum initium esse calamitatis, securitatem. Primò igitur paucos, mox plures in societatem consilii recipit; opprimi posse Romanos & dicit & persuadet; decretis facta jungit; tempus insidiarum constituit. Id Varo per virum ejus gentis fidelem clarique nominis Segesten indicatur : sed prævalebant jam fata consiliis, omnemque animi ejus aciem præstrinxerant. Quippe ita se res habet, ut plerumque, qui fortunam mutaturus est, consilia corrumpat, efficiatque, quod miserrimum est, ut quod accidit, etiam meritò accidisse videatur, & casus in culpam transeat. Negat itaque Varus se credere, spemque in se benevolentiæ ex merito æstimare profitetur : nec diutius, post primum indicem, secundo relictus locus.

CXIX. Ordinem atrocissimæ calamitatis, quâ nulla, post Crassi in Parthis damnum, in externis gentibus gravior Romanis fuit, justis voluminibus, ut alii, ita nos conabimur exponere : nunc summa deflenda est. Exercitus omnium fortissimus, disciplinâ, manu, experientiâque bellorum inter Romanos milites princeps, marcore ducis, perfidiâ hostis, iniquitate fortunæ circumventus (quum ne pugnandi quidem egregiè occasio, in

quantum voluerant, data eſſet immunis, caſtigatis etiam quibuſdam gravi pœnâ, quia Romanis & armis & animis usi fuiſſent) incluſus ſylvis, paludibus, insidiis ab eo hoſte ad internecionem trucidatus eſt, quem ita ſemper more pecudum trucidaverat, ut vitam aut mortem ejus nunc ira nunc venia temperaret. Duci plus ad moriendum quàm ad pugnandum animi fuit: quippe paterni avitique exempli ſucceſſor, ſe ipſe transfixit. At e præfectis caſtrorum duobus quàm clarum exemplum L. Eggius, tam turpe Ceïonius prodidit; qui, quum longè maximam partem abſumpsiſſet acies, auctor deditionis, ſupplicio quàm prœlio mori maluit. At Vala Numonius, legatus Vari, cetera quietus ac probus, diri auctor exempli, ſpoliatum equite peditem relinquens, fugâ cum alis Rhenum petere ingreſſus eſt: quod factum ejus fortuna ulta eſt; non enim deſertis ſuperfuit, ſed deſertor occidit. Vari corpus ſemiuſtum hoſtium laceraverat feritas; caput ejus abſciſſum latumque ad Marobodùum, & ab eo miſſum ad Cæſarem, gentilitii tamen tumuli ſepulturâ honoratum eſt.

CXX. His auditis, revolat ad patrem Cæſar: perpetuus patronus Romani imperii, aſſuetam sibi cauſam ſuſcipit. Mit-

G v.

titur ad Germaniam, Gallias confirmat; diſponit exercitus, præsidia munit, ſe magnitudine ſuâ, non fiduciâ hoſtium metiens, qui Cimbricam Teutonicamque militiam Italiæ minabantur; ultro Rhenum cum exercitu tranſgreditur. Arma infert quæ arcuiſſe pater & patria contenti erant; penetrat interiùs, aperit limites, vaſtat agros, urit domos, fundit obvios; maximaque cum gloria, incolumi omnium quos transduxerat numero, in hyberna revertitur. Reddatur verum L. Aſprenati teſtimonium, qui legatus ſub avunculo ſuo Varo militans, navâ virilique operâ duarum legionum, quibus præerat, exercitum immunem tantâ calamitate ſervavit; maturéque ad inferiora hyberna deſcendendo, vacillantes etiam cis Rhenum sitarum gentium animos confirmavit. Sunt tamen, qui, ut vivos ab eo vindicatos, ita jugulatorum ſub Varo occupata crediderint patrimonia, hereditatemque excisi exercitûs, in quantum voluerit, ab eo aditam. Lucii etiam Cæditii præfecti caſtrorum, eorumque, qui unà circumdati Aliſone immensis Germanorum copiis obsidebantur, laudanda virtus eſt; qui omnibus difficultatibus ſuperatis, quas inopia rerum intolerabiles, vis hoſtium faciebat inexſuperabiles, nec temerario consilio,

nec ſegni providentiâ usi, ſpeculatique opportunitatem, ferro sibi ad ſuos peperere reditum. Ex quo apparet Varum ſanè gravem & bonæ voluntatis virum, magis imperatoris defectum consilio, quàm virtute deſtitutum militum, ſe, magnificentissimumque perdidiſſe exercitum. Quum in captivos ſæviretur a Germanis, præclari facinoris auctor fuit Caldus Cœlius, vetuſtate familiæ ſuæ dignissimus; qui complexus catenarum, quibus vinctus erat, ſeriem, ita illas illisit capiti ſuo, ut protinus pariter ſanguinis cerebrique influvio exſpiraret.

CXXI. Eadem & virtus & fortuna ſubſequenti tempore ingreſſa animum imperatoris Tiberii fuit, quæ initio fuerat; qui concussis hoſtium viribus, classicis peditumque expeditionibus, quum res Galliarum maximæ molis, accenſaſque plebis Viennensium diſſensiones, coërcitione magis quàm pœnâ molliſſet; & ſenatus populuſque Romanus (poſtulante patre ejus) ut æquum ei jus in omnibus provinciis exercitibuſque eſſet, quàm erat ipsi, decreto complexus eſſet [etenim abſurdum erat, non eſſe ſub illo, quæ ab illo vindicabantur; & qui ad opem ferendam primus erat, ad vindicandum honorem non judicari parem], in Urbem

reversus, jampridem debitum, sed continuatione bellorum dilatum, ex Pannoniis Dalmatisque egit triumphum: cujus magnificentiam quis miretur in Cæsare? fortunæ verò quis non miretur indulgentiam? quippe omnes eminentissimos hostium duces non occisos fama narravit; sed vinctos triumphus ostendit: quem mihi, fratrique meo, inter præcipuos præcipuisque donis adornatos viros, comitari contigit.

CXXII. Quis non inter reliqua, quibus singularis moderatio Tib. Cæsaris elucet atque eminet, hoc quoque miretur, quod quum sine ulla dubitatione septem triumphos meruerit, tribus contentus fuerit? Quis enim dubitare potest, quin ex Armenia recepta, & ex rege ei præposito, cujus capiti insigne regium suâ manu imposuerat, ordinatisque rebus Orientis, ovans triumphare debuerit? & Vindelicorum Rhætorumque victor, curru Urbem ingredi? fractis deinde post adoptionem continuâ triennii militiâ Germaniæ viribus, idem illi honor & deferendus & recipiendus fuerit? & post cladem sub Varo acceptam, ociùs prosperrimo rerum eventu eadem excisa Germania, triumphum summi ducis adornare debuerit? Sed in hoc viro nescias

utrum magis mireris, quòd laborum periculorumque ſemper excessit modum, an quòd honorum temperavit.

CXXIII. Venitur ad tempus, in quo fuit plurimum metûs: quippe Cæſar Auguſtus, quum Germanicum, nepotem ſuum, reliqua belli patraturum miſiſſet in Germaniam, Tiberium autem filium miſſurus eſſet in Illyricum, ad formanda pace, quæ bello ſubegerat, proſequens eum, ſimulque interfuturus Athletarum certaminis ludicro, quod ejus honori ſacratum a Neapolitanis eſt, processit in Campaniam: quamquam jam motus imbecillitatis inclinatæque in deterius principia valetudinis ſenſerat, tamen obnitente vi animi, proſecutus filium, digreſſuſque ab eo Beneventi, ipſe Nolam petiit; & ingraveſcente in dies valetudine, quum ſciret, quis volenti omnia poſt ſe ſalva remanere arceſſendus foret, feſtinanter revocavit filium: ille ad patrem patriæ exſpectato revolavit maturiùs. Tum ſecurum ſe Auguſtus prædicans, circumfuſuſque amplexibus Tiberii ſui, commendans illi ſua atque ipsius opera, nec quidquam jam de fine, si fata poſcerent, recuſans, ſubrefectus primo conſpectu alloquioque carissimi sibi ſpiritûs, mox quum omnem curam fata vincerent, in ſua reſolutus

initia, Pompeio Apuleioque consulibus, septuagesimo sexto anno, animam cœlestem Cœlo reddidit.

CXXIV. Quid tunc homines timuerint, quæ senatûs trepidatio, quæ populi confusio, quis orbis metus, in quàm arcto salutis exitiique fuerimus confinio, neque mihi tam festinanti exprimere vacat, neque, cui vacat, potest. Id solùm voce publicâ dixisse habeo : cujus orbis ruinam timueramus, eum ne commotum quidem sensimus ; tantaque unius viri majestas fuit, ut nec bonis, neque contra malos opus armis foret. Una tamen veluti luctatio civitatis fuit, pugnantis cum Cæsare senatûs populique Romani, ut stationi paternæ succederet ; illius, ut potiùs æqualem civem, quàm eminentem liceret agere principem : tandem magis ratione quàm honore victus est, quum quidquid tuendum non suscepisset, periturum videret ; solique huic contigit, pene diutius recusare principatum, quàm, ut occuparent eum, alii armis pugnaverant. Post redditum Cœlo patrem, & corpus ejus humanis honoribus, nomen divinis honoratum, primum principalium ejus operum fuit ordinatio comitiorum ; quam manu suâ scriptam Divus Augustus reliquerat. Quo tempore mihi fratrique

meo, candidatis Cæſaris, proximè a nobilissimis ac ſacerdotibus viris, deſtinari prætoribus contigit; conſecutis, ut neque poſt nos quemquam Divus Auguſtus, neque ante nos Cæſar commendaret Tiberius.

CXXV. Tulit protinùs voti & consilii ſui pretium reſpublica; neque diu latuit, aut quid non impetrando paſſuri fuiſſemus, aut quid impetrando profeciſſemus. Quippe exercitus, qui in Germania militabat, præſentiſque Germanici imperio regebatur, simulque legiones, quæ in Illyrico erant, rabie quâdam & profundâ confundendi omnia cupiditate, novum ducem, novum ſtatum, novam quærebant rempublicam. Quin etiam ausi ſunt minari, daturos ſenatui, daturos principi leges; modum ſtipendii, finem militiæ sibi ipsi conſtituere conati ſunt: proceſſum etiam in arma, ferrumque ſtrictum eſt; & pene in ultimum gladiorum erupit impunitas; defuitque qui contra rempublicam duceret, non qui ſequerentur. Sed hæc omnia veteris imperatoris maturitas, multa inhibentis, aliqua cum gravitate pollicentis, inter ſeveram præcipuè noſtrorum ultionem, mitis aliorum caſtigatio, brevi ſopiit ac ſuſtulit. Quo quidem tempore, ut pleraque ignavè Germani-

cus, ita Drusus, qui a patre in idipsum plurimo quidem igne emicans, incendium militaris tumultûs missus erat, priscâ antiquâque severitate ausus ancipitia sibi tam re quàm exemplo perniciosa, & his ipsis militum gladiis, quibus obsessus erat, obsidentes coërcuit; singulari adjutore in eo negotio usus Junio Blæso, viro nescias utiliore in castris, an meliore in toga: qui, post paucos annos proconsul in Africa, ornamenta triumphalia cum appellatione imperatoria meruit; ac Hispanias exercitumque virtutibus, celeberrimâque in Illyrico militiâ, ut prædiximus, quum imperio obtineret, in summa pace quiete continuit; quum ei pietas rectissima sentiendi, & auctoritas quæ sentiebat obtinendi, superesset: cujus curam ac fidem Dolabella quoque, vir simplicitatis generosissimæ, in maxima parte Illyrici per omnia imitatus est.

CXXVI. Horum sexdecim annorum opera quis, quum inserta sint oculis animisque omnium, in partibus eloquatur? Sacravit parentem suum Cæsar non imperio, sed religione: non appellavit eum, sed fecit Deum. Revocata in forum fides, summota e foro seditio, ambitio campo, discordia curiâ; sepultæque ac situ obsitæ justitia, æquitas, industria civitati reddi-

tæ : accessit magiſtratibus auctoritas, ſenatui majeſtas, judiciis gravitas : compreſſa theatralis ſeditio : rectè faciendi omnibus aut incuſſa voluntas, aut impoſita necessitas. Honorantur recta, prava puniuntur : ſuſpicit potentem humilis, non timet ; antecedit, non contemnit humiliorem potens. Quando annona moderatior ? quando pax lætior ? Diffuſa in Orientis Occidentiſque tractus, & quidquid Meridiano aut Septentrione finitur, pax auguſta, per omnes terrarum orbis angulos a latrociniorum metu ſervat immunes. Fortuita non civium tantummodo, ſed urbium damna principis munificentia vindicat : reſtitutæ urbes Asiæ : vindicatæ ab injuriis magiſtratuum provinciæ : honor dignis paratissimus ; pœna in malos ſera, ſed aliqua. Superatur æquitate gratia, ambitio virtute : nam facere rectè cives ſuos princeps optimus faciendo docet ; quumque sit imperio maximus, exemplo major eſt.

CXXVII. Rarò eminentes viri non magnis adjutoribus ad gubernandam fortunam ſuam usi ſunt ; ut duo Scipiones duobus Læliis, quos per omnia æquaverunt sibi ; ut Divus Auguſtus M. Agrippâ, & maximè ab eo, Statilio Tauro : quibus novitas familiæ haud obſtitit, quo-

minus ad multiplices consulatus triumphosque & complura eniterentur sacerdotia. Etenim magna negotia magnis adjutoribus egent : neque in parvo paucitas ministeria deficit ; interestque reipublicæ, quod usu necessarium, & dignitate eminere, utilitatemque auctoritate muniri. Sub his exemplis Tiberius Cæsar Sejanum Ælium, principe equestris ordinis patre natum, materno verò genere clarissimas veteresque & insignes honoribus complexum familias, habentem consulares fratres, consobrinos, avunculum, ipsum verò laboris ac fidei capacissimum, sufficiente etiam vigori animi compage corporis, singularem principalium onerum adjutorem in omnia habuit, atque habet : virum severitatis lætissimæ, hilaritatis priscæ, actu otiosis simillimum, nihil sibi vindicantem, eóque assequentem omnia, semper infra aliorum æstimationes se metientem, vultu vitâque tranquillum, animo exsomnem.

CXXVIII. In hujus virtutum æstimatione jampridem judicia civitatis cum judiciis Principis certant, neque novus hic mos senatûs populique Romani est, putandi, quod optimum sit, esse nobilissimum. Nam & illi antiqui, ante primum bellum Punicum, abhinc annos trecentos,

T. Coruncanium, hominem novum, quum aliis omnibus honoribus, tum pontificatu etiam maximo, ad principale extulere faſtigium; & equeſtri loco natum Sp. Carvilium, & mox M. Catonem, novum etiam, Tuſculo, Urbis inquilinum, Mummiumque Achaïcum in conſulatus, cenſuras, & triumphos provexere: &, qui C. Marium, ignotæ originis, uſque ad ſextum conſulatum sine dubitatione Romani nominis habuere principem; &, qui M. Tullio tantum tribuere, ut pene aſſentatione ſuâ, quibus vellet, principatus conciliaret; quique nihil Asinio Pollioni negaverunt, quod nobilissimis ſummo cum ſudore conſequendum foret, profectò hoc ſenſerunt, in cujuſcumque animo virtus ineſſet, ei plurimum eſſe tribuendum. Hæc naturalis exempli imitatio ad experiendum Sejanum, Cæſarem; ad juvanda verò onera Principis, Sejanum protulit; ſenatumque & populum Romanum eò perduxit, ut, quod uſu optimum intelligit, id in tutelam ſecuritatis ſuæ libenter advocet.

CXXIX. Sed, propositâ quasi univerſâ principatûs Tiberii Cæſaris formâ, singula recenſeamus. Quâ ille prudentiâ Rhaſcupolim, interemptorem fratris ſui filii Cotyis, conſortiſque ejuſdem imperii,

evocavit ? singulari in eo negotio uſus operâ Flacci Pomponii, conſularis viri, nati ad omnia quæ rectè facienda ſunt, ſimplicique virtute merentis ſemper, quàm captantis gloriam. Cum quanta gravitate ut ſenator & judex, non ut princeps, & cauſas pressiùs audit ? quàm celeriter Libonem ingratum & nova molientem oppressit ? Quibus præceptis inſtructum Germanicum ſuum, imbutumque rudimentis militiæ ſecum actæ, domitorem recepit Germaniæ ? quibus juventam ejus exaggeravit honoribus, reſpondente cultu triumphi rerum, quas geſſerat, magnitudini ? Quoties populum cogiariis honoravit, ſenatorumque cenſum, quum id ſenatu auctore facere potuit, quàm libenter explevit, ut neque luxuriam invitaret, neque honeſtam paupertatem pateretur dignitate deſtitui ? Quanto cum honore Germanicum ſuum in tranſmarinas misit provincias ? Quâ vi consiliorum ſuorum, miniſtro & adjutore uſus Druſo filio ſuo, Maroboduum inhærentem occupati regni finibus (pace majeſtatis ejus dixerim) velut ſerpentem abſtruſam terræ, ſalubribus consiliorum ſuorum medicamentis coëgit egredi ? quàm illum & honoratè, nec ſecurè continet ? quantæ molis bellum, principe Galliarum ciente Sacroviro,

Floroque Julio, mirâ celeritate ac virtute compressit? ut antè populus Romanus viciſſe ſe quàm bellare cognoſceret; nuntioſque periculi victoriæ præcederet nuntius. Magni etiam terroris bellum Africum, & quotidiano auctu majus, auxiliis consiliiſque ejus brevi ſepultum eſt.

CXXX. Quanta ſuo ſuorumque nomine exſtruxit opera? Quàm piâ magnificentiâ ſuperque humanam evectâ fidem templum patri molitur? Quàm magnifico animi temperamento Cn. quoque Pompeii munera abſumpta igni reſtituit? qui, quidquid umquam claritudine eminuit, id veluti cognatum cenſet tuendum. Quâ liberalitate quum aliàs, tum proximè incenſo monte Cœlio, omnis ordinis hominum jacturæ patrimonio ſuccurrit ſuo? Quanta cum quiete hominum, rem perpetui præcipuique timoris, ſupplementum, sine trepidatione delectûs, providet? Si aut natura patitur, aut mediocritas recipit hominum, apud aures Deorum de his queri; quid hic meruit? primùm, ut ſcelerata Druſus Libo iniret consilia; deinde, ut Silius & Piſo; quorum alterius dignitatem conſtituit, auxit alterius? Ut ad majora tranſcendam, quamquam & hæc ille duxit maxima; quid, ut juvenes amitteret filios? quid, ut nepotem ex Druſo

ſuo ? Dolenda adhuc retulimus, veniendum ad erubeſcenda eſt. Quantis hoc triennium, M. Vinici, doloribus laceravit animum ejus ? quamdiu abſtruſo, quod miſerrimum eſt, pectus ejus flagravit incendio ? quòd ex nuru, quòd ex nepote dolere, indignari, erubeſcere coactus eſt. Cujus temporis ægritudinem auxit amiſſa mater eminentissima, & per omnia Deis quàm hominibus similior femina ; cujus potentiam nemo ſensit, nisi aut levatione periculi, aut accessione dignitatis.

CXXXI. Voto finiendum volumen sit. *Jupiter Capitoline, & auctor ac ſtator Romani nominis, Gradive Mars, perpetuorumque cuſtos Veſta ignium, & quidquid numinum hanc Romani imperii molem in ampliſſimum terrarum orbis faſtigium extulit, vos publicâ voce obteſtor atque precor, cuſtodite, ſervate, protegite hunc ſtatum, hanc pacem* (hunc Principem) *eique functo longissimâ ſtatione mortali, deſtinate ſucceſſores quàm ſerissimos, ſed eos, quorum cervices tam fortiter ſuſtinendo terrarum orbis imperio ſufficiant, quàm hujus ſuffeciſſe ſensimus ; consiliaque omnium civium aut pia* [fovete, aut impia opprimite.] *a*

---

a Hanc lacunam his ultimis verbis ſupplevit Vossius.

FINIS.

L. ANNÆI FLORI

EPITOME

RERUM

ROMANARUM

LIBRI IV.

L. ANNÆI FLORI

EPITOME

RERUM

ROMANARUM

LIBRI IV.

PARISIIS;

Apud J. BARBOU, viâ Mathurinensium.

M. DCC. LXXVI.

DE FLORO
EX GERARDI JOANNIS VOSSII
LIB. I. DE HIST. LAT.

EXTREMIS Trajani temporibus floruit L. ANNÆUS FLORUS, qui rerum Romanarum quatuor perſcripsit libros. De ætate, quod dixi, ſatis apparet ex Præfatione operis, quum ait : *A Cæſare Auguſto in ſeculum noſtrum ſunt non multò minùs anni ducenti ; quibus inertiâ Cæſarum quasi conſenuit atque decoxit, nisi quòd ſub Trajano movet lacertos, &, præter ſpem omnium, ſenectus Imperii, quasi redditâ juventute, revireſcit.* Viri eruditi quidam, eoſque inter Jo. Camers, malunt *movit* pro *movet.* Nec diffiteor sic eſſe in quibuſdam MSS. Sed rectum eſſe *movet*, oſtendit, tum quod antecedit, *in ſeculum noſtrum* ; tum quod ſequitur, *revireſcit.* Sed, inquiunt, Florus ab Auguſto eſſe ad ſua tempora ait annos propè ducentos. Ab Auguſti autem principatu, uſque ad Trajani imperium, ſunt anni tantùm centum viginti quatuor, sive, si putes uſque ad exceſſum Trajani, anni erunt centum quadraginta tres. Sed jamdudum hæc mihi meditata. Verùm legendum puto apud Florum, anni centum quinquaginta. Nam quiſquis MSS. Flori Codd. verſavit, ſcit quantopere in annis variet prologus iſte. Nec tamen ſolius Trajani ævo vixiſſe : ſed etiam Adriani. Planè enim idem videtur, cujus hoſce in Adrianum ver-

siculos, & in quem verſus Adriani Spartianus refert.

Julii Flori.

Ego nolo Cæſar eſſe :
Ambulare per Britannos :
Scythicas pati pruinas.

Reſpondet Adrian.

Ego nolo Florus eſſe :
Ambulare per tabernas :
Latitare per popinas :
Culices pati rotundos.

Quemque Annæum Florum Charisius vocat, & ex cujus ad Divum Adrianum epiſtola gemino in loco citat illa verba, *Poëmatis delector.* Sanè quòd poëmatis delectari ſe ait, id non abhorret ab hujus compendii ſcriptore, quando ſtylus ejus in hiſtoria eſt declamatorius, ac poëtico propior, adeo ut etiam hemiſtichia Virgilii profundat. Et tamen ea potissima eſt Flori noſtri laus, quòd ſcriptor eſt elegans, & diſertus, &, si paucula exceperis, quæ frigidiùs dicta videntur, verè floridus. Sed latæ eſt culpæ reus, quòd in temporum ratione uſque adeo negligens sit; ita ut non possit non ſæpius allucinari, qui hunc ducem ſequi velit. Valde autem falluntur, qui eum putant in hiſtoria ſua epitomen nobis Livii dare voluiſſe. Siquidem crebrò a Livio recedit. Nec facilè dixerim, idemne, an alius sit, qui singulorum ferè Livii librorum argumenta reliquit, quæ hodie exſtant, etiam librorum, qui deperierunt. Sed, ecce, de nomine etiam ſcriptorìs litem movent viri eruditi. Scrupulum iis injicit, quòd Lactantius lib. VII.

Inſtitut. Divin. Senecam appellet. Siquidem, inquiunt, antiquiorem hoc hiſtorico habemus neminem, qui populum Romanum diviſerit per quatuor ætates. At Senecam ejus rei auctorem laudat is, quem diximus, Lactantius, his verbis : *Non inſcitè Seneca Romanæ urbis tempora diſtribuit in ætates. Primam enim dixit infantiam ſub rege Romulo fuiſſe ; a quo & genita, & quasi educata sit Roma : deinde pueritiam ſub ceteris regibus ; a quibus & aucta sit, & diſciplinis pluribus, inſtitutiſque formata : at verò, Tarquinio regnante, quum jam quasi adulta eſſe cœpiſſet, ſervitium non tuliſſe ; &, rejecto ſuperbæ dominationis jugo, maluiſſe legibus obtemperare, quàm regibus : quumque eſſet adoleſcentia ejus fine Punici belli terminata ; tum denique confirmatis viribus cœpiſſe juveneſcere. Sublatâ etenim Carthagine, quæ tam diu æmula imperii Romani fuit, manus ſuas in totum orbem terrâ marique porrexit : donec regibus cunctis, & nationibus ſubjugatis, quum jam bellorum materia deficeret, viribus ſuis malè uteretur, quibus ſe-ipſa confecit. Hæc fuit prima ejus ſenectus : quum bellis lacerata civilibus, atque inteſtino malo preſſa, rurſus ad regimen ſingularis imperii recidit, quasi ad alteram infantiam revoluta. Amiſſâ enim libertate, quam, Bruto duce, & auctore, defenderat, ita conſenuit, tamquam ſuſtentare ſe ipſa non valeret, nisi adminiculo regentium ſuſtentaretur.* Hactenus Lactantius. Ea autem exſcripsiſſe aiunt ex prologo Flori ; ubi hæc legas : *Si quis ergo populum Romanum, quasi hominem consideret, totamque ejus ætatem percenſeat, ut cœperit, utque adoleverit, ut quaſi ad quemdam juventæ florem pervenerit, ut poſtea velut conſe-*

nuerit ; quatuor gradus proceſſuſque ejus inveniet. Prima ætas ſub regibus ducentos quinquaginta per annos , quibus circum ipſam matrem ſuam cum finitimis luctatus eſt. Hæc erit ejus infantia. Sequens a Bruto Collatinoque conſulibus , in Appium Claudium Quinctumque Fulvium conſules , ducentos annos patet , quibus Italiam ſubegit. Hoc fuit tempus viris , armiſque incitatissimum : ideo quis adoleſcentiam dixerit. Dehinc ad Cæſarem Auguſtum ducenti quinquaginta anni , quibus totum orbem pacavit. Hîc jam ipſa juventa imperii , & quasi quædam robuſta maturitas. A Cæſare Auguſto , in ſeculum noſtrum , ſunt non multò minùs anni ducenti , quibus inertiâ Cæſarum quasi conſenuit , atque decoxit , nisi quòd ſub Trajano principe movet lacertos , & præter ſpem omnium , ſenectus imperii , quasi redditâ juventute , revireſcit. Hæc Florus. Utrumque autem locum integrè adſcripsimus , ut omnes videant , quàm infirmo tibicine nitantur , qui ex Lactantio colligunt , ſcriptorem compendii illius , non Florum , ſed Senecam , dici oportere. Aiunt , divisionem eam , cujus Lactantius Senecam laudat auctorem , apud Florum in prologo legi. In quo manifeſtus eorum eſt error. Nam Seneca adoleſcentiam extendit uſque ad finem ultimi belli Punici : Florus duntaxat ad primum bellum punicum. Ad hæc Seneca incipit ſenectam a bello civili Pompeiano : Florus autem a principatu Auguſti. Unde colligo , Florum quidem imitatum fuiſſe Senecam : at aliter tamen , quàm Senecam , divisiſſe. Atque eò magis arrisit Floro similitudo ea , quia non totam alteri deberet ; ſed eſſet , quod sibi vindicaret. Sanè toto ad eam

opere respicit. Nempe suum cuique pulchrum, quod dici solet. Nec propterea negâro, Florum hunc fuisse ex Senecarum familia. Seneca enim vocatur in plerisque veteribus libris. Ad hæc Senecæ sunt ex Annæa gente. At Florus, uti in plerisque libris Julius, ita Annæus in veteribus vocatur libris, etiam antiquâ ac principe, quam habeo, editione. Adhæc Hispanum fuisse, unde Senecæ domo erant, verisimile facit luculenta ejus terræ laudatio, quæ est lib. II. cap. XVII. & lib. III. cap. XXII. Dictio quoque hanc domum sapit. Nam ea eloquentiæ, & poësios laude inclyta. At dictio historici hujus, uti antè dictum, est diserta, & poëticæ propior. Immo opus ipsum vix aliud, quàm declamatio est. Fortasse igitur Senecæ etiam nomen fuit. Sed, ut hoc demus, non eò consequitur, haud aliter quàm Senecam, vocari oportere. Nec enim facilè adeo fides est deroganda multò maximæ parti librorum, & quidem melioris notæ, ubi Florus vocatur. Et quid prohibet, quominus, ut L. Annæi Senecæ philosophi frater, non tantùm L. Annæus Novatus dicebatur: sed etiam Junius Gallio (quod nomen habuit, postquam a Junio Gallione erat adoptatus) ita historicum hunc credamus adoptione nomen mutâsse; atque inde esse, quòd idem dictus sit L. Annæus Seneca, & L. Annæus Florus: vel ut in nonnullis libris legere est, Julius Florus?

Alius verò ab hoc est Julius Florus, vir itidem disertus, qui sub Tiberio vixit. De hoc ita M. Seneca Controvers XXV. *ipse audivi Florum quemdam, auditorem Latronis, dicentem non apud*

Latronem : neque enim illi mos erat, quemcumque audire declamantem. Declamabat ipſe tantùm ; & aiebat, ſe non eſſe magiſtrum, ſed exemplum. Nec ulli alii contigiſſe ſcio, quàm apud Græcos, Nicetæ ; apud Romanos, Latroni ; ut diſcipuli non audiri desiderarent ; ſed contenti eſſent audire. Paulò pòſt excerptum ex Flori declamatione ponit. De eodem, ut puto, simulque fratris filio, sic Fab. lib. x. cap. 3. *Qua de re memini narrâſſe mihi Julium Secundum, illum æqualem meum, atque, ut notum eſt, familiariter amatum, miræ facundiæ virum, infinitæ tamen curæ, quid eſſet sibi a patruo dictum. Is fuit Julius Florus, in eloquentia Galliarum (quoniam ibi demum exercuit eam) princeps, alioqui inter paucos diſertus, & dignus illâ propinquitate. Is, quum Secundum, ſcholæ adhuc operam dantem, triſtem fortè vidiſſet, interrogavit ; quæ causa frontis tam adductæ ? Nec dissimulavit adoleſcens, tertium jam diem eſſe, ex quo omni labore materiæ ad ſcribendum deſtinatæ non inveniret exordium : quo sibi non præſens tantùm dolor, ſed etiam deſperatio in poſterum fieret. Tum Florus arridens : Numquid tu, inquit, meliùs dicere vis, quàm potes ?* &c. Nec abſurda sit conjectura, si quis opinetur, hiſtoricum eum, de quo fusè diximus (modò is Julius Florus rectè in libris quibuſdam vocatur) ex eadem ſtirpe, immo fortaſſe filium fuiſſe, aut nepotem Julii Flori, viri hujus diſerti ; de quo M. Seneca, & Quinctilianus loquuntur. Sed hæc, & alia, quæ antea de Senecæ cognomento diximus, velut incerta, in medio relinquamus.

L. ANNÆI FLORI
EPITOME
RERUM
ROMANARUM
LIBRI IV.

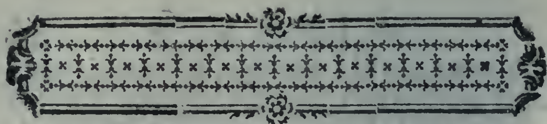
PROEMIUM.

Populus Romanus a rege Romulo in Cæſarem Auguſtum, ſeptingentos per annos, tantum operum pace belloque geſſit, ut, si quis magnitudinem imperii cum

annis conferat, ætatem ultra putet. Ita latè per orbem terrarum arma circumtulit, ut qui res ejus legunt, non unius populi, ſed generis humani fata diſcant. Nam tot laboribus periculiſque jactatus eſt, ut ad conſtituendum ejus imperium contendiſſe Virtus & Fortuna videantur. Quare quum præcipua quæque operæ pretium sit cognoſcere sigillatim: tamen quia ipſa sibi obſtat magnitudo, rerumque diversitas aciem intentionis abrumpit, faciam quod ſolent qui terrarum situs pingunt: in brevi quasi tabella totam ejus imaginem amplectar, nonnihil, ut ſpero, ad admirationem principis populi collaturus, si pariter atque in simul univerſam magnitudinem ejus oſtendero. Si quis ergo populum Romanum quasi hominem consideret, totamque ejus ætatem percenſeat, ut cœperit, utque adoleverit, ut quasi ad quemdam juventæ florem pervenerit, ut poſtea velut conſenuerit; quatuor gradus proceſſuſque ejus inveniet. Prima ætas ſub regibus fuit propè ducentos quinquaginta per annos, quibus circum ipſam matrem ſuam cum finitimis luctatus eſt. Hæc erit ejus Infantia. Sequens a Bruto Collatinoque conſulibus, in Appium Claudium, Quinctum Fulvium conſules, ducentos quinquaginta annos patet, quibus Italiam ſubegit. Hoc

fuit tempus viris armiſque incitatissimum: ideo quis Adoleſcentiam dixerit. Dehinc ad Cæſarem Auguſtum ducenti anni, quibus totum orbem pacavit. Hæc jam ipſa Juventa imperii, & quasi quædam robuſta maturitas. A Cæſare Auguſto in ſeculum noſtrum haud multò minùs anni ducenti: quibus inertiâ Cæſarum quasi conſenuit atque decoxit: nisi quòd ſub Trajano principe movet lacertos, &, præter ſpem omnium, ſenectus imperii, quasi redditâ juventute, revireſcit.

LIBER PRIMUS.

CAPUT I.

DE ROMULO.

PRIMUS ille, & Urbis, & Imperii conditor, Romulus fuit, Marte genitus, & Rheâ Sylviâ. Hoc de ſe ſacerdos gravida confeſſa eſt : nec mox fama dubitavit, quum Amulii imperio abjectus in profluentem cum Remo fratre, non potuit exſtingui. Siquidem & Tiberinus amnem repreſſit ; & relictis catulis lupa ſequuta vagitum uber admovit infantibus, matremque ſe geſſit. Sic repertos apud arborem, regis paſtor tulit in caſam, atque educavit. Alba tunc erat Latio caput, Iüli opus : nam Lavinium patris Æneæ contempſerat. Ab his Amulius jam bis ſeptima ſoboles regnabat, fratre pulſo Numitore, cujus ex filia Romulus. Igitur ſtatim primâ juventæ face, patruum Amulium ab arce deturbat, avum reponit : ipſe fluminis amator, & montium, apud quos erat

educatus, mœnia novæ urbis agitabat. Gemini erant : uter auſpicaretur, & regeret, adhibere placuit Deos. Remus montem Aventinum, hic Palatinum occupat. Prior ille ſex vultures, hic poſtea, ſed duodecim videt. Sic victor augurio urbem excitat, plenus ſpei, bellatricem fore. Ita illi aſſuetæ ſanguine & prædâ aves pollicebantur. Ad tutelam novæ urbis ſufficere vallum videbatur : cujus dum irridet anguſtias Remus, idque increpat ſaltu, dubium an juſſu fratris, occiſus eſt. Prima certè victima fuit, munitionemque urbis novæ ſanguine ſuo conſecravit. Imaginem urbis magis quàm urbem fecerat : incolæ deerant. Erat in proximo lucus : hunc Aſylum facit, & ſtatim mira vis hominum, Latini, Tuſcique paſtores : quidam etiam tranſmarini ; Phryges qui ſub Ænea, Arcades qui ſub Evandro duce influxerant. Ita ex variis quasi elementis congregavit corpus unum ; populumque Romanum ipſe fecit. Res erat unius ætatis, populus virorum. Itaque matrimonia a finitimis petita ; quia non impetrabantur, manu capta ſunt. Simulatis quippe ludis equeſtribus, virgines, quæ ad ſpectaculum venerant, præda fuere. Et hæc ſtatim cauſa bellorum. Pulsi fugatique Veientes : Cæninensium captum ac dirutum eſt oppidum,

Spolia insuper opima de rege, Feretrio Jovi manibus suis rex reportavit. Sabinis proditæ portæ per virginem: nec dolo: sed puella pretium rei, quam gerebant in sinistris, petierat: dubium clypeos, an armillas. Illi ut & fidem solverent, & ulciscerentur, clypeis obruere. Ita admissis intra mœnia hostibus, atrox in ipso foro pugna, adeo ut Romulus Jovem oraret, ut fœdam suorum fugam sisteret. Hinc templum & Stator Jupiter. Tandem sævientibus intervenere raptæ laceris comis. Sic pax facta cum Tatio, fœdusque percussum: secutaque res mira dictu, ut relictis sedibus suis novam in urbem hostes demigrarent, & cum generis suis avitas opes pro dote sociarent. Auctis brevi viribus, hunc rex sapientissimus statum reipublicæ imposuit: juventus divisa per tribus, in equis & armis, ut ad subita belli excubaret: consilium reipublicæ penes senes esset, qui ex auctoritate *Patres*, ob ætatem *Senatus* vocabantur. His ita ordinatis, repentè, quum concionem haberet ante urbem apud Capreæ paludem, e conspectu ablatus est. Discerptum aliqui a senatu putant ob asperius ingenium: sed oborta tempestas solisque defectio consecrationis speciem præbuere: cui mox Julius Proculus fidem fecit, visum a se

Romulum affirmans, auguſtiore formâ quàm fuiſſet : mandare præterea, ut ſe pro numine acciperent : *Quirinum* in cœlo vocari placitum diis. Ita gentium Roma potiretur.

CAPUT II.

DE NUMA POMPILIO.

SUCCEDIT Romulo Numa Pompilius : quem Curibus Sabinis agentem, ultro petivere, ob inclytam viri religionem. Ille ſacra, & cæremonias, omnemque cultum deorum immortalium docuit : ille Pontifices, Augures, Salios, ceteraque populi Romani ſacerdotia ; annum quoque in duodecim menſes, faſtos dies nefaſtoſque deſcripsit. Ille Ancilia atque Palladium, ſecreta quædam imperii pignora ; Janumque geminum, fidem pacis ac belli ; in primis focum Veſtæ virginibus colendum dedit ; ut ad simulacrum cœleſtium siderum cuſtos imperii flamma vigilaret. Hæc omnia quasi monitu deæ Egeriæ, quò magis Barbari acciperent. Eò denique ferocem populum redegit, ut quod vi & injuriâ occupaverat imperium, religione atque juſtitiâ gubernaret.

CAPUT III.

DE TULLO HOSTILIO.

EXCIPIT Pompilium Numam Tullus Hoſtilius : cui in honorem virtutis regnum ultro datum. Hic omnem militarem diſciplinam, artemque bellandi condidit. Itaque mirum in modum exercitâ juventute, provocare auſus Albanos, gravem & diu principem populum. Sed quum pari robore frequentibus prœliis utrique comminuerentur, miſſo in compendium bello, Horatiis Curiatiiſque, trigeminis hinc atque inde fratribus, utriuſque populi fata permiſſa ſunt. Anceps & pulchra contentio, exituque ipſo mirabilis. Tribus quippe illinc vulneratis ; hinc duobus occiſis, qui ſupererat Horatius, addito ad virtutem dolo, ut diſtraheret hoſtem, simulat fugam, singuloſque, prout ſequi poterant, adortus exſuperat. Sic (rarum aliàs decus) unius manu parta victoria eſt : quam ille mox parricidio fœdavit. Flentem circa ſe ſpolia ſponsi quidem, ſed hoſtis, ſororem viderat. Hunc tam immaturum virginis amorem ultus eſt ferro. Citavere leges nefas : ſed abſtulit virtus parricidam :

& facinus intra gloriam fuit. Nec diu in fide Albanus. Nam Fidenate bello missi in auxilium ex fœdere, medii inter duos exſpectavere fortunam. Sed rex callidus, ubi inclinare ſocios ad hoſtem videt, tollit animos, quasi ipſe mandâſſet. Spes inde noſtris, metus hoſtibus. Sic fraus proditorùm irrita fuit. Itaque hoſte victo, ruptorem fœderis Metium Fufetium, religatum inter duos currus, pernicibus equis diſtrahit; Albamque ipſam quamvis parentem, æmulam tamen, diruit, quum priùs omnes opes urbis, ipſumque populum Romam tranſtuliſſet: prorſus ut conſanguinea civitas non periiſſe, ſed in ſuum corpus rediiſſe rurſus videretur.

CAPUT IV.

DE ANCO MARCIO.

ANCUS deinde Marcius, nepos Pompilii ex filia, pari ingenio. Hic igitur & mœnia muro amplexus eſt, & interfluentem Urbi Tiberinum ponte commisit, Oſtiamque in ipſo maris fluminiſque confinio coloniam poſuit: jam tum videlicet præſagiens animo, futurum, ut totius mundi opes & commeatus illo veluti maritimo Urbis hoſpitio reciperentur.

CAPUT V.

DE TARQUINIO PRISCO.

TARQUINIUS poſtea Priſcus, quamvis tranſmarinæ originis, regnum ultro petens accipit ob induſtriam atque elegantiam: quippe qui oriundus Corintho, Græcum ingenium Italicis artibus miſcuiſſet. Hic & ſenatûs majeſtatem numero ampliavit, & centuriis tribus auxit, quatenus Attius Navius numerum augeri prohibebat, vir ſummus augurio. Quem rex in experimentum rogavit, fierine poſſet quod ipſe mente conceperat? Ille rem expertus augurio, poſſe reſpondit. Atqui hoc, inquit, agitabam, an cotem illam ſecare novaculâ poſſem? Augur, Potes, ergo, inquit, & ſecuit. Inde Romanis ſacer auguratus. Neque pace Tarquinius quàm bello promptior. Duodecim namque Tuſciæ populos frequentibus armis ſubegit. Inde faſces, trabeæ, curules, annuli, phaleræ, paludamenta, prætexta; inde, quòd aureo curru quatuor equis triumphatur; togæ pictæ, tunicæque palmatæ, omnia denique decora & insignia, quibus imperii dignitas eminet.

CAPUT VI.

DE SERVIO TULLIO.

SERVIUS Tullius deinceps gubernacula Urbis invadit : nec obſcuritas inhibuit, quamvis matre ſervâ creatum. Nam eximiam indolem uxor Tarquinii Tanaquil liberaliter educaverat : & clarum fore viſa circa caput flamma promiſerat. Ergo inter Tarquinii mortem, annitente reginâ, ſubſtitutus in locum regis, quasi ad tempus, regnum dolo partum sic egit induſtriè, ut jure adeptus videretur. Ab hoc populus Romanus relatus in cenſum, digeſtus in claſſes, curiis atque collegiis diſtributus : ſummâque regis ſolertiâ ita eſt ordinata reſpublica, ut omnia patrimonii, dignitatis, ætatis, artium, officiorumque diſcrimina in tabulas referrentur; ac sic maxima civitas minimæ domûs diligentiâ contineretur.

CAPUT VII.

DE TARQUINIO SUPERBO.

Postremus omnium fuit regum Tarquinius, cui cognomen *Superbo* ex moribus datum. Hic regnum avitum, quod a Servio tenebatur, rapere maluit, quàm exſpectare; immissiſque in eum percuſſoribus, ſcelere partam poteſtatem non meliùs egit, quàm acquisierat. Nec abhorrebat moribus uxor Tullia, quæ, ut virum regem ſalutaret, ſuper cruentum patrem, vecta carpento, conſternatos equos egit. Sed ipſe in ſenatum cædibus, in omnes ſuperbiâ, quæ crudelitate gravior eſt bonis, graſſatus, quum ſævitiam jam domi fatigâſſet, tandem in hoſtes converſus eſt. Sic valida oppida in Latio capta ſunt, Ardea, Ocriculum, Gabii, Sueſſa Pometia. Tum quoque cruentus in ſuos. Neque enim filium verberare dubitavit, ut simulanti transfugam apud hoſtes hinc fides eſſet. Cui a Gabiis, ut voluerat, recepto, atque per nuntios conſulenti quid fieri vellet, eminentia fortè papaverum capita virgulâ excutiens, quum per hoc interficiendos eſſe principes intelligi vellet,

(quæ ſuperbia!) sic reſpondit. Tamen de manubiis captarum urbium templum erexit: quod quum inaugurаretur, cedentibus ceteris deis (mira res dictu) reſtitere Juventas, & Terminus. Placuit vatibus contumacia numinum, siquidem firma omnia & æterna pollicebantur. Sed illud horrendum, quod molientibus ædem in fundamentis humanum repertum eſt caput: nec dubitavere cuncti, monſtrum pulcherrimum imperii ſedem, caputque terrarum promittere. Tamdiu ſuperbiam regis populus Romanus perpeſſus eſt, donec aberat libido. Hanc ex liberis ejus importunitatem tolerare non potuit. Quorum quum alter ornatissimæ feminæ Lucretiæ ſtuprum intuliſſet, matrona dedecus ferro expiavit. Imperium tum regibus abrogatum.

CAPUT VIII.

ANACEPHALÆOSIS DE SEPTEM REGIBUS.

HÆC eſt prima ætas populi Romani, & quasi infantia, quam habuit ſub regibus ſeptem, quâdam fatorum induſtriâ, tam variis ingenio, ut reipublicæ ratio

& utilitas poſtulabat. Nam quid Romulo ardentius? tali opus fuit, ut invaderet regnum. Quid Numâ religiosius? ita res popoſcit, ut ferox populus deorum metu mitigaretur. Quid ille militiæ artifex Tullus? bellatoribus viris quàm neceſſarius? ut acueret ratione virtutem. Quid ædificator Ancus? ut Urbem coloniâ extenderet, ponte jungeret, muro tueretur. Jam verò Tarquinii ornamenta & insignia quantam principi populo addiderunt ex ipſo habitu dignitatem? Actus a Servio cenſus quid effecit, nisi ut ipſa ſe noſſet Reſpublica? Poſtremo Superbi illius importuna dominatio nonnihil, immo vel plurimum profuit. Sic enim effectum eſt, ut agitatus injuriis populus cupiditate libertatis incenderetur.

CAPUT IX.

DE MUTATIONE REIPUBLICÆ.

IGITUR Bruto Collatinoque ducibus & auctoribus, quibus ultionem ſui moriens matrona mandaverat, populus Romanus ad vindicandum libertatis ac pudicitiæ decus, quodam quasi inſtinctu deorum concitatus, regem repente deſtituit, bona

diripit, agrum Marti ſuo conſecrat, imperium in eoſdem libertatis ſuæ vindices transſert, mutato tamen nomine & jure. Quippe ex perpetuo annuum placuit, ex singulari duplex, ne poteſtas ſolitudine, vel morâ corrumperetur; conſuleſque appellavit pro regibus, ut conſulere ſe civibus ſuis debere meminiſſent. Tantumque libertatis novæ gaudium inceſſerat, ut vix mutati ſtatûs fidem caperent; alterumque ex conſulibus, tantùm ob nomen & genus regium, faſcibus abrogatis, Urbe dimitterent. Itaque ſubſtitutus Valerius Publicola, ex ſummo ſtudio annixus eſt ad augendam liberi populi majeſtatem. Nam & faſces ei pro concione ſubmisit, & jus provocationis adverſus ipſos dedit: & ne ſpecie arcis offenderet, eminentes ædes ſuas in plana ſubmisit. Brutus verò favori civium etiam domûs ſuæ clade & parricidio velificatus eſt. Quippe quum ſtudere revocandis in Urbem regibus liberos ſuos comperiſſet, protraxit in forum, & concione mediâ virgis cecîdit, & ſecuri percuſſit: ut planè publicus parens in locum liberorum adoptâſſe sibi populum videretur. Liber jam hinc populus Romanus prima adverſus exteros arma pro libertate corripuit; mox pro finibus; deinde pro ſociis; tum pro gloria, & imperio;

laceſſentibus assiduè uſquequaque finitimis : quippe cui patrii ſoli gleba nulla, ſed ſtatim hoſtile pomœrium, mediuſque inter Latium & Tuſcos, quasi in quodam bivio collocatus, omnibus portis in hoſtem incurreret : donec quasi contagione quâdam per singulos itum eſt ; & proximis quibuſque correptis, totam Italiam ſub ſe redegerunt.

CAPUT X.

BELLUM ETRUSCUM CUM REGE PORSENA.

PULSIS ex Urbe regibus, prima pro libertate arma corripuit. Nam Porſena rex Etruſcorum ingentibus copiis aderat, & Tarquinios manu reducebat. Hunc tamen, quamvis & armis, & fame urgeret, occupatoque Janiculo ipsis Urbis faucibus incubaret, ſuſtinuit, repulit ; novissimè etiam tantâ admiratione perculit, ut ſuperior, ultro cum pene victis amicitiæ fœdera feriret. Tunc illa Romana prodigia atque miracula, Horatius, Mucius, Clœlia : qui nisi in annalibus forent, hodie fabulæ viderentur. Quippe Horatius Cocles, poſtquam hoſtes undique inſtantes

ſolus ſubmovere non poterat, ponte reciſo tranſnatat Tiberim, nec arma dimittit. Mucius Scævola regem per insidias in caſtris ipsius aggreditur: ſed ubi fruſtrato circa purpuratum ejus ictu tenetur, ardentibus focis injicit manum, terroremque geminat dolo. *Ut ſcias*, inquit, *quem virum effugeris, idem trecenti juravimus*: quum interim (immane dictu!) hic interritus, ille trepidaret, tamquam manus regis arderet. Sic quidem viri: ſed ne quis ſexus a laude ceſſaret, ecce & virginum virtus. Una ex obsidibus regi data, elapſa cuſtodiam, Clœlia, per patrium flumen equitabat. Et rex quidem tot tantiſque virtutum territus monſtris valere, liberoſque eſſe jussit. Tarquinii tamdiu dimicaverunt, donec Aruntem filium regis manu ſuâ Brutus occîdit, ſuperque ipſum mutuo vulnere exſpiravit; planè quasi adulterum ad inferos uſque ſequeretur.

CAPUT XI.

BELLUM LATINUM.

LATINI quoque Tarquinios aſſerebant æmulatione, & invidiâ; ut populus, qui foris dominabatur, ſaltem domi ſerviret.

Igitur omne Latium, Mamilio Tuſculano duce, quasi in regis ultionem, tollit animos. Apud Regilli lacum dimicatur diu Marte vario, donec Poſthumius ipſe dictator signum in hoſtes jaculatus eſt (novum & insigne commentum) uti peteretur curſu. Coſſus equitum magiſter exuere frenos imperavit (& hoc novum) quò acriùs incurrerent. Ea denique atrocitas fuit prœlii, ut interfuiſſe ſpectaculo deos fama tradiderit: duos in candidis equis, Caſtorem atque Pollucem nemo dubitavit. Itaque & imperator veneratus eſt, pactuſque victoriam templa promisit; & reddidit, planè quasi ſtipendium commilitonibus deis. Hactenus pro libertate: mox de finibus cum eiſdem Latinis assiduè & sine intermissione pugnatum eſt. Sora (quis credat?) & Algidum terrori fuerunt; Satricum atque Corniculum provinciæ. De Verulis & Bovillis pudet; ſed triumphavimus. Tibur nunc ſuburbanum, & æſtivæ Præneſte deliciæ, nuncupatis in Capitolio votis petebantur. Idem tunc Fæſulæ, quod Carræ nuper: idem nemus Aricinum, quod Hercynius ſaltus: Fregellæ, quod Geſoriacum: Tiberis, quod Euphrates. Coriolos quoque, pro pudor! victos, adeo gloriæ fuiſſe, ut captum oppidum Caius Marcius Coriola-

nus, quasi Numantiam aut Africam, nomini induerit. Exſtant & parta de Antio ſpolia, quæ Mænius in ſuggeſtu fori, captâ hoſtium claſſe, ſuffixit; si tamen illa classis: nam ſex fuere roſtratæ. Sed hic numerus illis initiis navale bellum fuit. Pervicacissimi tamen Latinorum Æqui & Volſci fuere, & quotidiani, ut ita dixerim, hoſtes. Sed hos præcipuè Lucius Quinctius domuit, ille dictator ab aratro: qui obſeſſa ac pene jam capta Marci Minucii conſulis caſtra egregiâ virtute ſervavit. Medium erat fortè tempus ſementis, quum patricium virum innixum aratro ſuo lictor in ipſo opere deprehendit. Inde in aciem profectus, ne quid a ruſtici operis imitatione ceſſaret, victos more pecudum ſub jugum misit. Sic expeditione finitâ, rediit ad boves rurſus triumphalis agricola. Fidem numinum! quâ velocitate? intra quindecim dies cœptum, peractumque bellum: prorſus ut feſtinâſſe dictator ad relictum opus videretur.

CAPUT XII.

BELLUM CUM ETRUSCIS, FALISCIS, ET FIDENATIBUS.

ASSIDUI verò & anniverſarii hoſtes ab Etruria fuere Veientes; adeo ut extraordinariam manum adversùs eos promiſerit, privatumque geſſerit bellum gens una Fabiorum. Satis ſuperque idonea clades, cæsi apud Cremeram trecenti, patricius exercitus; & ſcelerato signata nomine, quæ proficiſcentes in prœlium porta dimisit. Sed ea clades ingentibus expiata victoriis, poſtquam per alios atque alios duces robuſtissima capta ſunt oppida; vario quidem eventu. Faliſci ſe ſponte dediderunt. Crémati ſuo igne Fidenates. Rapti funditus deletique Veientes. Faliſci quum obsiderentur, mira viſa eſt fides imperatoris, nec immeritò; quòd ludimagiſtrum, urbis proditorem, cum iis quos adduxerat pueris, vinctum sibi ultro remisiſſet. Eam namque vir ſanctus, & ſapiens, veram ſciebat victoriam, quæ ſalvâ fide, & integrâ dignitate pararetur. Fidenæ, quia pares non erant ferro, ad terrorem movendum facibus armatæ, &

diſcoloribus, ſerpentum in modum, vittis, furiali more proceſſerant : ſed habitus ille feralis eversionis omen fuit. Veientium quanta res fuerit, indicat decennis obsidio. Tunc primùm hyematum ſub pellibus, taxata ſtipendio hyberna : adactus miles ſuâ ſponte jurejurando, nisi captâ urbe non remeare. Spolia de Larte Tolumnio rege ad Feretrium reportata. Denique non ſcalis, nec irruptione, ſed cuniculo, & ſubterraneis dolis peractum urbis excidium. Ea denique viſa eſt prædæ magnitudo, cujus decimæ Apollini Pythio mitterentur; univerſuſque populus Romanus ad direptionem urbis vocaretur. Hoc tunc Veii fuere : nunc fuiſſe quis meminit ? quæ reliquiæ ? quod veſtigium ? Laborat annalium fides, ut Veios fuiſſe credamus.

CAPUT XIII.

BELLUM GALLICUM.

Hic sive invidiâ deûm, sive fato, rapidissimus procurrentis imperii curſus parumper Gallorum Senonum incursione ſupprimitur. Quod tempus populo Romano neſcio utrum clade funeſtius fuerit, an

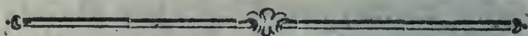
virtutum experimentis ſpeciosius. Ea certè fuit vis calamitatis, ut in experimentum illatam putem divinitus, ſcire volentibus immortalibus diis, an Romana virtus imperium orbis mereretur. Galli Senones, gens naturâ ferox, moribus incondita; ad hoc ipsâ corporum mole, perinde armis ingentibus, adeo omni genere terribilis fuit, ut planè nata ad hominum interitum, urbium ſtragem, videretur. Hi quondam ab ultimis terrarum oris, & cingente omnia Oceano, ingenti agmine profecti, quum jam media vaſtâſſent, positis inter Alpes & Padum ſedibus, ne his quidem contenti, per Italiam vagabantur. Tum Clusium obsidebant. Pro ſociis ac fœderatis populus Romanus intervenit. Missi ex more legati. Sed quod jus apud Barbaros? ferociùs agunt: movent, & inde certamen. Conversis igitur a Clusio, Romamque venientibus, ad Alliam flumen cum exercitu Fabius conſul occurrit. Non temere fœdior clades. Itaque hunc diem faſtis Roma damnavit. Fuſo exercitu jam mœnibus Urbis appropinquabant. Erant nulla præsidia. Tum igitur, aut numquam aliàs, apparuit vera illa Romana virtus. Jam primùm majores natu amplissimis usi honoribus, in forum coëunt. Ibi devovente pontifice, diis ſe Manibus

confecrant; ftatimque in fuas quifque ædes regressi, sicut in trabeis erant, & amplissimo cultu, in curulibus fellis fefe pofuerunt; ut, quum veniffet hoftis, in fua dignitate morerentur. Pontifices, & Flamines, quidquid religiosissimi in templis erat, partim in doliis defoffa terræ recondunt, partim imposita plauftris fecum avehunt. Virgines simul ex facerdotio Veftæ nudo pede fugientia facra comitantur. Tamen excepiffe fugientes unus e plebe fertur Lucius Albinius, qui, depositis uxore & liberis, virgines in plauftrum recepit; adeo tum quoque in ultimis religio publica privatis affectibus antecellebat. Juventus verò, quam fatis conftat vix mille hominum fuiffe, duce Manlio, arcem Capitolini montis infedit, obteftata ipfum quasi præfentem Jovem, ut, quemadmodum ipsi ad defendendum templum ejus concurriffent, ita ille virtutem eorum numine fuo tueretur. Aderant interim Galli, apertamque Urbem primò trepidi, ne quis fubeffet dolus, mox ubi folitudinem vident, pari clamore & impetu invadunt. Patentes passim domos adeunt: ubi fedentes in curulibus fuis prætextatos fenes, velut Deos Geniofque venerati, mox eofdem, poftquam effe homines liquebat, alioqui nihil refpon-

dere dignantes, pari vecordiâ mactant, faceſque tectis injiciunt; & totam Urbem igne, ferro, manibus ſolo exæquant. Sex mensibus Barbari (quis crederet?) circa montem unum pependerunt, nec diebus modò, ſed noctibus quoque omnia experti: quum tandem Manlius nocte ſubeuntes, clangore anſeris excitatus, a ſumma rupe dejecit; & ut ſpem hoſtibus demeret, quamquam in ſumma fame, tamen ad ſpeciem fiduciæ, panes ab arce jaculatus eſt. Et ſtato quodam die per medias hoſtium cuſtodias Fabium pontificem ab arce demisit, qui ſolenne ſacrum in Quirinali monte conficeret. Atque ille per media hoſtium tela incolumis religionis auxilio rediit, propitioſque deos renuntiavit. Novissimè quum jam obsidio ſua Barbaros fatigâſſet, mille pondo auri receſſum ſuum venditantes, idque ipſum per inſolentiam, quum ad iniqua pondera addito adhuc gladio, ſuperbè *Væ victis* increparent, ſubitò aggreſſus a tergo Camillus adeo cecîdit, ut omnia incendiorum veſtigia Gallici ſanguinis inundatione deleret. Agere gratias diis immortalibus ipſo tantæ cladis nomine libet. Paſtorum caſas ignis ille, & flamma paupertatem Romuli abſcondit. Incendium illud quid egit aliud, nisi ut deſtinata hominum ac deorum do-

micilio civitas, non deleta, non obruta, ſed expiata potiùs & luſtrata videatur? Igitur poſt aſſertam a Manlio, reſtitutam a Camillo Urbem, acriùs etiam vehementiúſque in finitimos reſurrexit. Ac primum omnium illam ipſam Gallicam gentem non contentus mœnibus expuliſſe, quum per Italiam naufragia ſua latiùs traheret, sic perſequutus eſt duce Camillo, ut hodie nulla Senonum veſtigia ſupersint. Semel apud Anienem trucidati, quum singulari certamine Manlius aureum torquem Barbaro inter ſpolia detraxit: inde Torquati. Iterum Pomptino agro, quum in simili pugna Lucius Valerius, insidente galeæ ſacrâ alite adjutus, retulit ſpolia: & inde Corvini. Tandem poſt aliquot annos, omnes reliquias eorum in Etruria ad lacum Vadimonis Dolabella delevit: ne quis exſtaret in ea gente, quæ incenſam a ſe Romam urbem gloriaretur.

CAPUT XIV.

BELLUM LATINUM.

CONVERSUS a Gallis in Latinos; Manlio Torquato, Decio mure consulibus, semper quidem æmulatione imperii infestos, tum verò contemptu Urbis incensæ; quum jus civitatis, partem imperii ac magistratuum poscerent, atque jam ampliùs quàm congredi auderent. Quo tempore quis cessisse hostem mirabitur? quum alter consulum filium suum, quia contra imperium pugnaverat, quamvis victorem occiderit, quasi plus in imperio esset, quàm in victoria: alter quasi monitu deorum, capite velato, primam ante aciem diis Manibus se devoverit, ut in confertissima se hostium tela jaculatus, novum ad victoriam iter sanguinis sui semitâ aperiret.

CAPUT XV.

BELLUM SABINUM.

A LATINIS aggreſſus eſt gentem Sabinorum, qui immemores factæ ſub Tito Tatio affinitatis, quodam contagio belli ſe Latinis adjunxerant. Sed Curio Dentato conſule, omnem eum tractum, quà Nar, Anio, fonteſque Velini, Adriatico tenus mari, igne ferroque vaſtavit. Quâ victoriâ tantum hominum, tantum agrorum redactum in poteſtatem, ut in utro plus eſſet, nec ipſe poſſet æſtimare, qui vicerat.

CAPUT XVI.

BELLUM SAMNITICUM.

PRECIBUS deinde Campaniæ motus, non pro ſe, ſed, quod eſt ſpecioſius, pro ſociis, Samnitas invadit. Erat fœdus cum utriſque percuſſum: ſed hoc Campani ſanctius, & prius, omnium ſuorum deditione fecerant. Sic ergo Romanus bellum Samniticum tamquam ſibi geſſit. Omnium non modò Italiâ, ſed toto orbe terrarum, pulcherrima Campaniæ plaga

eſt. Nihil mollius cœlo : denique bis floribus vernat. Nihil uberius ſolo : ideo Liberi Cererisque certamen dicitur. Nihil hoſpitalius mari : hîc illi nobiles portus, Caïeta, Miſenus, & tepentes fontibus Baïæ : Lucrinus & Avernus, quædam maris otia. Hîc amicti vitibus montes, Gaurus, Falernus, Massicus, & pulcherrimus omnium Veſuvius, Ætnæi ignis imitator. Urbes ad mare, Formiæ, Cumæ, Puteoli, Neapolis, Herculaneum, Pompeii, & ipſa caput urbium Capua, quondam inter tres maximas, Romam, Carthaginemque numerata. Pro hac urbe, his regionibus populus Romanus Samnitas invasit, gentem, si opulentiam quæris, aureis & argenteis armis, diſcolori veſte, uſque ad ambitum armatam : si fallaciam, ſaltibus ferè & montium fraude graſſantem : si rabiem ac furorem, ſacratis legibus, humaniſque hoſtiis in exitium Urbis agitatam : si pertinaciam, ſexies rupto fœdere, cladibuſque ipsis animosiorem. Hos tamen quinquaginta annis per Fabios & Papirios patres, eorumque liberos ita ſubegit ac domuit, ita ruinas ipſas urbium diruit, ut hodie Samnium in ipſo Samnio requiratur ; nec facilè appareat materia quatuor & viginti triumphorum. Maximè tamen nota & illuſtris ex hac gente clades

apud Caudinas furculas Veturio Posthumioque consulibus accepta est. Clauso per insidias intra eum saltum exercitu, unde non posset evadere, stupens occasione tantâ dux hostium Pontius, Herennium patrem consuluit; & ille, *mitteret omnes, vel occideret*, sapienter, ut senior, suaserat. Hic armis exutos mittere sub jugum maluit; ut nec amici forent beneficio, & post flagitium hostes magis. Itaque & consules statim magnificè voluntariâ deditione turpitudinem fœderis dirimunt, & ultionem flagitans miles, Papirio duce (horribile dictu) strictis ensibus per ipsam viam ante pugnam furit; & in congressu arsisse omnium oculos, hostis auctor fuit. Nec priùs finis cædibus datus, quàm jugum & hostibus & duci capto reposuerunt.

CAPUT XVII.

BELLUM ETRUSCUM ET SAMNITICUM.

HACTENUS populo Romano bellum cum singulis gentium, mox acervatim: tamen sic quoque par omnibus fuit. Etruscorum duodecim populi, Umbri in id tempus intacti, antiquissimus Italiæ po-

pulus, Samnitum reliqui, in excidium Romani nominis repentè conjurant. Erat terror ingens tot simul tantorumque populorum. Latè per Etruriam infeſta quatuor agminum signa volitabant. Ciminius interim ſaltus in medio, antè invius, planè quasi Calidonius, vel Hercynius, adeo tunc terrori erat, ut ſenatus conſuli denuntiaret, ne tantum periculi ingredi auderet. Sed nihil horum terruit ducem. Quin fratre præmiſſo explorat acceſſus. Ille per noctem paſtorio habitu ſpeculatus omnia, refert tutum iter. Sic Fabius Maximus periculosissimum bellum sine periculo explicavit. Nam ſubitò inconditos atque palantes aggreſſus eſt; captiſque ſuperioribus jugis, in ſubjectos ſuo jure detonuit. Ea namque ſpecies fuit illius belli, quasi in terrigenas e cœlo ac nubibus tela mitterentur. Nec incruenta tamen illa victoria: nam oppreſſus in sinu vallis alter conſulum Decius, more patrio devotum diis Manibus obtulit caput; ſolennemque familiæ ſuæ conſecrationem in victoriæ pretium redegit.

CAPUT XVIII.

BELLUM TARENTINUM, ET CUM PYRRHO REGE.

SEQUITUR bellum Tarentinum, unum quidem titulo & nomine, ſed victoriâ multiplex. Hoc enim Campanos, Apulos, atque Lucanos, & caput belli Tarentinos, id eſt, totam Italiam, & cum iſtis omnibus Pyrrhum, clarissimum Græciæ regem, unâ veluti ruinâ pariter involvit: ut eodem tempore & Italiam conſummaret, & tranſmarinos triumphos auſpicaretur. Tarentus, Lacedæmoniorum opus, Calabriæ quondam, & Apuliæ, totiuſque Lucaniæ caput, quum magnitudine & muris portuque nobilis, tum mirabilis situ: quippe in ipsis Adriatici maris faucibus posita, in omnes terras, Iſtriam, Illyricum, Epirum, Achaiam, Africam, Siciliam, vela dimittit. Imminet portui ad proſpectum maris positum majus theatrum; quod quidem cauſa miſeræ civitati fuit omnium calamitatum. Ludos fortè celebrabant, quum adremigantem littori Romanam claſſem inde vident; atque hoſtem rati, emicant, sine diſcrimine in-

ſultant : *qui enim, aut unde Romani?* Nec ſatis. Aderat sine mora querelam ferens legatio. Hanc quoque fœdè per obſcœnam turpemque dictu contumeliam violant. Et hinc bellum. Sed apparatus horribilis, quum tot simul populi pro Tarentinis conſurgerent, omnibuſque vehementior Pyrrhus; qui ſemigræcam ex Lacedæmoniis conditoribus civitatem vindicaturus, cum totius viribus Epiri, Theſſaliæ, Macedoniæ, incognitiſque in id tempus elephantis, mari, terrâ, viris, equis, armis, addito inſuper ferarum terrore, veniebat. Apud Heracleam, & Campaniæ fluvium Lirim, Levino conſule, prima pugna; quæ tam atrox fuit, ut Ferentanæ turmæ præfectus Obsidius, invectus in regem, turbaverit, coëgeritque projectis insignibus prœlio excedere. Actum erat, nisi elephanti, converso in ſpectaculum bello, procurriſſent: quorum quum magnitudine, tum deformitate, & novo odore simul ac ſtridore conſternati equi, quum incognitas sibi belluas ampliùs quàm erant ſuſpicarentur, fugam ſtragemque latè dederunt. In Apulia deinde apud Aſculum meliùs dimicatum eſt, Curio Fabricioque conſulibus. Jam quippe belluarum terror exoleverat, & Caius Minucius quartæ legionis haſtatus, unius

proboſcide abſcissâ, mori poſſe belluas oſtenderat. Itaque & in ipſas pila congeſta ſunt, & in turres vibratæ faces, tota hoſtium agmina ardentibus ruinis operuere: nec antè cladi finis fuit, quàm nox dirimeret; poſtremuſque fugientium ipſe rex a ſatellitibus humero ſaucius in armis ſuis referretur. Lucaniæ ſuprema pugna ſub Arusinis, quos vocant, campis, ducibus iiſdem qui ſuperiùs: ſed tunc ad totam victoriam exitum, quem datura virtus fuit, caſus dedit. Nam productis in primam aciem rurſus elephantis, unum ex his pullum adacti in caput teli gravis ictus avertit: qui quum per ſtragem ſuorum percurrens ſtridore quereretur, mater agnovit, &, quasi vindicaret, exſiluit: tum omnia circa quasi hoſtilia gravi timore permiſcuit. Ac sic eædem feræ, quæ primam victoriam abſtulerant, ſecundam parem fecerant, tertiam sine controversia tradidere. Nec verò tantùm armis, & in campis, ſed consiliis quoque & domi intra Urbem cum rege Pyrrho dimicatum eſt. Quippe poſt primam victoriam rex callidus, intellectâ virtute Romanâ, ſtatim deſperavit armis, ſeque ad dolos contulit. Nam interemptos cremavit; captivoſque indulgenter habuit, & sine pretio reſtituit. Missiſque deinde

legatis in Urbem, omni modo annisus est, ut facto fœdere in amicitiam reciperetur. Sed bello & pace, foris & domi, omnem in partem Romana virtus tum se approbavit: nec alia magis, quàm Tarentina victoria, ostendit populi Romani fortitudinem, senatûs sapientiam, ducum magnanimitatem. Quinam illi fuerunt viri, quos ab elephantis primo prœlio obtritos accepimus? omnium vulnera in pectore: quidam hostibus suis immortui: omnium in manibus enses, & relictæ in vultibus minæ, & in ipsa morte ira vivebat. Quod adeo Pyrrhus miratus est, ut diceret: *O quàm facilè erat orbis imperium occupare, aut mihi Romanis militibus, aut me rege Romanis.* Quæ autem eorum, qui superfuerunt, in reparando exercitu festinatio? quum Pyrrhus, *Video me*, inquit, *planè Herculis sidere procreatum, cui quasi ab angue Lernæo, tot cæsa hostium capita de sanguine suo renascuntur.* Qui autem ille senatus fuit? quum, perorante Appio Cæco, pulsi cum muneribus suis ab Urbe legati, interroganti regi suo, quid de hostium sede sentirent. *Urbem templum sibi visam, senatum regum consessum esse*, confiterentur. Qui porro ipsi duces? vel in castris? quum medicum venale regis Pyrrhi caput offerentem Curius remisit:

Fabricius oblatam sibi a rege imperii partem repudiavit. Vel in pace? quum Curius fictilia sua Samnitico præferret auro; Fabricius decem pondo argenti circa Rufinum consularem virum quasi luxuriam censoriâ gravitate damnaret. Quis ergo miretur his moribus, hac virtute militum, victorem populum Romanum fuisse? unoque bello Tarentino intra quadriennium maximam partem Italiæ, fortissimas gentes, opulentissimas urbes, uberrimasque regiones in ditionem redegisse? Aut quid adeo fidem superet, quàm si principia belli cum exitu conferantur? Victor primo prœlio Pyrrhus, totâ tremente Italiâ, Campaniam, Lirim, Fregellasque populatus, propè captam Urbem a Prænestina arce prospexit; & a vigesimo lapide oculos trepidæ civitatis fumo ac pulvere implevit. Eodem postea bis exuto castris, bis saucio, & in Græciam suam trans mare ac terras fugato, pax & quies; & tanta de opulentissimis tot gentibus spolia, ut victoriam suam Roma non caperet. Nec enim temere ullus pulchrior in Urbem aut speciosior triumphus intravit. Ante hunc diem nihil, nisi pecora Volscorum, greges Sabinorum, carpenta Gallorum, fracta Samnitum arma vidisses: tum si captivos aspiceres, Molossi, Thessali, Macedones,

Bruttius, Apulus, atque Lucanus: si pompas, aurum, purpura, signa, tabulæ, Tarentinæque deliciæ. Sed nihil libentiùs populus Romanus aſpexit, quam illas, quas timuerat, cum turribus ſuis belluas: quæ non sine ſenſu captivitatis, ſummissis cervicibus, victores equos ſequebantur.

CAPUT XIX.

BELLUM PICENS.

OMNIS mox Italia pacem habuit. Qui enim poſt Tarentum auderent? nisi quòd ultro perſequi ſocios hoſtium placuit. Domiti ergo Picentes, & caput gentis Aſculum, Sempronio duce: qui, tremente inter prœlium campo, Tellurem deam, promiſſâ æde, placavit.

CAPUT XX.

BELLUM SALLENTINUM.

SALLENTINI Picentibus additi, caputque regionis Brundisium cum inclyto portu, Marco Atilio duce. Et in hoc certamine, victoriæ pretium templum sibi paſtoria Pales ultro popoſcit.

CAPUT XXI.

BELLUM VOLSINIENSE.

POSTREMI Italicorum in fidem venere Volsinii, opulentissimi Etruſcorum, implorantes opem adversùs ſervos quondam ſuos, qui libertatem a dominis datam, in ipſos erexerant; tranſlatâque in ſe republicâ, dominabantur. Sed hi quoque, duce Fabio Gurgite, pœnas dederunt.

CAPUT XXII.

DE SEDITIONIBUS.

HÆC eſt ſecunda ætas populi Romani, & quasi Adoleſcentia; quâ maxime viruit, & quodam flore virtutis exarsit, ac ferbuit. Ita quæ inerat quædam adhuc ex paſtoribus feritas, quiddam ſpirabat indomitum. Inde eſt, quòd exercitus Poſthumium imperatorem, inficiantem quas promiſerat prædas, factâ in caſtris ſeditione, lapidavit: quòd ſub Appio Claudio noluit vincere hoſtem, quum poſſet; quòd, duce Volerone, detrectantibus pleriſque militiam, fracti conſulis faſces: inde, quòd

clarissimos principes, quum adverſarentur voluntati ſuæ, exſulatione multavit: ut Coriolanum colere agros jubentem; nec minùs ille ferociter injuriam armis vindicâſſet, nisi quòd jam inferentem signa filium mater Veturia lacrymis ſuis exarmavit: ut ipſum Camillum, quòd iniquè inter plebem & exercitum divisiſſe Veientem prædam videretur. Sed hic melior, in capta urbe conſenuit; & mox ſupplices de hoſte Gallo vindicavit. Cum ſenatu quoque vehementiùs æquo bonoque certatum eſt; adeo ut, relictis ſedibus, ſolitudinem & interitum patriæ ſuæ minaretur.

CAPUT XXIII.

PRIMA diſcordia ob impotentiam fœneratorum: quibus in terga quoque ſerviliter ſævientibus, in Sacrum montem plebs armata ſecessit; ægréque, nec nisi Tribunos impetraſſet, Menenii Agrippæ facundi & ſapientis viri auctoritate, revocata eſt. Exſtat orationis antiquæ ſatis efficax ad concordiam fabula, quâ *diſſediſſe inter ſe quondam humanos* dixit *artus*, *quòd omnibus opere fungentibus, ſolus venter immunis ageret: deinde moribundos a*

ſejunctione rediiſſe in gratiam, quando ſenſiſſent, quòd ejus operâ redactis in ſanguinem cibis irrigarentur.

CAPUT XXIV.

SECUNDAM in Urbe media decemviratûs libido conflavit. Allatas a Græcia leges decem principes lecti jubente populo conſcripſerant; ordinataque erat in duodecim tabulis tota juſtitia; quum tamen traditos faſces regio quodam furore retinebant. Ante ceteros Appius eò inſolentiæ elatus eſt, ut ingenuam virginem ſtupro deſtinaret, oblitus & Lucretiæ, & regum, & juris, quod ipſe compoſuerat. Itaque quum oppreſſam judicio filiam trahi in ſervitutem videret Virginius pater, nihil cunctatus, in medio foro manu ſuâ interfecit; admotiſque signis commilitonum, totam eam dominationem obſeſſam armis, in carcerem & catenas ab Aventino monte detraxit.

CAPUT XXV.

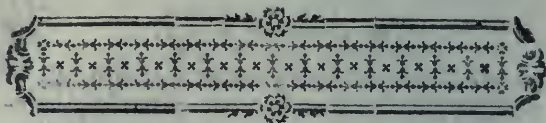
TERTIAM ſeditionem excitavit matrimoniorum dignitas ; ut plebeii cum patriciis jungerentur : qui tumultus in monte Janiculo , duce Canuleio Tribuno plebis, exarsit.

CAPUT XXVI.

QUARTAM honorum cupido, ut plebeii quoque magiſtratus crearentur. Fabius Ambuſtus duarum pater, alteram Sulpicio patricii ſanguinis dederat, alteram plebeio Stoloni : qui, quum uxor ejus, quòd ad lictoriæ virgæ ſonum ignotum penatibus ſuis expaverat, a ſorore ſatis inſolenter irriſa eſſet, injuriam non tulit. Itaque nactus tribunatum , honorum & magiſtratuum conſortium , quamvis invito ſenatu , extorsit. Verùm in his ipsis ſeditionibus , principem populum non immeritò ſuſpexeris. Siquidem nunc libertatem, nunc pudicitiam, tum natalium dignitatem , honorum decora & insignia vindicavit ; interque hæc omnia, nullius acrior cuſtos , quàm libertatis fuit ; nullâque in pretium ejus potuit

potuit largitione corrumpi ; quum ut in magno, & in dies majore populo, interim perniciosi cives exsisterent. Spurium Cassium agrariâ lege, Mælium largitione suspectum regiæ dominationis, præsenti morte multavit. Ac de Spurio quidem supplicium pater ipsius sumpsit : hunc Quinctii dictatoris imperio, in medio foro magister equitum Servilius Ahala confodit. Manlium verò Capitolii vindicem, quia plerosque debitorum liberaverat, altiùs se & inciviliùs efferentem, ab illa, quam defenderat, arce dejecit. Talis domi ac foris ; talis pace belloque populus Romanus fretum illud Adolescentiæ, id est, secundam imperii ætatem habuit ; in qua totam inter Alpes fretumque Italiam armis subegit.

LIBER SECUNDUS.

CAPUT I.

PROEMIUM.

DOMITA ſubactâque Italiâ, populus Romanus propè quingentesimum annum agens, quum bonâ fide adoleviſſet; si quod eſt robur, si qua juventas; tum ille verè robuſtus, & juvenis, & par orbi terrarum eſſe cœpit. Ita (mirum, & incredibile dictu) qui propè quingentis annis domi luctatus eſt (adeo difficile fuerat dare Italiæ caput) his ducentis annis, qui ſequuntur, Africam, Europam, Asiam, totum denique orbem terrarum bellis victoriiſque peragravit.

CAPUT II.

PRIMUM BELLUM PUNICUM.

Igitur victor Italiæ populus, quum a terra fretum usque venisset, more ignis, qui obvias populatus incendio sylvas, interveniente flumine abrumpitur, paulisper substitit. Mox quum videret opulentissimam in proximo prædam, quodammodo Italiæ suæ abscissam, & quasi revulsam; adeo cupiditate ejus exarsit, ut quatenus nec mole jungi, nec pontibus posset, armis belloque jungenda, & ad continentem suum revocanda bello videretur. Sed ecce, ultro ipsis viam pandentibus fatis, nec occasio defuit; quum de Pœnorum impotentia fœderata Siciliæ civitas Messana quereretur. Affectabat autem ut Romanus, ita Pœnus Siciliam; & eodem tempore, paribus uterque votis ac viribus imperium orbis agitabat. Igitur specie quidem socios juvandi, re autem sollicitante prædâ; quamquam territaret novitas rei (tanta tamen in virtute fiducia est) ille rudis, ille pastorius populus, veréque terrester, ostendit nihil interesse virtutis, equis an navibus, terrâ an mari

dimicaretur. Appio Claudio consule primùm fretum ingressus est fabulosis infame monstris, æstuque violentum : sed adeo non est exterritus, ut illam ipsam ferventis æstûs violentiam pro munere amplecteretur : statimque ac sine mora Hieronem Syracusanum regem tantâ celeritate vicit, ut ille ipse se priùs victum, quàm hostem videret, fateretur. Duillio Cornelioque consulibus etiam mari congredi ausus est, quum quidem ipsa velocitas classis comparatæ victoriæ auspicium fuit. Intra enim sexagesimum diem, quàm cæsa sylva fuerat, centum sexaginta navium classis in anchoris stetit; ut non arte factæ, sed quodam munere deorum conversæ in naves atque mutatæ arbores viderentur. Prœlii verò forma mirabilis; quum illas celeres volucresque hostium naves hæ graves tardæque comprehenderent. Longè illis nauticæ artes, detergere remos, & ludificari fugâ rostra. Injectæ enim ferreæ manus, machinæque aliæ, ante certamen multum ab hoste derisæ; coactique hostes quasi in solido decernere. Victor ergo apud Liparas, mersâ & fugatâ hostium classe, primum illum maritimum egit triumphum. Cujus quod gaudium fuit? quum Duillius imperator, non contentus unius diei triumpho, per vitam omnem, ubi a cœna re-

diret, prælucere funalia, præcinere sibi tibias jussit, quasi quotidie triumpharet. Præ tanta victoria leve hujus prœlii damnum fuit. Alter consulum interceptus Asina Cornelius: qui simulato colloquio evocatus, atque ita oppressus fuit; perfidiæ Punicæ documentum. Calatino dictatore, ferè omnia præsidia Pœnorum, Agrigento, Drepanis, Panormo, Eryce, Lilybæo, detraxit. Trepidatum est semel circa Camerinensium saltum: sed eximiâ virtute Calpurnii Flammæ tribuni militum evasimus, qui lectâ trecentorum manu, infestum & insessum ab hostibus tumulum occupavit, adeoque moratus hostem, dum exercitus omnis evaderet: ac sic pulcherrimo exitu Thermopylarum & Leonidæ famam adæquavit: hòc illustrior noster, quòd expeditioni tantæ superfuit & supervixit, licet nihil scripserit sanguine. Lucio Cornelio Scipione, quum jam Sicilia suburbana esset populi Romani provincia; serpente latiùs bello, Sardiniam annexamque ei Corsicam transit: ibi Olbiæ, & hîc Aleriæ urbis excidio incolas terruit, adeoque omnes terrâ marique Pœnos expugnavit, ut jam victoriæ nihil nisi Africa ipsa restaret. Marco Atilio Regulo duce jam in Africam navigabat bellum. Nec deerant, qui ipso Punici

maris nomine ac terrore deficerent, augente insuper Tribuno Mannio metum, in quem, nisi paruisset, securi districtâ, imperator metu mortis navigandi fecit audaciam. Mox ventis remisque properatum est; tantusque terror hostici adventûs Pœnis fuit, ut apertis pene portis Carthago caperetur. Prima belli præmium fuit civitas Clypea: prima enim a Punico littore quasi arx & specula procurrit. Et hæc, & trecenta ampliùs castella vastata sunt. Nec cum hominibus, sed cum monstris quoque dimicatum est; quum quasi in vindictam Africæ nata miræ magnitudinis serpens posita apud Bagradam castra vexaret. Sed omnium victor Regulus, quum terrorem nominis sui latè circumtulisset; quumque magnam vim juventutis, ducesque ipsos, aut cecidisset, aut haberet in vinculis; classemque ingenti prædâ onustam, & triumpho gravem, in Urbem præmisisset; etiam ipsam belli caput Carthaginem urgebat obsidio, ipsisque portis inhærebat. Hîc paululum circumacta fortuna est; tantùm ut plura essent Romanæ virtutis insignia; cujus ferè magnitudo calamitatibus approbatur. Nam conversis ad externa auxilia hostibus, quum Xantippum illis ducem Lacedæmon misisset, a viro militiæ peritissimo vincimur. Tum fœdâ

clade Romaniſque uſu incognitâ, vivus in manus hoſtium venit fortissimus imperator. Sed ille quidem par tantæ calamitati fuit. Nam nec punico carcere infractus eſt, nec legatione ſuſceptâ. Quippe diverſa, quàm hoſtes mandaverant, cenſuit; ne pax fieret, nec commutatione captivorum reciperetur. Sed nec illo voluntario ad hoſtes ſuos reditu, nec ultimo sive carceris, sive crucis ſupplicio deformata majeſtas; immo his omnibus admirabilior, quid aliud quàm victus de victoribus, atque etiam, quia Carthago non ceſſerat, de fortuna triumphavit? Populus autem Romanus multò acrior infeſtiorque pro ultione Reguli, quàm pro victoria fuit. Metello igitur conſule ſpirantibus altiùs Pœnis, & reverſo in Siciliam bello, apud Panormum sic hoſtes cecîdit, ut ne ampliùs eam inſulam cogitarent. Argumentum ingentis victoriæ, centum circiter elephantorum captivitas; sic quoque magna præda, si gregem illum non bello, ſed venatione cepiſſet. Appio Claudio conſule, non ab hoſtibus, ſed a diis ipsis ſuperatus eſt, quorum auſpicia contempſerat; ibi ſtatim claſſe demersâ, ubi ille præcipitari pullos juſſerat, quòd pugnare ab his vetaretur. Marco Fabio Buteone conſule, claſſem hoſtium in Africo

mari apud Ægimurum , jam in Italiam ultro navigantem cecîdit. Quantus ô tunc triumphus tempeſtate intercidit , quum opulenta prædâ classis, adversis acta ventis, naufragio ſuo Africam & Syrtes, & omnium ripas gentium, & inſularum littora, implevit ! Magna clades, ſed non sine aliqua principis populi dignitate ; interceptam tempeſtate victoriam, & triumphum periiſſe naufragio ; & tamen, quum Punicæ prædæ omnibus promontoriis inſulisque fruſtarentur & fluitarent, populus Romanus & sic triumphavit. Lutatio Catulo conſule tandem bello finis impositus apud inſulas, quibus nomen Ægates. Nec major aliàs in mari pugna ; quippe commeatibus , exercitu , propugnaculis , armis gravis hoſtium classis , & in ea quasi tota Carthago ; quod ipſum exitio fuit. Romana classis prompta, levis, expedita, & quodam genere caſtrensis ; ad similitudinem pugnæ equeſtris, sic remis, quasi habenis agebatur ; & in hos, vel in illos mobilia roſtra ſpeciem viventium præferebant. Itaque momento temporis laceratæ hoſtium rates, totum inter Siciliam Sardiniamque pelagus naufragio ſuo operuerunt. Tanta denique fuit illa victoria, ut de exſcindendis hoſtium mœnibus non quæreretur. Supervacuum viſum eſt

in arcem murosque sævire, quum jam in mari esset deleta Carthago.

CAPUT III.

BELLUM LIGUSTICUM.

PERACTO Punico bello, sequuta est brevis sanè, & quasi ad recipiendum spiritum, requies, argumentumque pacis, & bonâ fide cessantium armorum, tunc primùm post Numam clausa porta Jani fuit: sed statim ac sine mora patuit. Quippe jam Ligures, jam Insubres Galli, nec non & Illyrii lacessebant: sic desub Alpibus, id est, desub ipsis Italiæ faucibus, gentes deo quodam assiduè incitante, ne rubiginem scilicet ac situm arma sentirent. Denique utrique quotidiani, & quasi domestici hostes tirocinia militum imbuebant, nec aliter utrâque gente, quàm quasi cote quadam, populus Romanus ferrum suæ acuebat virtutis. Ligures imis Alpium jugis adhærentes inter Varum & Macram flumen, implicitosque dumis sylvestribus, major aliquantò labor erat invenire, quàm vincere. Tuti locis & fugâ, durum atque velox genus, ex occasione magis latrocinia, quàm bella

faciebat. Itaque quum diu multumque eluderent Salyi, Deceates, Oxybii, Euburiates, Ingauni; tandem Fulvius latebras eorum ignibus ſepsit: Bæbius in plana deduxit: Poſthumius ita exarmavit, ut vix reliquerit ferrum, quo terra coleretur.

CAPUT IV.

BELLUM GALLICUM.

GALLIS Inſubribus, & his accolis Alpium, animi ferarum, corpora pluſquam humana erant: ſed experimento deprehenſum eſt (quippe sicut primus impetus eis major quàm virorum eſt, ita ſequens minor quàm feminarum) Alpina corpora humenti cœlo educata habere quiddam simile nivibus ſuis: quæ mox ut caluere pugnâ, ſtatim in ſudorem eunt; & levi motu, quasi ſole, laxantur. Hi ſæpe & aliàs, ſed Britomaro duce, non priùs ſoluturos ſe baltea, quàm Capitolium aſcendiſſent, juraverant. Factum eſt. Victos enim Æmilius in Capitolio diſcinxit. Mox, Arioviſto duce, vovere de noſtrorum militum præda Marti ſuo torquem. Intercepit Jupiter votum. Nam de torquibus eorum aureum tropæum Jovi

Flaminius erexit. Viridomaro rege Romana arma Vulcano promiſerant. Aliorſum vota ceciderunt. Occiſo enim rege, Marcellus tertia poſt Romulum patrem Feretrio Jovi arma ſuſpendit.

CAPUT V.

BELLUM ILLYRICUM.

ILLYRII, ſeu Liburni, ſub extremis Alpium radicibus agunt inter Arsiam, Titiumque flumen, longissimè per totum Adriani maris littus effusi. Hi regnante Teutanâ muliere, populationibus non contenti, licentiæ ſcelus addiderunt. Legatos quippe noſtros, ob ea quæ deliquerant, jure agentes, nec gladio quidem, ſed ut victimas, ſecuri percutiunt: præfectos navium igni comburunt; idque quò indignius foret, mulier imperabat. Itaque, Cnæo Fulvio Centumalo duce, latè domantur. Strictæ in principum colla ſecures, legatorum Manibus litavere.

CAPUT VI.

BELLUM PUNICUM SECUNDUM.

POST primum Punicum bellum, vix quadriennii requies: ecce alterum bellum; minus quidem ſpatio (nec enim ampliùs quàm decem & octo annos patet) ſed adeo cladium atrocitate terribilius, ut, si quis conferat damna utriuſque populi, similior victo sit populus, qui vicit. Urebat nobilem populum ablatum mare, raptæ inſulæ, dare tributa, quæ jubere conſueverat. Hinc ultionem puer Annibal ad aram patri juraverat: nec morabatur. Igitur in cauſam belli Saguntus delecta eſt, vetus Hiſpaniæ civitas & opulenta, fideique erga Romanos magnum quidem, ſed triſte monumentum: quam in libertatem communi fœdere exceptam Annibal, cauſas novorum motuum quærens, & ſuis & ipſorum manibus evertit, ut Italiam sibi rupto fœdere aperiret. Summa fœderum Romanis religio eſt: itaque ad auditum ſociæ civitatis obsidium, memores icti cum Pœnis quoque fœderis, non ſtatim ad arma procurrunt, dum priùs more legitimo queri malunt. Interim jam novem mensibus feſſi

fame, machinis, ferro, versâ denique in rabiem fide, immanem in foro excitant rogum: tum desuper se suosque cum omnibus opibus suis ferro & igni corrumpunt. Hujus tantæ cladis auctor Annibal poscitur. Tergiversantibus Pœnis, dux legationis, *Quæ*, inquit, *mora est?* Fabius. *In hoc ego sinu bellum pacemque porto: utrum eligitis?* Succlamantibus; *Bellum. Bellum igitur*, inquit, *accipite:* & excusso in media curia togæ gremio, non sine horrore, quasi planè sinu ferret, bellum effudit. Similis exitus belli initio fuit. Nam quasi has inferias sibi Saguntinorum ultimæ diræ in illo publico parricidio incendioque mandassent; ita Manibus eorum, vastatione Italiæ, captivitate Africæ, ducum & regum, qui id gessere bellum, exitio parentatum est. Igitur ubi semel in Hispania movit illa gravis & luctuosa Punici belli vis atque tempestas; destinatumque Romanis jam diu fulmen Saguntino igne conflavit; statim quodam impetu rapta medias perfregit Alpes; & in Italiam ab illis fabulosæ altitudinis nivibus, velut cœlo missa, descendit. Ac primi quidem impetûs turbo inter Padum & Ticinum valido statim fragore detonuit. Tunc Scipione duce fusus exercitus. Saucius etiam ipse venisset in manus

hoſtium imperator, nisi protectum patrem prætextatus admodum filius ab ipſa morte rapuiſſet. Hic erat Scipio, qui in exitium Africæ creſcit, nomen ex malis ejus habiturus. Ticino Trebia ſuccedit. Hîc ſecunda belli Punici procella deſævit, Sempronio conſule. Tunc callidissimi hoſtes frigidum & nivalem nacti diem, quum ſe ignibus priùs, oleoque foviſſent (horribile dictu) homines a meridie & ſole venientes noſtrâ nos hyeme vicerunt. Thrasimenus lacus tertium fulmen Annibalis, imperatore Flaminio. Ibi quoque ars nova Punicæ fraudis: quippe nebulâ lacûs, paluſtribuſque virgultis tectus eques, terga ſubitò pugnantium invasit. Nec de diis poſſumus queri: imminentem quippe temerario duci cladem prædixerant insidentia signis examina, & aquilæ prodire nolentes, & commiſſam aciem ſequutus ingens terræ tremor: nisi illum horrorem ſoli, equitum virorumque diſcurſus, & mota vehementius arma fecerunt. Quartum, id eſt, pene ultimum vulnus imperii Cannæ, ignobilis Apuliæ vicus: ſed magnitudine cladis emersit; & quadraginta millium cæde parta nobilitas. Ibi in exitium infelicis exercitûs, dux, terra, cœlum, dies, tota denique rerum natura conſensit. Siquidem non contentus simu-

latis transfugis Annibal, qui mox terga pugnantium ceciderunt, insuper callidissimus imperator, patentibus in campis, observato loci ingenio, quòd & sol ibi acerrimus, & plurimus pulvis, & Eurus ab Oriente semper quasi ad constitutum, ita instruxit aciem, ut Romanis adversùs hæc omnia adversis, quasi secundum cœlum tenens, vento, pulvere, sole pugnaret. Itaque duo maximi exercitus cæsi ad hostium satietatem, donec Annibal diceret militi suo, *Parce ferro.* Ducum effugit alter, alter occisus est: dubium uter major animo. Paullum puduit, Varro non desperavit. Documenta cladis cruentus aliquamdiu Aufidus, pons de cadaveribus jussu ducis factus in torrente Vergelli; modii duo annulorum Carthaginem missi, dignitasque equestris taxata mensurâ. Dubium deinde non erat, quin ultimum illum diem habitura fuerit Roma, quintumque intra diem epulari Annibal in Capitolio potuerit, si (quod Pœnum illum dixisse Maharbalem Himilconis ferunt) *Annibal quemadmodum sciret vincere, sic uti victoria scisset.* Tum quidem illum, ut dici vulgò solet, aut fatum urbis imperaturæ, aut ipsius mens mala, & aversi a Carthagine dii, in diversum abstulerunt. Quum victoriâ posset uti, frui maluit,

relictâque Româ, Campaniam Tarentumque peragrare: ubi mox & ipse, & exercitûs ardor elanguit; adeò ut verè dictum sit: *Capuam Annibali Cannas fuisse.* Siquidem invictum Alpibus, indomitum armis, Campaniæ (quis crederet?) soles, & tepentes fontibus Baiæ subegerunt. Interim respirare Romanus, & quasi ab inferis emergere. Arma non erant: detracta sunt templis. Deerat juventus: in sacramentum militiæ liberata servitia. Egebat ærarium: opes suas libens senatus in medium protulit; nec præter quod in bullis, singulisque annulis erat, quidquam sibi auri reliquere. Eques sequutus exemplum, imitatæque equitem tribus. Denique vix suffecere tabulæ, vix scribarum manus, Lævino Marcelloque consulibus, quum privatæ opes in publicum deferrentur. Quid autem in deligendis magistratibus, quæ centuriarum sapientia, quum juniores a senioribus consilium de creandis consulibus petivere? Quippe adversus hostem toties victorem, tam callidum, non virtute tantùm, sed suis etiam pugnare consiliis oportebat. Prima redeuntis, &, ut sic dixerim, reviviscentis imperii spes Fabius fuit; qui novam de Annibale victoriam commentus est, non pugnare. Hinc illi cognomen novum, & reipublicæ salu-

tare, *Cunctator.* Hinc illud ex populo, ut *Imperii ſcutum* vocaretur. Itaque per Samnium totum, per Falernos Gauranoſque ſaltus sic maceravit Annibalem, ut qui frangi virtute non poterat, morâ comminueretur. Inde Claudio Marcello duce etiam congredi auſus eſt. Cominus venit, & pepulit in Campania ſua, & ab obsidione Nolæ urbis excussit. Auſus & Sempronio Gracchо duce per Lucaniam ſequi, & premere terga cedentis; quamvis tunc (ô pudor!) manu ſervili pugnaret. Nam huc uſque tot mala compulerant; ſed libertate donati, fecerant de ſervitute Romanos. O horribilem in tot adversis fiduciam! ô singularem animum ac ſpiritum populi Romani! tam arctis afflictiſque rebus, quum de Italia ſua dubitaret, auſus eſt tamen in diverſa reſpicere; quumque hoſtes in jugulo per Campaniam Apuliamque volitarent, mediamque de Italia Africam facerent, eodem tempore & hunc ſuſtinebat, & in Siciliam, Sardiniam, Hiſpaniam, diviſa per terrarum orbem arma mittebat. Sicilia mandata Marcello, nec diu reſtitit. Tota enim inſula in una urbe ſuperata eſt. Grande illud, & ante id tempus invictum caput Syracuſæ, quamvis Archimedis ingenio defenderentur, aliquando ceſſerunt.

Longè illi triplex murus, totidemque arces, portus ille marmoreus, & fons celebratus Arethusæ; nisi quòd hactenus profuere, ut pulchritudini victæ urbis parceretur. Sardiniam Gracchus arripuit. Nihil illi gentium feritas, Insanorumque (nam sic vocantur) immanitas montium profuere. Sævitum in urbes, urbemque urbium Caralim, ut gens contumax, vilisque morti, saltem desiderio patrii soli domaretur. In Hispaniam missi Cnæus & Publius Scipiones, pene totam Pœnis eripuerant: sed insidiis Punicæ fraudis oppressi rursus amiserunt, magnis quidem illi prœliis quum punicas opes cecidissent: sed Punicæ insidiæ alterum ferro castra metantem, alterum, quum evasisset in turrim, cinctum facibus oppresserunt. Igitur in ultionem patris ac patrui missus cum exercitu Scipio, cui tam grande de Africa nomen fata decreverant, bellatricem illam, viris armisque nobilem Hispaniam, illam seminarium hostilis exercitûs, illam Annibalis eruditricem (incredibile dictu) totam a Pyrenæis montibus in Herculis columnas & Oceanum recuperavit, nescias citiùs, an feliciùs. Quàm velociter, quatuor anni fatentur: quàm facilè, vel una civitas probat. Eodem quippe, quo obsessa est die, capta est; omenque Africanæ

victoriæ fuit, quòd tam facilè victa est Hispana Carthago. Certum est tamen ad profligandam provinciam maximè profecisse singularem ducis sanctitatem; quippe qui captivos pueros puellasque præcipuæ pulchritudinis Barbaris restituerit, ne in conspectum quidem suum passus adduci, ne quid de virginitatis integritate delibasse saltem oculis videretur. Hæc inter diversa terrarum populus Romanus: nec ideo tamen Italiæ visceribus inhærentem summovere poterat Annibalem. Pleraque ad hostem defecerant; & dux acerrimus contra Romanos Italicis quoque viribus utebatur. Jam tamen eum plerisque oppidis & regionibus excusseramus. Tarentus ad nos redierat: jam & Capua, sedes & domus, & patria altera Annibalis, tenebatur: cujus amissio tantum Pœno duci dolorem dedit, ut inde totis viribus Romam converteretur. O populum dignum orbis imperio! dignum omnium favore, & admiratione hominum ac deorum! Compulsus ad ultimos metus ab incepto non destitit; & de sua Urbe sollicitus Capuam tamen non omisit: sed parte exercitûs sub Appio consule relictâ, parte Flaccum in urbem sequutâ, absens simul, præsensque pugnabat. Quid ergo miramur moventi castra a tertio lapide Annibali ite-

rum ipſos deos, deos, inquam (nec fateri pudebit) reſtitiſſe? Tanta enim ad singulos illius motus vis imbrium effuſa, tanta ventorum violentia coorta eſt, ut divinitus hoſtem ſummoveri, neque cœlo, ſed ab Urbis ipsius mœnibus, & Capitolio ferri videretur. Itaque fugit, & cessit, & in ultimum ſe Italiæ recepit sinum, quum Urbem tantùm non adoratam reliquiſſet. Parva res dictu, ſed ad magnanimitatem populi Romani probandam ſatis efficax; quòd illis ipsis, quibus obsidebatur diebus, ager, quem Annibal caſtris inſederat, venalis Romæ fuit, haſtæque ſubjectus invenit emptorem. Voluit Annibal contrà fiduciam imitari; ſubjecitque argentarias Urbis tabernas: nec ſector inventus eſt: ut ſcias, etiam præſagia fatis fuiſſe. Nihil actum erat tantâ virtute, tanto favore etiam deorum: siquidem Aſdrubal frater Annibalis cum exercitu novo, novis viribus, novâ belli mole veniebat. Actum erat procul dubio, si vir ille ſe cum fratre junxiſſet. Sed hunc quoque caſtra metantem Claudius Nero cum Livio Salinatore debellat. Nero in ultimo Italiæ angulo ſummovebat Annibalem. Livius in diversissimam partem, id eſt, in ipſas naſcentis Italiæ fauces, signa converterat. Tanto, id eſt, omni, quà longissima Italia, ſolo

interjacente, quo consilio, quâ celeritate, consules castra conjunxerint, inopinanterque hostem collatis signis compresserint, neque id fieri Annibal senserit, difficile dictu est. Certè Annibal, re cognitâ, quum projectum fratris caput ad sua castra vidisset, *agnosco*, inquit, *infelicitatem Carthaginis*. Hæc fuit illius viri, non sine præsagio quodam fati imminentis, prima confessio. Jam certum erat Annibalem etiam ipsius confessione posse vinci : sed tot rerum prosperarum fiduciâ plenus populus Romanus magni æstimabat asperrimum hostem in sua Africa debellare. Duce igitur Scipione, in ipsam Africam totâ mole conversus, imitari cœpit Annibalem, & Italiæ suæ clades in Africa vindicare. Quas ille (dii boni!) Asdrubalis copias, quos Syphacis exercitus fudit? quæ quantaque utriusque castra facibus illatis unâ nocte delevit? denique jam non a tertio lapide, sed ipsas Carthaginis portas obsidione quatiebat. Sic factum est, ut inhærentem atque incubantem Italiæ extorqueret Annibalem. Non fuit major sub imperio Romano dies, quàm ille, quum duo omnium & antea & postea ducum maximi, ille Italiæ, hic Hispaniæ victor, collatis cominus signis direxere aciem. Sed & colloquium fuit inter ipsos de le-

gibus pacis. Steterunt diu mutuâ admiratione defixi. Ubi de pace non convenit, signa cecinere. Conſtat utriuſque confeſſione, nec meliùs inſtrui aciem, nec acriùs potuiſſe pugnari. Hoc Scipio de Annibalis, Annibal de Scipionis exercitu prædicaverunt. Sed tamen Annibal cessit; præmiumque victoriæ Africa fuit, & ſequutus Africam ſtatim terrarum orbis.

CAPUT VII.

BELLUM MACEDONICUM PRIMUM.

POST Carthaginem vinci neminem puduit. Sequutæ ſunt ſtatim Africam gentes, Macedonia, Græcia, Syria, ceteraque omnia, quodam quasi æſtu & torrente fortunæ: ſed primi omnium Macedones, affectator quondam imperii populus. Itaque, quamvis tunc Philippus regno præsideret, Romani tamen dimicare sibi cum rege Alexandro videbantur. Macedonicum bellum nomine amplius, quàm ſpectatione gentis fuit. Cauſa cœpit a fœdere Philippi, quo rex jam pridem dominantem in Italia Annibalem sibi ſociaverat: poſtea crevit, implorantibus Athenis auxilium contra regis injurias, quum

ille ultra jus victoriæ in templa, aras, & sepulcra ipsa sæviret. Placuit senatui opem tantis ferre supplicibus. Quippe jam gentium reges, duces, populi, nationes, præsidia sibi ab hac urbe petebant. Primò igitur, Lævino consule, populus Romanus, Ionium mare ingressus, tota Græciæ littora veluti triumphanti classe peragravit. Spolia quippe Siciliæ, Sardiniæ, Hispaniæ, Africæ præferebat; & manifestam victoriam nata in prætoria puppe laurus pollicebatur. Aderat sponte in auxilium Attalus rex Pergamenorum: aderant Rhodii, nauticus populus: quibus a mari, consule a terris, omnia equis virisque quatiente; bis victus rex, bis fugatus, bis exutus castris: quum tamen nihil terribilius Macedonibus fuit ipso vulnerum aspectu; quæ non spiculis, non sagittis, nec ullo Græculo ferro, sed ingentibus pilis, nec minoribus adacta gladiis, ultra mortem patebant. Enimvero Flaminino duce invios antea Chaonum montes, Aoumque amnem per abrupta vagantem, id est, ipsa Macedoniæ claustra penetravimus. Introisse victoria fuit. Nam numquam postea ausus congredi rex, ad tumulos, quos Cynoscephalas vocant, uno, ac ne hoc quidem justo prœlio opprimitur. Et illi quidem consul pacem dedit,

regnumque concessit : mox, ne quid eſſet hoſtile, Thebas, & Eubœam, & graſſantem ſub Nabide ſuo Lacedæmona compeſcuit. Græciæ verò veterem ſtatum reddidit, ut legibus viveret ſuis, & avitâ libertate frueretur. Quæ gaudia, quæ vociferationes fuerunt, quum hoc fortè Nemeæ in theatro quinquennalibus ludis a præcone caneretur ? quo certavere plauſu ? quid florum in conſulem profuderunt ? Et iterum iterumque præconem repetere illam vocem jubebant, quâ libertas Achaiæ pronuntiabatur ; nec aliter illâ conſulari ſententiâ, quàm modulatissimo aliquo tibiarum, aut fidium cantu fruebantur.

CAPUT VIII.

BELLUM SYRIACUM REGIS ANTIOCHI.

MACEDONIAM ſtatim, & regem Philippum Antiochus excepit, quodam caſu, quasi induſtriâ, sic adgubernante fortunâ, ut quemadmodum ab Africa in Europam, sic ab Europa in Asiam, ultro ſe ſuggerentibus causis, imperium procederet ; & cum terrarum orbis situ ipſe ordo victoriarum navigaret. Non aliud formidolosius famâ bellum fuit ; quippe quum Perſas

&

& Orientem, Xerxem atque Darium cogitarent; quando perfossi invii montes, quando velis opertum mare nunciaretur. Ad hoc cœlestes minæ territabant, quum humore continuo Cumanus Apollo sudaret. Sed hic faventis Asiæ suæ numinis timor erat. Nec sane viris, opibus, armis, quidquam copiosius Syriâ: sed in manus tam ignavi regis inciderat, ut nihil fuerit in Antiocho speciosius, quàm quòd a Romanis victus est. Impulere regem in id bellum, illinc Thoas Ætoliæ princeps, inhonoratam apud Romanos querens adversùs Macedonas militiæ suæ societatem; hinc Annibal, qui in Africa victus, profugus, & pacis impatiens, hostem populo Romano toto orbe quærebat. Et quod illud fuisset periculum, si se consiliis ejus rex tradidisset, id est, si Asiæ viribus usus fuisset miser Annibal? Sed rex suis opibus, & nomine regio fretus, satis habuit bellum movere. Europa jam, dubio procul, jure ad Romanos pertinebat. Hîc Lysimachiam urbem, in littore Thracio positam a majoribus suis, Antiochus ut hereditario jure reposcebat. Hoc velut sidere Asiatici belli mota tempestas. Et maximus regum contentus fortiter indixisse bellum, quum ingenti strepitu ac tumultu movisset ex Asia, occupatis statim insu-

lis, Græciæque littoribus, otia & luxus tamquam victor agitabat. Eubœam insulam continenti adhærentem tenui freto reciprocantibus aquis Euripus abscidit. Hîc ille positis aureis sericisque tentoriis, sub ipso freti murmure, quum inter fluenta tibiis fidibusque concineret, collatis undique, quamvis per hyemem, rosis, ne non aliquo ducem genere agere videretur, virginum puerorumque delectus habebat. Talem ergo regem jam suâ luxuriâ debellatum populus Romanus, Acilio Glabrione consule, in insula aggressus, ipso statim adventûs sui nuntio coëgit ab insula fugere. Tum præcipitem apud Thermopylas assequutus, locum trecentorum Laconum speciosâ cæde memorandum, ne ibi quidem fiduciâ loci resistentem, mari ac terrâ cedere coëgit. Statim & e vestigio itur in Syriam. Classis regia Polyxenidæ Annibalique commissa: nam rex prœlium nec spectare poterat. Igitur, duce Æmilio Regillo, adremigantibus Rhodiis, tota laceratur. Ne sibi placeant Athenæ: in Antiocho vicimus Xerxem; in Æmilio Themistoclem æquavimus; Ephesiis Salamina pensavimus. Tum consule Scipione, cui frater, ille modò victor Carthaginis Africanus, voluntariâ legatione aderat, debellari regem placet: & jam toto cesserat

mari ; ſed nos imus ulteriùs. Mæandrum ad amnem montemque Sipylum caſtra ponuntur. Hîc rex, incredibile dictu, quibus auxiliis, quibus copiis conſederat. Trecenta millia peditum ; equitum, falcatorumque curruum non minor numerus. Elephantis ad hoc immenſæ magnitudinis, auro, purpurâ, argento, & ſuo ebore fulgentibus, aciem utrimque vallaverat. Sed hæc omnia præpedita magnitudine ſuâ ; ad hoc imbre, qui ſubitò ſuperfuſus, mirâ felicitate Perſicos arcus corruperat : primùm trepidatio, mox fuga, dehinc triumphus fuerunt. Victo & ſupplici pacem atque partem regni dari placuit, eò libentiùs, quòd tam facilè ceſſiſſet.

CAPUT IX.

BELLUM ÆTOLICUM.

SYRIATICO bello ſucceſſit, ut debebat, Ætolicum. Victo quippe Antiocho, Romanus faces Aſiatici belli perſequebatur. Ergo Fulvio Nobiliori mandata ultio eſt. Hic protinus caput gentis Ambraciam, regiam Pyrrhi, machinis quatit. Sequuta deditio eſt. Aderant Ætolorum precibus

Attici, Rhodii: & memineramus auxilii. Sic placuit ignoſcere. Serpsit tamen latiùs in proximos bellum, omnemque latè Cephaleniam, Zacynthon, & quidquid inſularum in eo mari inter Ceraunios montes jugumque Maleum, Ætolici belli accessio fuerunt.

CAPUT X.

BELLUM ISTRICUM.

ISTRI ſequuntur Ætolos: quippe bellantes eos nuper adjuverant. Et initia pugnæ proſpera hoſti fuerunt, eademque exitii cauſa. Nam quum Cnæi Manlii caſtra cepiſſent, opimæque prædæ incubarent, epulantes, ac ludibundos pleroſque, atque ubi eſſent præ poculis neſcientes, Appius Pulcher invadit. Sic cum ſanguine & ſpiritu malè partam revomuere victoriam. Ipſe rex Apulo equo impositus, quum ſubinde crapulâ & capitis errore lapſaret, captum ſeſe vix & ægre, poſtquam experrectus eſt, didicit.

CAPUT XI.

BELLUM GALLOGRÆCUM.

GALLOGRÆCIAM quoque Syriatici belli ruina convolvit. Fuerint inter auxilia regis Antiochi, an fuiſſe, ac cupidus triumphi Manlius eos viſos simulaverit, dubium eſt. Certè negatus eſt victori triumphus; quia cauſam belli non approbavit. Ceterùm gens Gallo-græcorum, sicut ipſum nomen indicio eſt, mixta & adulterata, reliquiæ Gallorum, qui Brenno duce vaſtaverant Græciam: mox Orientem ſequuti, in media Asiæ parte ſederunt. Itaque ut frugum ſemina mutato ſolo degenerant, sic illa genuina feritas eorum, Asiaticâ amœnitate mollita eſt. Duobus itaque prœliis fusi fugatique ſunt, quamvis ſub adventu hoſtis relictis ſedibus, in altissimos ſe montes recepiſſent, quos Toloſtobogi, Tectoſagique jam inſederant. Utrique fundis ſagittiſque acti, in perpetuam ſe pacem dediderunt. Sed alligati miraculo quodam fuere, quum catenas morsibus & ore tentaſſent, quum offocandas invicem fauces præbuiſſent. Nam Orgiagontis regis uxor a centurione ſtuprum paſſa,

memorabili exemplo cuſtodiam evasit, revulſumque militis caput ad maritum ſuum retulit.

CAPUT XII.

BELLUM MACEDONICUM SECUNDUM.

DUM aliæ aliæque gentes Syriatici belli ſequuntur ruinam, Macedonia ſe rurſus erexit. Fortissimum populum memoria & recordatio ſuæ nobilitatis agitabat: & ſucceſſerat Philippo filius Perſes; qui ſemel in perpetuum victam eſſe Macedoniam, non putabat ex gentis dignitate. Multò vehementiùs ſub hoc Macedones, quàm ſub patre conſurgunt: quippe Thracas in vires ſuas traxerant; atque ita induſtriam Macedonum viribus Thracum, ferociam Thracum diſciplinâ Macedonum, temperaverunt. Accessit his consilium ducis, qui situm regionum ſuarum ſummo ſpeculatus Hæmo, positis per abrupta caſtris, ita Macedoniam ſuam armis ferroque vallaverat, ut non reliquiſſe aditum, nisi a cœlo venturis hoſtibus, videretur. Tamen Marcio Philippo conſule eam provinciam ingreſſus populus Romanus, exploratis diligenter accessibus, propter Aſcurida

paludem, per averſos devioſque tumulos, illa quæ volucribus quoque videbantur inacceſſa, regem ſecurum, & nihil tale metuentem, ſubitâ belli irruptione terruit. Cujus tanta trepidatio fuit, ut pecuniam omnem in mare juſſerit mergi, ne periret; claſſem cremari, ne incenderetur. Paullo conſule quum majora & crebra eſſent imposita præsidia, per alias vias Macedonia deprenſa eſt, ſummâ quidem arte & induſtriâ ducis, quum alià minatus, alià irrepsiſſet. Cujus adventus ipſe adeo terribilis regi fuit, ut intereſſe non auderet, ſed gerenda ducibus bella mandaverit. Abſens ergo victus fugit in maria, inſulamque Samothracen, fretus celebri religione, quasi templa & aræ poſſent defendere, quem nec montes ſui, nec arma potuiſſent. Nemo regum diutius amiſſæ fortunæ conſcientiam retinuit. Supplex quum ſcriberet ad imperatorem ab illo, quo confugerat, templo, nomenque epiſtolæ notaret ſuum, *regem* addidit. Sed nec reverentior captæ majeſtatis alius Paullo fuit. Quum in conſpectum veniſſet hoſtis, in templum recepit, & conviviis adhibuit, liberoſque admonuit ſuos, ut fortunam, cui tantum liceret, revererentur. Inter pulcherrimos hunc quoque populus Romanus de Macedonia duxit atque

vidit triumphum; quippe cujus ſpectaculo triduum impleverit. Primus dies signa tabulaſque: ſequens arma pecuniaſque tranſvexit: tertius captivos, ipſumque regem, attonitum adhuc, tamquam ſubito malo ſtupentem. Sed multò priùs gaudium victoriæ populus Romanus, quàm epiſtolis victoris, præceperat: quippe eodem die, quo victus Perſes in Macedonia, Romæ cognitum eſt. Duo juvenes candidis equis apud Juturnæ lacum pulverem & cruorem abluebant. Hi nuntiavere. Caſtorem & Pollucem fuiſſe creditum vulgò, quòd gemini fuiſſent; interfuiſſe bello, quòd ſanguine maderent; a Macedonia venire, quòd adhuc anhelarent.

CAPUT XIII.

BELLUM ILLYRICUM.

MACEDONICI belli contagio traxit Illyrios. Ipsi quidem, ut Romanum a tergo diſtringerent, a Perſe rege conducti pecuniâ militavere. Sine mora ab Anicio prætore ſubiguntur. Scordam caput gentis deleſſe ſuffecit: ſtatim ſequuta deditio eſt. Denique hoc bellum antè finitum eſt, quàm geri Romæ nuntiaretur.

CAPUT XIV.

BELLUM MACEDONICUM TERTIUM.

QUODAM fato, quasi ita convenisset inter Pœnos & Macedonas, ut tertiò quoque vincerentur, eodem tempore utrique arma moverunt : sed prior jugum excutit Macedo, aliquantò, quàm antè, gravior, dum contemnitur. Causa Belli propè erubescenda : quippe regnum pariter & bellum vir ultimæ sortis Andriscus invaserat; dubium liber an servus, mercenarius certè : sed quia vulgò ex similitudine Philippi *Pseudophilippus* vocabatur, regiam formam, regium nomen, animo quoque regio implevit. Igitur dum hæc ipsa contemnit populus Romanus, Juventio prætore contentus, virum non Macedonicis modò, sed Thraciæ quoque auxiliis ingentibus validum temere tentavit; invictusque a veris regibus, ab illo imaginario & scenico rege superatur. Sed consule Metello amissum cum legione prætorem plenissimè ultus est. Nam & Macedoniam servitute multavit; & ducem belli deditum ab eo, ad quem confugerat, Thraciæ regulo, in Urbem in catenis reduxit; hoc

quoque illi in malis indulgente fortunâ, ut de eo populus Romanus, quasi de vero rege, triumpharet.

CAPUT XV.

BELLUM PUNICUM TERTIUM.

TERTIUM cum Africa bellum, & tempore exiguum (nam quadriennio patratum eſt) & in comparatione priorum, minimum labore (non enim tam cum viris, quàm cum ipſa urbe pugnatum eſt) ſed planè maximum eventu : quippe eo tandem Carthago finita eſt. Atque si quis trium temporum momenta consideret, primo commiſſum bellum, profligatum ſecundo, tertio verò confectum eſt. Sed hujus cauſa belli, quòd contra fœderis legem adversùs Numidas quidem ſemel paraſſet claſſem & exercitum : frequens autem Masiniſſæ fines territabat. Sed huic bono ſocioque regi favebatur. Quum bellum ſederet, de belli fine tractatum eſt. Cato inexpiabili odio delendam eſſe Carthaginem, & quum de alio conſuleretur, pronuntiabat : Scipio Nasica ſervandam, ne, metu ablato æmulæ urbis, luxuriari felicitas inciperet. Medium ſenatus

elegit, ut urbs tantùm loco moveretur. Nihil enim ſpeciosius videbatur, quàm eſſe Carthaginem, quæ non timeretur. Igitur Manilio Cenſorinoque conſulibus, populus Romanus aggreſſus Carthaginem, ſpe pacis injectâ, traditam a volentibus claſſem ſub ipſo ore urbis incendit. Tum evocatis principibus, si ſalvi eſſe vellent, ut migrarent finibus, imperatum. Quod pro rei atrocitate adeo movit iras, ut extrema mallent. Comploratum igitur publicè ſtatim, & pari voce clamatum eſt, Ad arma: ſeditque ſententia, quoquo modo rebellandum, non quia ſpes ulla jam ſupereſſet, ſed quia patriam ſuam mallent hoſtium, quam ſuis, manibus everti. Qui rebellantium fuerit furor, vel hinc intelligi poteſt, quòd in uſum novæ classis tecta domuſque reſciderunt; in armorum officinis aurum & argentum pro ære ferroque conflatum eſt; in tormentorum vincula matronæ crines ſuos contulerunt. Mancino deinde conſule, terrâ marique fervebat obsidio. Operis portus nudatus; & primus, & ſequens, jam & tertius murus: quum tamen Byrſa, quod nomen arci fuit, quasi altera civitas resiſtebat. Quamvis profligato urbis excidio, tamen fatale Africæ nomen Scipionum videbatur. Igitur in alium Scipionem converſa

reſpublica, finem belli repoſcebat. Hunc Paullo Macedonico procreatum Africani illius magni filius in decus gentis aſſumpſerat, hoc ſcilicet fato, ut, quam urbem concuſſerat avus, nepos ejus everteret. Sed ut quàm maximè mortiferi eſſe morſus ſolent morientium beſtiarum; sic plus negotii fuit cum ſemiruta Carthagine, quàm integrâ. Compulsis in unam arcem hoſtibus, portum quoque maris Romanus obſederat. Illi alterum ibi portum ab alia urbis parte foderunt: nec ut fugerent, ſed quia nemo illos hàc evadere poſſe credebat. Inde quasi enata ſubitò classis erupit: quum interim jam diebus, jam noctibus, nova aliqua moles, nova machina, nova perditorum hominum manus, quasi ex obruto incendio ſubita de cineribus flamma, prodibat. Deploratis novissimè rebus, quadraginta ſe millia virorum dediderunt, quod minùs credas, duce Aſdrubale. Quantò fortiùs femina, & uxor ducis? quæ comprehensis duobus liberis, a culmine ſe domûs in medium misit incendium, imitata reginam, quæ Carthaginem condidit. Quanta urbs deleta sit, ut de ceteris taceam, vel ignium morâ probari poteſt: quippe per continuos decem & ſeptem dies vix potuit incendium exſtingui, quod domibus ac

templis ſuis ſponte hoſtes immiſerant; ut, quatenus urbs eripi Romanis non poterat, triumphus arderet.

CAPUT XVI.

BELLUM ACHAICUM.

QUASI ſeculum illud eversionibus urbium curreret, ita Carthaginis ruinam ſtatim Corinthus excepit, Achaiæ caput, Græciæ decus, inter duo maria, Ionium & Ægeum, quasi ſpectaculo exposita. Hæc (facinus indignum!) antè oppreſſa eſt, quàm in numerum certorum hoſtium referretur. Critolaus cauſa belli; qui libertate a Romanis datâ adversùs ipſos uſus eſt; legatoſque Romanos, dubium an & manu, certè oratione violavit. Igitur Metello ordinanti quum maximè Macedoniam mandata eſt ultio: & hinc Achaicum bellum. Ac primam Critolai manum Metellus conſul per patentes Elidis campos toto cecîdit Alpheo. Et uno prœlio peractum erat bellum: jam & urbem ipſam terrebat obsidio: ſed (fata rerum!) quum Metellus dimicâſſet, ad victoriam Mummius venit. Hic alterius ducis Diæi latè exercitum ſub ipsis Iſthmi faucibus.

fudìt, geminoſque portus ſanguine infecit. Tandem ab incolis deſerta civitas, direpta primùm, deinde, tubâ præcinente, deleta eſt. Quid signorum, quid veſtium, quidve tabularum raptum, incenſum atque projectum eſt! Quantas opes & abſtulerit & cremaverit, hinc ſcias, quòd quidquid Corinthii æris toto orbe laudatur, incendio ſuperfuiſſe comperimus. Nam & æris notam pretiosiorem ipſa opulentissimæ urbis fecit injuria; quia incendio permiſtis plurimis ſtatuis atque simulacris, æris, auri, argentique venæ in commune fluxere.

CAPUT XVII.

RES IN HISPANIA GESTÆ.

UT Carthaginem Corinthus, ita Corinthum Numantia ſequuta eſt. Nec deinde toto orbe quidquam intactum armis fuit. Poſt illa duo clarissima urbium incendia, latè atque passim, nec per vices, ſed simul pariter quasi unum undique bellum fuit; prorſus ut illæ urbes, quasi agitantibus ventis, diffudiſſe quædam belli incendia toto orbe viderentur. Hiſpaniæ numquam animus fuit adversùs nos uni-

versæ consurgere : numquam conferre vires suas libuit, neque aut imperium experiri, aut libertatem tueri suam publicè. Alioquin ita undique mari Pyrenæoque vallata est, ut ingenio sitûs ne adiri quidem potuerit. Sed antè a Romanis obsessa est, quam se ipsa cognosceret ; & sola omnium provinciarum vires suas, postquam victa est, intellexit. In hac propè ducentos per annos dimicatum est, a primis Scipionibus in Cæsarem Augustum, non continuè nec cohærenter, sed prout causæ lacessierant : nec cum Hispanis initiò, sed cum Pœnis in Hispania : inde contagio & series causæque bellorum. Prima per Pyrenæum jugum signa Romana Publius & Cnæus Scipiones intulerunt, prœliisque ingentibus Hannonem, & Asdrubalem fratrem Annibalis ceciderunt, raptaque erat impetu Hispania, nisi fortissimi viri in ipsa sua victoria oppressi Punicâ fraude cecidissent, terrâ marique victores. Igitur quasi novam integràmque provinciam ultor patris & patrui Scipio ille, mox Africanus, invasit ; isque statim captâ Carthagine, & aliis urbibus, non contentus Pœnos expulisse, stipendiariam nobis provinciam fecit : omnem citra ultraque Iberum subjecit imperio : primusque Romanorum ducum victor ad

Gades & Oceani ora pervenit. Plus eſt provinciam retinere, quàm facere. Itaque per partes jam huc, jam illuc missi duçes, qui ferocissimas, & ad id temporis liberas gentes, ideo impatientes jugi, multo labore, nec incruentis certaminibus ſervire docuerunt. Cato ille cenſorius Celtiberos, id eſt, robur Hiſpaniæ, aliquot prœliis fregit. Gracchus, pater ille Gracchorum, eoſdem centum & quinquaginta urbium eversione multavit. Metellus ille, qui ex Macedonia cognomen (meruerat & Celtibericus fieri) quum Contrebiam memorabili cepiſſet exemplo & Nertobriges, majori gloriâ pepercit. Lucullus Turdulos atque Vaccæos; de quibus Scipio ille poſterior, singulari certamine, quum rex fuiſſet provocator, opima retulerat. Decimus Brutus aliquantò latiùs Celticos Lusitanoſque, & omnes Gallæciæ populos, formidatumque militibus flumen Oblivionis; peragratoque victor Oceani littore, non priùs signa convertit, quàm cadentem in maria ſolem, obrutumque aquis ignem, non sine quodam ſacrilegii metu & horrore deprehendit. Sed tota certaminum moles cum Lusitanis fuit, & Numantinis; nec immeritò: quippe ſolis gentium Hiſpaniæ duces contigerunt. Fuiſſet & cum omnibus Cel-

tiberis, nisi dux illius motûs initio belli oppreſſus eſſet, ſummus vir aſtu & audaciâ, si res cessiſſet, Salondicus, qui haſtam argenteam quatiens, velut cœlo miſſam, vaticinanti similis, omnium in ſe mentes converterat. Sed quum pari temeritate ſub nocte caſtra conſulis adiiſſet, juxta tentorium ipſum pilo vigilis exceptus eſt. Ceterùm Lusitanos Viriathus erexit, vir calliditatis acerrimæ; qui ex venatore latro, ex latrone ſubitò dux atque imperator, &, si fortuna cessiſſet, Hiſpaniæ Romulus, non contentus libertatem ſuorum defendere, per quatuordecim annos omnia citra ultraque Iberum & Tagum igni ferroque populatus; caſtra etiam prætorum & præsidum aggreſſus, Claudium Unimanum penè ad internecionem exercitûs cecîdit, & insignia trabeis & faſcibus noſtris, quæ ceperat, in montibus ſuis tropæa fixit: tandem etiam Fabius Maximus conſul oppreſſerat: ſed a ſucceſſore Pompilio violata victoria eſt: quippe qui conficiendæ rei cupidus, fractum ducem, & extrema deditionis agitantem, per fraudem, & insidias, & domeſticos percuſſores aggreſſus, hanc hoſti gloriam dedit, ut videretur aliter vinci non potuiſſe.

CAPUT XVIII.

BELLUM NUMANTINUM.

NUMANTIA, quantum Carthaginis, Capuæ, Corinthi, opibus inferior, ita virtutis nomine & honore par omnibus, ſummumque, si viros æſtimes, Hiſpaniæ decus: quippe quæ sine muro, sine turribus, modicè edito in tumulo apud flumen Durium sita, quatuor millibus Celtiberorum quadraginta millium exercitum per annos quatuordecim ſola ſuſtinuit; nec ſuſtinuit modò, ſed ſæviùs aliquantò perculit, pudendiſque fœderibus affecit. Novissimè quum invictam eſſe conſtaret, opus quoque eo fuit, qui Carthaginem everterat. Non temere, si fateri licet, ullius cauſa belli injuſtior. Segidenſes, ſocios & conſanguineos, Romanorum manibus elapſos exceperant. Habita pro eis deprecatio nihil valuit. Quum ſe ab omni bellorum contagione removerent, in legitimi fœderis pretium jussi arma deponere. Hoc sic a Barbaris acceptum, quasi manus abſcinderentur. Itaque ſtatim, Megarâ viro fortissimo duce, ad arma converſi, Pompeium prœlio aggressi. Fœdus

tamen maluerunt, quum debellare potuissent. Hostilium deinde Mancinum. Hunc quoque assiduis cædibus ita subegerunt, ut ne oculos quidem aut vocem Numantini viri quisquam sustineret. Tamen cum hoc quoque fœdus maluere, contenti armorum manubiis, quum ad internecionem sævire potuissent. Sed non minùs Numantini, quàm Caudini illius fœderis flagrans ignominiâ ac pudore populus Romanus, dedecus quidem præsentis flagitii deditione Mancini expiavit; ceterùm duce Scipione, Carthaginis incendiis ad excidia urbium imbuto, tandem etiam in ultionem excanduit. Sed tunc acriùs in castris, quàm in campo, nostro cum milite, quàm cum Numantino, prœliandum fuit. Quippe assiduis & injustis & servilibus maximè operibus attriti, ferre plenius vallum, qui arma nescirent; luto inquinari, qui sanguine nollent, jubebantur. Ad hoc scorta, calones, sarcinæ nisi ad usum necessariæ, amputantur. Tanti esse exercitum, quanti imperatorem, verè proditum est. Sic redacto in disciplinam milite, commissa acies; quodque nemo visurum se umquam speraverat, factum est, ut fugientes Numantinos quisquam videret. Dedere etiam sese volebant, si toleranda viris imperarentur. Sed quum Scipio ve-

ram vellet & sine exceptione victoriam; eò necessitatum compulsi, primùm, ut destinatâ morte in prœlium ruerent, quum sese priùs epulis, quasi inferiis, implevissent, carnis semicrudæ, & celiæ: sic vocant indigenam ex frumento potionem. Intellectum ab imperatore consilium: itaque non est permissa pugna morituris. Quum fossâ, atque loricâ, quatuorque castris circumdatos fames premeret, ab duce orantes prœlium, ut tamquam viros occideret, ubi non impetrabant, placuit eruptio. Sic consertâ manu plurimi occisi: & quum urgeret fames, aliquantisper inde vixere. Novissimè consilium fugæ sedit: sed hoc quoque, ruptis equorum cingulis, uxores ademere, summo scelere, per amorem. Itaque deplorato exitu, in ultimam rabiem furoremque conversi, postremò mori hoc genere destinârunt. Duces suos, seque, patriamque, ferro & veneno, subjectoque undique igne peremerunt. Macte fortissimam, & meo judicio beatissimam in ipsis malis civitatem! asseruit cum fide socios, populum orbis terrarum viribus fultum suâ manu, ætate tam longâ sustinuit. Novissimè maximo duce oppressa civitas, nullum de se gaudium hosti reliquit. Unus enim vir Numantinus non fuit, qui in catenis

duceretur. Præda, ut de pauperibus, nulla: arma ipsi cremaverant. Triumphus fuit tantùm de nomine.

CAPUT XIX.

HACTENUS populus Romanus pulcher, egregius, pius, ſanctus, atque magnificus: reliqua ſeculi, ut grandia æquè, ita vel magis turbida & fœda, creſcentibus cum ipſa magnitudine imperii vitiis: adeo ut si quis hanc tertiam ejus ætatem tranſmarinam, quam ducentorum annorum fecimus, dividat, centum hos priores, quibus Africam, Macedoniam, Siciliam, Hiſpaniam domuit, *aureos* (sicut poëtæ canunt) jure meritóque fateatur; centum ſequentes *ferreos* planè & cruentos, & si quid immanius: quippe qui Jugurthinis, Cimbricis, Mithridaticis, Parthicis bellis, Gallicis atque Germanicis, quibus cœlum ipſum gloria aſcendit, Gracchanas, Drusianaſque cædes, ad hoc Servilia bella miſcuerunt; & ne quid turpitudini desit, Gladiatoria. Denique in ſe ipſe converſus Marianis, atque Sullanis, novissimè Pompeii, & Cæſaris manibus, quasi per rabiem, & furorem, & nefas, ſemet ipſe laceravit. Quæ etsi juncta inter

ſe ſunt omnia atque confuſa, tamen quò meliùs appareant, simul & ne ſcelera virtutibus obſtrepant, ſeparatim proferentur; priúſque, ut cœpimus, juſta illa & pia cum exteris gentibus bella memorabimus, ut magnitudo creſcentis in dies imperii appareat. Tum ad illa civium ſcelera, turpeſque & impias pugnas revertemur.

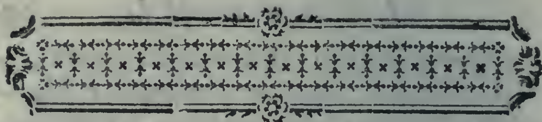
CAPUT XX.

BELLUM ASIATICUM.

VICTA ad occaſum Hiſpaniâ, populus Romanus ad Orientem pacem agebat; nec pacem modò, ſed inusitatâ & incognitâ quadam felicitate, relictæ regiis hereditatibus opes; & tota insimul regna veniebant. Attalus rex Pergamenorum, regis Eumenis filius, ſocii quondam commilitoniſque noſtri, teſtamentum reliquit: *Populus Romanus bonorum meorum heres eſto.* In bonis regis hæc fuerant. Aditâ igitur hereditate, provinciam populus Romanus, non quidem bello, nec armis; ſed quod eſt æquius, teſtamenti jure retinebat. Sed hanc, difficile dictu eſt, utrum faciliùs amiſerit, an recuperaverit. Ariſtonicus regii ſanguinis ferox juvenis,

urbes regibus parere consuetas partim facilè sollicitat : paucas resistentes, Myndum, Samon, Colophonem, vi recepit. Crassi quoque prætoris cecîdit exercitum, ipsumque cepit. Sed ille memor & familiæ, & Romani nominis, custodem suum Barbarum virgulâ excæcat : in exitium sui, quod volebat, ita concitat. Mox a Perperna domitus, & captus, & per deditionem in vinculis habitus. Aquilius Asiatici belli reliquias confecit, mixtis (nefas!) veneno fontibus ad deditionem quarumdam urbium. Quæ res ut maturam, ita infamem fecit victoriam : quippe quum contra fas deûm, moresque majorum, medicaminibus impuris, in id tempus sacrosancta Romana arma violâsset.

LIBER TERTIUS.

CAPUT I.

BELLUM JUGURTHINUM.

HÆC ad Orientem. Sed non ad Meridianam plagam eadem quies. Quis ſperaret poſt Carthaginem aliquod in Africa bellum ? Atqui non leviter ſe Numidia concussit ; & fuit in Jugurtha, quod poſt Annibalem timeretur. Quippe rex callidissimus populum Romanum, armis inclytum & invictum, opibus aggreſſus eſt ; & citra ſpem omnium fortuna cessit, ut rex fraude præcipuus, fraude caperetur. Hic, avo Maſiniſſâ, & Micipſâ patre per adoptionem, quum interficere fratres ſtatuiſſet, agitatus regni cupiditate, nec illos magis, quàm ſenatum populumque Romanum, quorum in fide & clientela regnum erat, metueret ; primum ſcelus mandat insidiis ; potituſque Hiempſalis capite, quum ſe in Adherbalem convertiſſet, iſque Romam profugiſſet, miſſâ per legatos pecuniâ

pecuniâ, traxit in ſententiam ſuam ſenatum. Et hæc fuit de nobis ejus prima victoria. Miſſos deinde, qui regnum inter illum Adherbalemque dividerent, similiter aggreſſus, quum in Scauro ipſos Romani imperii mores expugnâſſet, inchoatum nefas perfecit audaciùs. Sed diu non latent ſcelera. Corruptæ nefas legationis erupit; placuitque bello perſequi parricidam. Primus in Numidiam Calpurnius Beſtia conſul immittitur: ſed rex, peritus fortius adversùs Romanos aurum eſſe quàm ferrum, pacem emit. Cujus flagitii reus quum interveniente publicâ fide a ſenatu arceſſeretur, pari audaciâ & venit, & competitorem imperii Masiniſſæ Massivam immiſſo percuſſore confecit. Hæc altera contra regem fuit cauſa bellandi. Igitur ſequens ultio mandatur Albino. Sed hujus quoque (pro dedecus!) ita corrupit exercitum, ut voluntariâ noſtrorum fugâ vinceret Numida, caſtriſque potiretur: addito etiam turpi fœdere in pretium ſalutis, quem priùs emerat, exercitum dimisit. Eodem tempore in ultionem non tam imperii Romani, quàm pudoris, Metellus aſſurgit: qui callidissimè hoſtem nunc precibus, nunc minis, jam simulatâ, jam quasi verâ fugâ eludentem, artibus ſuis aggreſſus eſt. Agro-

rum atque vicorum populatione non contentus, in ipſa Numidiæ capita impetum fecit, & Zamam quidem fruſtra diu voluit; ceterum Thalam, gravem armis, theſauroque regis, diripuit. Tunc urbibus exutum regem, & jam finium ſuorum regnique fugitivum, per Mauros atque Getuliam ſequebatur. Poſtremò Marius, auctis admodum copiis, quum pro obſcuritate generis ſui capite cenſos ſacramento adegiſſet, jam fuſum & ſaucium regem adortus, non faciliùs tamen vicit, quàm si integrum & recentem. Hic & urbem Herculi conditam Capſam in media Africa, anguibus areniſque vallatam, mirâ quâdam felicitate ſuperavit; & ſaxeo inditam monti Mulucham urbem, per Ligurem, aditu arduo inacceſſoque, penetravit. Mox non ipſum modò, ſed Bocchum quoque Mauritaniæ regem, jure ſanguinis Numidam vindicantem, apud oppidum Cirtam graviter cecîdit. Qui ubi, diffiſus rebus ſuis, alienæ cladis acceſſio fieri timet, pretium fœderis atque amicitiæ regem facit. Sic fraudulentissimus regum fraude ſoceri ſui in insidias deductus eſt, & Sullæ in manum traditus; tandemque opertum catenis Jugurtham in triumpho populus Romanus aſpexit. Sed ille quoque, quamvis victus,

& vinctus, vidit Urbem, quam venalem, & quandoque perituram, si habuisset emptorem, frustra cecinerat. Jam ut venalis fuisset, habuit emptorem: & quum ille non evaserit, certum erit, eam non esse perituram.

CAPUT II.

BELLUM ALLOBROGICUM.

Sic ad meridiem populus Romanus. Multò atrociùs, & multipliciter magis, ut a Septemtrione, sævitum. Nihil hac plagâ infestius. Atrox cœlum, perinde ingenia. Omni igitur tractu violentus hostis, a dextris atque lævis, & medio Septemtrionis, erupit. Prima trans Alpes arma nostra sensere Salyi, quum de incursionibus eorum fidissima atque amicissima civitas Massilia quereretur. Allobroges deinde, & Arverni, quum adversùs eos similes Æduorum querelæ opem & auxilium nostrum flagitarent: Varusque victoriæ testis, Isaraque, & Vindelicus amnes, & impiger fluminum Rhodanus. Maximus barbaris terror elephanti fuere, immanitati gentium pares. Nil tam conspicuum in triumpho, quàm rex ipse Bi-

tuitus, discoloribus in armis, argenteoque carpento, qualis pugnaverat. Utriusque victoriæ quod quantumque gaudium fuerit, vel hinc existimari potest, quòd & Domitius Ænobarbus, & Fabius Maximus, ipsis quibus dimicaverant in locis, saxeas erexere turres, & desuper exornata armis hostilibus tropæa fixere, quum hic mos inusitatus fuerit nostris. Numquam enim populus Romanus hostibus domitis victoriam suam exprobravit.

CAPUT III.

BELLUM CIMBRICUM, THEUTONICUM, AC TIGURINUM.

CIMBRI, Theutoni, atque Tigurini, ab extremis Galliæ profugi, quum terras eorum inundasset Oceanus, novas sedes toto orbe quærebant; exclusique Galliâ & Hispaniâ, quum in Italiam remigrarent, misere legatos in castra Silani, inde ad senatum, petentes, ut Martius populus aliquid sibi terræ daret quasi stipendium: ceterùm, ut vellet, manibus atque armis suis uteretur. Sed quas daret terras populus Romanus, agrariis legibus intra se dimicaturus? Repulsi igitur,

quod nequiverant precibus, armis petere constituunt. Sed nec primum quidem impetum barbarorum Silanus, nec secundum Manlius, nec tertium Cæpio sustinere potuerunt. Omnes fugati, exuti castris. Actum erat, nisi Marius illi seculo contigisset. Ille quoque non ausus congredi statim, militem tenuit in castris, donec invicta illa rabies & impetus, quem pro virtute barbari habent, consenesceret. Recessere igitur increpantes, & (tanta erat capiendæ Urbis fiducia) consulentes, si quid ad uxores suas mandarent. Nec segniùs, quàm minati fuerant, tripartito agmine per Alpes, id est claustra Italiæ, ferebantur. Marius, mirâ statim velocitate occupatis compendiis, prævenit hostem; prioresque Theutonos sub ipsis Alpium radicibus assequutus, in loco, quem Aquas Sextias vocant, quo (fidem numinum!) prœlio oppressit? Vallem fluviumque medium hostes tenebant. Nostris aquarum nulla copia. Consultóne id egerit imperator, an errorem in consilium verterit, dubium. Certè necessitate aucta virtus causa victoriæ fuit. Nam flagitante aquam exercitu: *Viri*, inquit, *estis, en illic habetis.* Itaque tanto ardore pugnatum est, eaque cædes hostium fuit, ut victor Romanus de cruento flumine

non plus aquæ biberit, quàm ſanguinis barbarorum. Certè rex ipſe Theutobochus, quaternos ſenoſque equos tranſilire ſolitus, vix unum, quum fugeret, aſcendit; proximoque in ſaltu comprehenſus, insigne ſpectaculum triumphi fuit: quippe vir proceritatis eximiæ ſuper tropæa ipſa eminebat. Sublatis funditus Theutonis, in Cimbros convertitur. Hi jam (quis crederet?) per hyemem, quæ altiùs Alpes levat, Tridentinis jugis in Italiam provoluti ruinâ deſcenderant. Atheſim flumen non ponte, nec navibus, ſed quâdam ſtoliditate barbaricâ primùm corporibus aggressi, poſtquam retinere amnem manibus & clipeis fruſtra tentaverant, ingeſtâ obrutum ſylvâ transiluëre; &, si ſtatim infeſto agmine Urbem petiiſſent, grande diſcrimen eſſet: ſed in Venetia, quo fere tractu Italia mollissima eſt, ipſâ ſoli cœlique clementiâ robur elanguit. Adhoc panis uſu, carniſque coctæ, & dulcedine vini mitigatos Marius in tempore aggreſſus eſt. Jam diem pugnæ a noſtro imperatore petierunt, & sic proximum dedit. In patentissimo, quem Raudium vocant, campo procurrere. Millia inde ad ſexaginta ceciderunt; hinc trecentis minùs: per omnem diem conciditur barbarus. Iſtic quoque imperator

addiderat virtuti dolum, ſequutus Annibalem, artemque Cannarum: primùm, nebuloſum nactus diem, ut hoſti inopinatus occurreret; tum ventoſum quoque, ut pulvis in oculos & ora ferretur; tum acie conversâ in Orientem, ut, quod ex captivis mox cognitum eſt, ex ſplendore galearum, ac repercuſſu, quasi ardere cœlum videretur. Nec minor cum uxoribus eorum pugna, quàm cum ipsis fuit; quum objectis undique plauſtris atque carpentis, altæ deſuper quasi e turribus, lanceis contiſque pugnarent. Perinde ſpecioſa mors earum fuit, quàm pugna. Nam quum miſſâ ad Marium legatione, libertatem ac ſacerdotium non impetrâſſent (nec fas erat) ſuffocatis eliſiſque passim infantibus ſuis, aut mutuis concidere vulneribus, aut vinculo e crinibus ſuis facto, ab arboribus jugiſque plauſtrorum pependerunt. Boiorix rex in acie dimicans impigre nec inultus occubuit. Tertia Tigurinorum manus, quæ quasi ſubsidio Noricos inſederat Alpium tumulos, in diverſa lapsi, fugâ ignobili & latrociniis evanuit. Hunc tam lætum, tamque felicem liberatæ Italiæ aſſertique imperii nuntium non per homines, ut ſolebat, populus Romanus accepit, ſed per ipſos, si credere fas eſt, deos. Quippe

eodem die, quo gesta res est, visi pro æde Castoris & Pollucis juvenes laureati prætori litteras tradere; frequensque in spectaculo rumor, *Victoriæ Cimbricæ feliciter*, dixit. Quò quid admirabilius, quid insignius fieri potest? Quippe velut elata montibus suis Roma spectaculo belli interesset, quod in gladiatorio munere fieri solet, uno eodemque momento, quum in acie Cimbri occumberent, populus in urbe plaudebat.

CAPUT IV.

BELLUM THRACIUM.

POST Macedonas, si diis placet, Thraces rebellabant, ipsi quondam tributarii Macedonum; nec in proximas modò provincias contenti incurrere, Thessaliam, atque Dalmatiam; in Adriaticum mare usque venerunt: eoque fine contenti, quasi interveniente naturâ, contorta in ipsas aquas tela miserunt. Nihil interim per id omne tempus residuum crudelitatis fuit in captivos sævientibus: litare diis sanguine humano: bibere in ossibus capitum, & cujusquemodi ludibrio fœdare mortem tam igni quàm fumo: par-

tus quoque gravidarum extorquere tormentis. Sævissimi omnium Thracum Scordiſci fuere : ſed calliditas quoque ad robur acceſſerat. Sylvarum & montium ſitus cum ingenio conſentiebant. Itaque non fuſus modò ab his, aut fugatus, ſed (simile prodigio!) omnino totus interceptus exercitus, quem duxerat Cato. Didius vagos, & liberâ populatione diffuſos intra ſuam repulit Thraciam. Druſus ulteriùs egit, & vetuit transire Danubium. Minucius toto vaſtavit Hebro, multis quidem amissis, dum per perfidum glacie flumen equitatur. Piſo Rhodopen Caucaſumque penetravit. Curio Daciâ tenus venit : ſed tenebras ſaltuum expavit. Appius in Sarmatas uſque pervenit ; Lucullus ad terminum gentium Tanaïn, lacumque Mæotin. Nec aliter cruentissimi hoſtium quàm ſuis moribus domiti ; quippe in captivos igne ferroque ſævitum eſt. Sed nihil barbaris atrocius viſum eſt, quàm quòd abſcissis manibus relicti, vivere ſuperſtites pœnæ ſuæ jubebantur.

CAPUT V.

BELLUM MITHRIDATICUM.

PONTICÆ gentes ad Septemtrionem in mare sinistrum jacent, a Pontico cognominatæ mari. Harum gentium atque regionum rex antiquissimus Æetas : post Artabazes, a septem Persis oriundus : inde Mithridates omnium longè maximus ; quippe quum quatuor Pyrrho, decem & septem anni Annibali suffecerint, ille per quadraginta annos restitit, donec tribus ingentibus bellis subactus, felicitate Sullæ, virtute Luculli, magnitudine Pompeii consumeretur. Causam quidem illius belli prætenderat apud Cassium legatum, attrectari terminos suos a Nicomede Bithynico : ceterùm elatus animis ingentibus, Asiæ totius, &, si posset, Europæ cupiditate flagrabat. Spem ac fiduciam dabant nostra vitia. Quippe quum civilibus bellis disjungeremur, invitabat occasio ; nudumque imperii latus ostendebant procul Marius, Sulla, Sertorius. Inter hæc reipublicæ vulnera, & hos tumultus, repente, quasi captato tempore, in lassos simul atque districtos subitus

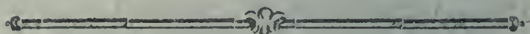
turbo Pontici belli ab ultima veluti ſpecula Septemtrionis erupit. Primus ſtatim impetus belli Bythyniam rapuit. Asia deinde pari terrore correpta eſt. Nec cunctanter ad regem ab urbibus noſtris populiſque deſcitum eſt. Aderat, inſtabat, ſævitiâ quasi virtute utebatur. Nam quid atrocius uno ejus edicto, quum omnes, qui in Asia forent, Romanæ civitatis homines interfici jussit? Tum quidem domus, templa, & aræ, humana omnia atque divina jura violata ſunt. Sed hic terror Asiæ Europam quoque regi aperiebat. Itaque missis Archelao Neoptolemoque præfectis, exceptâ Rhodo, quæ pro nobis ſtetit, ceterùm Cyclades, Delos, Eubœa, & ipſum Græciæ decus, Athenæ, tenebantur. Italiam jam, ipſamque urbem Romam regius terror afflabat. Itaque Lucius Sulla feſtinat, vir armis optimus; parique violentiâ ruentem ulteriùs hoſtem quâdam quasi manu repulit; primúmque Athenas urbem (quis crederet?) frugum parentem, obsidione ac fame ad humanos cibos compulit. Mox ſubruto Piræei portu, ſex quoque & ampliùs muris, poſtquam domuerat ingratissimos, ut ipſe dixit, hominum, in honorem tamen mortuorum, ſacris ſuis famæque donavit. Mox quum Eubœâ atque

Bœotiâ præsidia regis depulisset, omnes copias uno apud Chæroneam, apud Orchomenon altero, bello dissipavit; statimque in Asiam transgressus, ipsum opprimit. Et debellatum foret, nisi de Mithridate triumphare citò, quàm verè maluisset. Ac tunc quidem hunc Asiæ statum Sulla dederat. Ictum cum Ponticis fœdus. Recepit Bithyniam a rege Nicomede, ab Ariobarzane Cappadociam; ac sic erat Asia rursus nostra, ut cœperat; Mithridates tantùm repulsus. Itaque non fregit ea res Ponticos, sed incendit. Quippe rex Asiâ & Europâ quodammodo inescatus, non jam quasi alienam, sed, quia amiserat, quasi raptam belli jure repetebat. Igitur ut exstincta parum fideliter incendia majore flammâ reviviscunt; ita ille de integro, auctis majorem in modum copiis, totâ denique regni sui mole, in Asiam rursus mari, terrâ, fluminibusque veniebat. Cyzicum nobilis civitas, arce, mœnibus, portu, turribusque marmoreis, Asiaticæ plagæ littora illustrat. Hanc ille quasi alteram Romam toto invaserat bello: sed fiduciam oppidanis resistendi nuntius fecit, docens adventare Lucullum; qui [horribile dictu!] per medias hostium naves utre suspensus, & pedibus iter adguber-

nans, videntibus procul quasi marina piſtrix evaſerat. Mox clade conversâ, quum ex mora obsidentem regem fames, & ex fame peſtilentia urgeret, recedentem Lucullus aſſequitur, adeoque cecîdit, ut Granicus & Æſapus amnes cruenti redderentur. Rex callidus, Romanæque avaritiæ peritus, ſpargi a fugientibus ſarcinas & pecuniam jussit, quâ ſequentes moraretur. Nec felicior in mari, quàm in terra, fuga. Quippe centum ampliùs navium claſſem, apparatuque belli gravem, in Pontico mari aggreſſa tempeſtas, tam fœdâ ſtrage laceravit, ut navalis belli inſtar efficeret; planè quasi Lucullus, quodam cum fluctibus procelliſque commercio, debellandum tradidiſſe regem ventis videretur. Attritæ jam omnes validissimi regni vires erant; ſed animus malis augebatur. Itaque converſus ad proximas gentes, totum pene Orientem ac Septemtrionem ruinâ ſuâ involvit. Iberi, Caſpii, Albani, & utræque ſollicitabantur Armeniæ; perque omnia & decus, & nomen, & titulos Pompeio ſuo fortuna quærebat. Qui ubi novis motibus ardere Asiam videt, alioſque ex aliis prodire reges; nihil cunctandum ratus, priuſquam inter ſe gentium robora coirent, ſtatim ponte

navibus facto, omnium ante se primus transit Euphratem; regemque fugientem mediâ nactus Armeniâ [quanta felicitas viri!] uno prœlio confecit. Nocturna ea dimicatio fuit, & luna in partibus: quippe quasi commilitans, quum a tergo se hostibus, a facie Romanis, præbuisset, Pontici per errorem longiùs cadentes umbras suas quasi hostium corpora petebant. Et Mithridates quidem nocte illâ debellatus est: nihil enim postea valuit, quamquam omnia expertus, more anguium, qui, obtrito capite, postremùm caudâ minantur. Quippe quum effugisset hostem, per Colchos, Scythiæ quoque littora, & claustra nostra subito adventu terrere voluit: Colchis tenus jungere Bosporon; inde per Thraciam, Macedoniam, & Græciam transilire; sic Italiam nec opinatus invadere tantùm cogitavit. Nam per defectionem civium, Pharnacisque filii scelere præventus, malè tentatum veneno spiritum ferro expulit. Cnæus interim Magnus rebelles Asiæ reliquias sequens, per diversa gentium terrarumque volitabat. Nam sub Orientem sequutus Armenios, captis ipso capite gentis Artaxatis, supplicem jussit regnare Tigranem. At in Septemtrionem Scythicum iter, tamquam in mari, stellis secutus, Colchos

cecîdit: ignovit Iberiæ: pepercit Albanis: regemque horum Orodem, positis ſub ipſo Caucaſo caſtris, jussit in plana deſcendere: Arthocen, qui Iberis imperabat, & obsides liberos dare. Orodem etiam remuneratus eſt, ultro ab Albania ſua lectulum aureum, & alia dona mittentem. Nec non & in meridiem verſo agmine, Libanum Syriæ Damaſcumque tranſgreſſus, per nemora illa odorata, per thuris & balſami ſylvas Romana circumtulit signa. Arabes, si quid imperaret, præſtò fuere. Hieroſolymam defendere tentavere Judæi: verùm hanc quoque intravit; & vidit illud grande impiæ gentis arcanum patens, ſub aureo utique velo: dissidentibuſque de regno fratribus arbiter factus, regnare jussit Hyrcanum: Ariſtobulo, quia renovabat eam rem, catenas dedit. Sic Pompeio duce populus Romanus totam, quà latissima eſt, Asiam pervagatus, quam extremam habebat imperii provinciam, mediam fecit. Exceptis quippe Parthis, qui fœdus maluerunt, & Indis, qui adhuc nos non noverant; omnis Asia inter Rubrum mare, & Caſpium, & Oceanum, Pompeianis domita vel oppreſſa signis, tenebatur.

CAPUT VI.

BELLUM PIRATICUM.

INTERIM dum populus Romanus per diverſa terrarum diſtractus eſt, Cilices invaſerant maria; ſublatiſque commerciis, rupto fœdere generis humani, sic maria bello, quasi tempeſtate, præcluſerant. Audaciam perditis furiosiſque latronibus dabat inquieta Mithridaticis prœliis Asia; dum ſub alieni belli tumultu, exterique regis invidia, impunè graſſantur. Ac primùm duce Isidoro non contenti proximo mari, Cretam inter atque Cyrenas, & Achaiam, sinumque Maleum, quod a ſpoliis *Aureum* ipsi vocavere, latrocinabantur: miſſuſque in eos Publius Servilius, quamvis leves & fugaces myoparonas gravi & Martiâ claſſe turbaret, non incruentâ victoriâ ſuperat. Sed nec mari ſubmoviſſe contentus, validissimas urbes eorum, & diutinâ prædâ abundantes, Phaſelin & Olympon evertit, Iſauronque ipſam arcem Ciliciæ; unde conſcius sibi magni laboris, *Iſaurici* cognomen adamavit. Non ideo tamen tot cladibus domiti, terrâ ſe continere potue-

runt : ſed ut quædam animalia, quibus aquam terramque colendi gemina natura eſt, ſub ipſo hoſtis receſſu impatientes ſoli, in aquas ſuas resiluerunt; & aliquantò latiùs, quàm priùs. Sic ille antè felix Pompeius, nunc quoque dignus victoriâ viſus eſt; & pirata Mithridaticæ provinciæ factus accessio. Ille diſperſam toto mari peſtem ſemel & in perpetuum volens exſtinguere, divino quodam apparatu aggreſſus eſt. Quippe quum claſsibus ſuis, & ſocialibus Rhodiorum abundaret, pluribus legatis atque præfectis utraque Ponti & Oceani ora complexus eſt. Gellius Tuſco mari impositus, Plotius Siculo. Gratilius Liguſticum sinum, Pompeius Gallicum obſedit, Torquatus Balearicum, Tiberius Nero Gaditanum fretum, quà primum maris noſtri limen aperitur: Lentulus Libycum; Marcellinus Ægyptium; Pompeii juvenes Adriaticum; Varro Terentius Ægæum & Ponticum; Pamphylium Metellus; Asiaticum Cæpio: ipſas Propontidis fauces Porcius Cato sic obditis navibus quasi portam obſeravit. Sic per omnes æquoris portus, sinus, latebras, receſſus, promontoria, freta, peninſulas, quidquid piratarum fuit, quâdam indagine incluſum & oppreſſum eſt. Ipſe Pompeius in originem fontemque

belli Ciliciam verſus eſt : nec hoſtes detrectavere certamen, non ex fiducia, ſed quia oppressi erant, ausi videbantur : ſed nihil tamen amplius, quàm ut ad primum ictum concurrerent. Mox ubi circumfuſa undique roſtra viderunt, abjectis ſtatim telis remiſque, plauſu undique pari, quod ſupplicantium signum fuit, vitam petiverunt. Non aliàs tam incruentâ victoriâ usi umquam ſumus : ſed nec fidelior in poſterum reperta gens ulla eſt. Idque proſpectum singulari consilio ducis, qui maritimum genus a conſpectu longè removit maris, & mediterraneis agris quasi obligavit : eodemque tempore & uſum maris navibus recuperavit, & terræ homines ſuos reddidit. Quid priùs in hac mirere victoria ? velocitatem, quòd quadragesimo die parta eſt ? an ſelicitatem, quòd ne una quidem navis amiſſa eſt ? an verò perpetuitatem, quòd ampliùs piratæ non fuerunt ?

CAPUT VII.

BELLUM CRETICUM.

CRETICUM bellum, si vera volumus noſcere, nos fecimus ſolâ vincendi nobilem inſulam cupiditate. Faviſſe Mithridati videbatur. Hoc placuit armis vindicare. Primus invasit inſulam Marcus Antonius, cum ingenti quidem victoriæ ſpe atque fiducia, adeo, ut plures catenas in navibus, quàm arma, portaret. Dedit itaque pœnas vecordiæ. Nam pleraſque naves intercepere hoſtes; captivaque corpora religata velis ac funibus pependere: ac sic velificantes triumphantium in modum Cretes portubus ſuis adremigaverunt. Metellus deinde totam inſulam igni ferroque populatus, intra caſtella & urbes redegit, & Cnoſſum, & Erythræam, &, ut Græci dicere ſolent, *urbium matrem* Cydoneam: adeoque ſævè in captivos conſulebatur, ut veneno ſe plerique conficerent, alii deditionem ſuam ad Pompeium abſentem mitterent. Et quum ille res in Asia gerens, eò quoque præfectum miſiſſet Antonium, in aliena provincia incly-

tus fuit : eóque infeſtior Metellus in hoſtes jus victoris exercuit ; victiſque Laſthene & Panare, Cydoneæ ducibus, victor rediit. Nec quidquam amplius tamen de tam famoſa victoria, quàm cognomen *Creticum*, reportavit.

CAPUT VIII.

BELLUM BALEARICUM.

QUATENUS Metelli Macedonici domus bellicis nominibus aſſueverat, altero ex liberis ejus *Cretico* facto, mora non fuit, quin alter quoque *Balearicus* vocaretur. Baleares per idem tempus inſulæ piraticâ rabie corruperant maria. Homines feros atque ſylveſtres mireris auſos a ſcopulis ſuis ſaltem maria proſpicere. Aſcendere etiam inconditas rates, & prænavigantes ſubinde inopinato impetu terruere. Sed quum venientem ab alto Romanam claſſem proſpexiſſent, prædam putantes, ausi etiam occurrere ; & primo impetu, ingenti lapidum ſaxorumque nimbo claſſem operuerunt. Tribus quiſque fundis præliatur. Certos eſſe quis miretur ictus, quum hæc ſola genti arma ſint, id unum ab infantia ſtudium ? Ci-

bum puer a matre non accipit, nisi quem ipsâ monstrante percussit. Sed non diu lapidatione terruere Romanos. Postquam cominus ventum est, expertique rostra, & pila venientia, pecudum in morem clamore sublato, petierunt fugâ littora. Dilapsi in proximos tumulos, quærendi fuerunt, ut vincerentur.

CAPUT IX.

EXPEDITIO IN CYPRON.

ADERAT fatum insularum. Igitur & Cypros recepta sine bello. Insulam veteribus divitiis abundantem, & adhoc Veneri sacram, Ptolomæus regebat. Sed divitiarum tanta erat fama, nec falsò, ut victor gentium populus, & donare regna consuetus, Publio Clodio Tribuno duce, socii vivique regis confiscationem mandaverit. Et ille quidem ad rei famam veneno fata præcepit. Ceterùm Porcius Cato Cyprias opes liburnis per Tiberinum ostium invexit: quæ res latiùs ærarium populi Romani, quàm ullus triumphus, implevit.

CAPUT X.

BELLUM GALLICUM.

ASIA Pompeii manibus ſubacta : reliqua, quæ reſtabant in Europa, fortuna in Cæſarem tranſtulit. Reſtabant autem immanissimi gentium Galli, atque Germani : & quamvis toto orbe diviſa, tamen qui vinceret, habuit Britannia. Primus Galliæ motus ab Helvetiis cœpit ; qui Rhodanum inter & Rhenum siti, non ſufficientibus terris, venere ſedes petitum, incensis mœnibus ſuis. Hoc ſacramentum fuit, ne redirent. Sed petito tempore ad deliberandum, quum inter moras Cæſar, Rhodani ponte reſciſſo, abſtuliſſet fugam ; ſtatim bellicosissimam gentem sic in ſedes ſuas, quasi greges in ſtabula paſtor, deduxit. Sequens longè cruentior pugna Belgarum, quippe pro libertate pugnantium. Hîc quum multa Romanorum militum insignia, tum illud egregium ipsius ducis, quòd, nutante in fugam exercitu, rapto fugientis e manu ſcuto, in primam volitans aciem, manu prœlium reſtituit. Inde cum Venetis etiam navale bellum : ſed major cum Oceano,

quàm cum ipsis navibus rixa : quippe illæ rudes & informes & ſtatim naufragæ, quum roſtra ſensiſſent ; ſed hærebat in vadis pugna, quum æſtibus ſolitis cum ipſo certamine ſubductus Oceanus intercedere bello videretur. Illæ quoque acceſſere diversitates pro gentium locorumque natura. Aquitani, callidum genus, in ſpeluncas ſe recipiebant : jussit includi. Morini dilabebantur in ſylvas : jussit incendi. Nemo tantùm feroces dixerit Gallos : fraudibus agunt. Induciomarus Treviros, Ambiorix convocavit Eburones. Utrique, abſente Cæſare conjuratione factâ, invenere legatos. Sed ille fortiter a Dolabella ſummotus eſt, relatumque regis caput : hic, insidiis in valle diſpositis, dolo perculit. Itaque & caſtra direpta ſunt, & aurum ablatum. Cottam cum Titurio Sabino legatos ibi amisimus. Nec ulla de rege mox ultio ; quippe perpetuâ trans Rhenum fugâ latuit. Nec Rhenus ergo immunis, nec enim fas erat, ut liber eſſet receptator hoſtium atque defenſor. Sed prima contra Germanos illius pugna, juſtissimis quidem ex causis. Ædui enim de incursionibus eorum querebantur. Quæ Ariovisti ſuperbia? Quum legati dicerent, *Veni ad Cæſarem. Quis eſt autem Cæſar?* &, *Si vult, veniat,*

inquit, & *Quid ad illum, quid agat nostra Germania? num ego me interpono Romanis?* Itaque tantus gentis novæ terror in castris, ut testamenta passim etiam in principiis scriberentur. Sed illa immania corpora, quò erant majora, eò magis gladiis ferroque patuerunt. Qui calor in prœliando militum fuerit, nullo magis exprimi potest, quàm quòd, elatis super caput scutis quum se testudine barbarus tegeret, super ipsa Romani scuta salierunt; & inde in jugulos gladiis descendebant. Iterum de Germano Tencteri querebantur. Hìc verò jam Cæsar ultro Mosulam navali ponte transgreditur, ipsumque Rhenum; & Hercyniis hostem quærit in sylvis: sed in saltus & paludes genus omne diffugerat. Tantum pavoris incussit intra ripam subitò Romana vis. Nec semel Rhenus, sed iterum quoque, & quidem ponte facto, penetratus est. Sed major aliquantò trepidatio: quippe quum Rhenum suum sic ponte, quasi jugo captum viderent, fuga rursus in sylvas ac paludes; &, quod acerbissimum Cæsari fuit, non fuere qui vincerentur. Omnibus terrâ marique captis, respexit Oceanum; & quasi hic Romanus orbis non sufficeret, alterum cogitavit. Classe igitur comparatâ Britanniam petit. Transit mirâ celeritate;

celeritate ; quipputertiâ vigiliâ Morino ſolviſſet a portu, minùs quàm medio die inſulam ingreſſus eſt. Plena erant tumultu hoſtico littora, & trepidantia ad conſpectum rei novæ carpenta volitabant. Itaque trepidatio pro victoria fuit. Arma, & obsides accepit a trepidis, & ulteriùs iiſſet, nisi improbam claſſem naufragio caſtigaſſet Oceanus. Reverſus igitur in Galliam, claſſe majore, auctiſque copiis, in eumdem rurſus Oceanum, eoſdemque rurſus Britannos, Calidonias ſequutus in ſylvas, unum quoque e regibus Cavelianis in vincula dedit. Contentus his (non enim provinciæ, ſed nomini ſtudebatur) cum majore, quàm priùs, prædâ revectus eſt ; ipſo quoque Oceano tranquillo magis, & propitio, quasi imparem ſe fateretur. Sed maxima omnium eademque novissima conjuratio fuit Galliarum, quum omnes pariter Arvernos atque Biturigas, Carnutas simul Sequanoſque contraxit ille corpore, armis ſpirituque terribilis, nomine etiam quasi terrore composito, Vercingentorix. Ille feſtis diebus, & conciliabulis, quum frequentissimos in lucis haberet, ferocibus dictis ad jus priſtinum libertatis erexit. Aberat tunc Cæſar, Ravennæ delectum agens : & hyeme creverant Alpes : sic intercluſum putabant

iter. Sed ille qualis erat ad nuntium (rem felicissimæ temeritatis!) per invios ad id tempus montium tumulos, per intactas vias & nives, expeditâ manu emersus occupat Galliam, & ex distantibus hybernis castra contraxit; & antè in media Gallia fuit, quàm ab ultima timeretur. Tum ipsa capita belli aggressus, urbes; Avaricum cum quadraginta millibus propugnantium sustulit: Alexiam ducentorum quinquaginta millium juventute subnixam flammis adæquavit. Circa Gergoviam Arvernorum tota belli moles fuit: quippe quum octoginta millia muro, & arce, & abruptis defenderent, maximam civitatem vallo, sudibus, & fossâ, inductoque fossæ flumine, ad hoc decem & octo castellis, ingentique loricâ circumdatam, primùm fame domuit; mox audentem eruptiones, in vallo gladiis sudibusque concîdit: novissimè in deditionem redegit. Ipse ille rex, maximum victoriæ decus, supplex quum in castra venisset, tum & phaleras & sua arma ante Cæsaris genua projecit: *Habes*, inquit. *Fortem virum, vir fortissime, vicisti.*

CAPUT XI.

BELLUM PARTHICUM.

Dum Gallos per Cæſarem in Septemtrione debellat, interim ad Orientem grave vulnus a Parthis populus Romanus accepit. Nec de fortuna queri poſſumus: caret ſolatio clades. Adverſis & diis & hominibus, cupiditas conſulis Craſſi, dum Parthico inhiat auro, undecim ſtrage legionum, & ipsius capite multata eſt. Et tribunus plebis Metellus exeuntem ducem hoſtilibus diris devoverat: & quum Zeugma tranſiſſet exercitus, rapta ſubitis ſigna turbinibus hauſit Euphrates: & quum apud Nicephorium caſtra poſuiſſet, miſſi ab Orode rege legati denuntiavere, percuſſorum cum Pompeio fœderum Sullaque meminiſſet. Regis inhians ille theſauris, nihil, ne imaginario quidem jure, ſed Seleuciæ ſe reſponſurum eſſe reſpondit. Itaque dii fœderum ultores, nec inſidiis, nec virtuti hoſtium defuerunt. Jam primùm, qui ſolus & ſubvehere commeatus, & munire poterat a tergo, relictus Euphrates. Tum ſimulato transfugæ cuidam Mazaræ Syro

creditur, dum in mediam camporum vaſtitatem eodem duce ductus exercitus, ut undique hoſti exponeretur. Itaque vixdum venerat Carras, quum undique præfecti regis, Sillaces & Surenas, oſtendere signa auro ſericeiſque vexillis vibrantia. Tum sine mora circumfusi undique equitatus, in modum grandinis atque nimborum denſa pariter tela fuderunt. Sic miſerabili ſtrage deletus exercitus. Ipſe in colloquium ſollicitatus, signo dato, vivus in hoſtium manus incidiſſet, nisi, tribunis reluctantibus, fugam ducis barbari ferro occupaſſent. Sic quoque relatum caput ludibrio hoſti fuit. Filium ducis pene in conſpectu patris eiſdem telis operuere. Reliquiæ infelicis exercitûs, quò quemque rapuit fuga, in Armeniam, Ciliciam, Syriamque diſtractæ, vix nuntium cladis retulerunt. Caput ejus reciſum cum dextera manu ad regem deportatum ludibrio fuit, nec indigno. Aurum enim liquidum in rictum oris infuſum eſt; ut, cujus animus arſerat auri cupiditate, ejus etiam mortuum & exſangue corpus auro ureretur.

CAPUT XII.

ANACEPHALÆOSIS.

HÆC eſt illa tertia ætas populi Romani tranſmarina, quâ, Italiâ progredi auſus, orbe toto arma circumtulit. Cujus ætatis ſuperiores centum anni ſancti, pii, &, ut diximus, aurei, sine flagitio, sine ſcelere, dum sincera adhuc & innoxia paſtoriæ illius ſectæ integritas, dumque Pœnorum hoſtium imminens metus diſciplinam veterem continebat. Poſtremi centum, quos a Carthaginis, Corinthi, Numantiæque excidiis, & Attali regis Asiaticâ hereditate deduximus in Cæſarem & Pompeium, ſequutumque hos, de quo dicemus, Auguſtum, ut claritate rerum bellicarum magnifici, ita domeſticis cladibus miſeri & erubeſcendi. Quippe sicut Galliam, Thraciam, Ciliciam, Cappadociam, uberrimas validissimaſque provincias, Armenios etiam, & Britannos, ut non in uſum, ita ad imperii ſpeciem magna nomina acquisiiſſe, pulchrum atque decorum; ita eodem tempore dimicâſſe domi cum civibus, ſociis, mancipiis, gladiatoribus, totoque inter ſe ſe-

natu, turpe atque miſerandum. Ac neſcio an ſatius fuerit populo Romano, Siciliâ & Africâ contento fuiſſe, aut his etiam ipsis carere, dominanti in Italia ſua, quàm eò magnitudinis creſcere, ut viribus ſuis conficeretur. Quæ enim res alia furores civiles peperit, quàm nimia felicitas? Syria prima nos victa corrupit: mox Asiatica Pergameni regis hereditas. Illæ opes atque divitiæ afflixere ſeculi mores; merſamque vitiis ſuis, quasi ſentinâ, rempublicam peſſum dedere. Unde enim populus Romanus a tribunis agros & cibaria flagitaret, nisi per famem, quam luxus fecerat? Hinc ergo Gracchana & prima & ſecunda, & illa tertia Apuleiana ſeditio. Unde regnaret judiciariis legibus divulſus a ſenatu eques, nisi ex avaritia, ut vectigalia reipublicæ, atque ipſa judicia in quæſtu haberentur? Hinc rurſus & promiſſa civitas Latio, & per hoc arma ſociorum. Quid autem bella ſervilia? unde nobis, nisi ex abundantia familiarum? Unde gladiatorii adversùs dominos ſuos exercitus, nisi ad conciliandum plebis favorem effuſa largitio, quum ſpectaculis indulget, ſupplicia quondam hoſtium artem facit? Jam ut ſpeciosiora vitia tangamus, nonne ambitus honorum ab iiſdem divitiis incita-

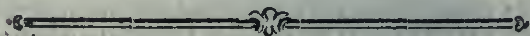
tus ? Atqui inde Mariana, inde Sullana tempeſtas. Aut magnificus apparatus conviviorum, & ſumptuoſa largitio, nonne ab opulentia paritura mox egeſtatem ? Hæc Catilinam patriæ ſuæ impegit. Denique illa ipſa principatûs & dominandi cupido, unde, nisi ex nimiis opibus, venit ? Atqui hæc Cæſarem, atque Pompeium, furialibus in exitium reipublicæ facibus armavit. Hos igitur populi Romani omnes domeſticos motus, ſeparatos ab externis juſtiſque bellis, ex ordine proſequemur.

CAPUT XIII.

CAUSA SEDITIONUM TRIBUNITIA POTESTAS.

SEDITIONUM omnium cauſas Tribunitia poteſtas excitavit : quæ ſpecie quidem plebis tuendæ, cujus in auxilium comparata eſt, re autem dominationem sibi acquirens, ſtudium populi ac favorem agrariis, frumentariis, judiciariis legibus aucupabatur. Inerat omnibus ſpecies æquitatis. Quid enim tam juſtum, quàm recipere plebem rus ſuis poſſeſſum a patribus ? ne populus gentium victor,

orbiſque poſſeſſor, extorris agris ac focis ageret. Quid tam æquum, quàm inopem populum vivere ex ærario ſuo? Quid ad jus libertatis æquandæ magis efficax, quàm ut, ſenatu regente provincias, ordinis equeſtris auctoritas ſaltem judiciorum regno niteretur? Sed hæc ipſa in perniciem redibant; & miſera reſpublica in exitium ſuum ſui merces erat. Nam & a ſenatu in equitem tranſlata judiciorum poteſtas vectigalia, id eſt, imperii patrimonium, ſupprimebat; & emptio frumenti, ipſos reipublicæ nervos, exhauriebat ærarium. Reduci plebs in agros unde poterat sine poſsidentium eversione, qui ipsi pars populi erant? & tamen relictas sibi a majoribus ſedes ætate, quasi jure hereditario, possidebant.

CAPUT XIV.

SEDITIO TIBERII GRACCHI.

PRIMAM certaminum facem Tiberius Gracchus accendit, genere, formâ, eloquentiâ facilè princeps. Sed hic, sive Mancinianæ deditionis, quia ſponſor fœderis fuerat, contagium timens, & inde

popularis ; sive æquo & bono ductus, quia depulſam agris ſuis plebem miſeratus eſt, ne populus gentium victor, orbiſque poſſeſſor, Laribus ac focis ſuis exſularet, quacumque mente, rem auſus ingentem. Poſtquam rogationis dies aderat, ingenti ſtipatus agmine Roſtra conſcendit ; nec deerat obviâ manu tota inde nobilitas, & tribuni in partibus. Sed ubi intercedentem legibus ſuis Cnæum Octavium videt Gracchus, contra fas collegii, jus poteſtatis, injectâ manu, depulit Roſtris ; adeoque præſentis metu mortis exterruit, ut abdicare ſe magiſtratu cogeretur. Sic triumvir creatus dividendis agris. Quum ad perpetranda cœpta die comitiorum prorogari sibi vellet imperium, obviâ nobilium manu, eorumque, quos agris moverat, cædes a foro cœpit. Inde quum in Capitolium profugiſſet, plebemque ad defensionem ſalutis ſuæ, manu caput tangens, hortaretur, præbuit ſpeciem regnum sibi & diadema poſcentis ; atque ita, duce Scipione Nasicâ, concitato in arma populo, quasi jure oppreſſus eſt.

CAPUT XV.

SEDITIO CAII GRACCHI.

STATIM & mortis & legum fratris ſui vindex non minore impetu incaluit Caius Gracchus : qui quum pari tumultu atque terrore plebem in avitos agros arceſſeret ; & recentem Attali hereditatem in alimenta populo polliceretur ; jamque nimius & impotens altero tribunatu, ſecundâ plebe volitaret : obrogare auſo legibus ſuis Minucio tribuno, fretus comitum manu, fatale familiæ ſuæ Capitolium invasit. Inde proximorum cæde pulſus, quum ſe in Aventinum recepiſſet ; inde quoque obviâ ſenatûs manu, ab Opimio conſule oppreſſus eſt. Inſultatum quoque mortis reliquiis ; & illud ſacroſanctum caput tribuni plebis percuſſoribus auro penſatum eſt.

CAPUT XVI.

SEDITIO APULEIANA.

Nihilominus Apuleius Saturninus Gracchanas asserere leges non destitit; qui (tantum animorum viro Marius dabat, qui nobilitati semper inimicus, consulatu suo præterea confisus) occiso palam comitiis Annio competitore tribunatûs, subrogare conatus est in ejus locum Caium Gracchum, hominem sine tribu, sine nomine: sed subdito titulo, in familiam ipse se adoptabat. Quum tot tantisque ludibriis exsultaret impunè, rogandis Gracchorum legibus ita vehementer incubuit, ut senatum quoque cogeret in verba jurare; quum abnuentibus aquâ & igni interdicturum se minaretur. Unus tamen exstitit, qui mallet exsilium. Igitur post Metelli fugam omni nobilitate perculsâ, quum jam tertium annum dominaretur, eò vesaniæ progressus est, ut consularia quoque comitia novâ cæde turbaret. Quippe ut satellitem furoris sui Glauciam, consulem faceret, Caium Memmium competitorem interfici jussit, & in eo tumultu regem ex satellitibus

ſuis ſe appellatum lætus accepit. Tum verò jam conſpiratione ſenatûs, ipſo quoque jam Mario conſule, quia tueri non poterat], adverſo, directæ in foro acies: expulſus inde Capitolium invasit. Sed quum abruptis fiſtulis obsideretur, ſenatuique per legatos pœnitentiæ fidem faceret, ab arce degreſſus, cum ducibus factionis receptus in curiam eſt. Ibi eum, factâ irruptione, populus fuſtibus ſaxiſque coopertum in ipſa quoque morte laceravit.

CAPUT XVII.

DRUSIANA SEDITIO.

POSTREMO Livius Druſus non tribunatûs modò viribus, ſed ipsius etiam ſenatûs auctoritate, totiuſque Italiæ conſenſu, eaſdem leges aſſerere conatus, dum aliud captat ex alio, tantum conflavit incendium, ut ne prima illius flamma poſſet ſuſtineri; & ſubitâ morte correptus, hereditarium in poſteros ſuos bellum propagaret. Judiciariâ lege Gracchi diviſerant populum Romanum, & bicipitem ex una fecerant civitatem. Equites Romani tantâ poteſtate ſubnixi, ut

qui fata fortunasque principum haberent in manu, interceptis vectigalibus, peculabantur suo jure rempublicam. Senatus exsilio Metelli, damnatione Rutilii debilitatus, omne decus majestatis amiserat. In hoc statu rerum pares opibus, animis, dignitate (unde & nata Livio Druso æmulatio) equitem Servilius Cæpio, senatum Livius Drusus asserere. Signa, & aquilæ, & vexilla aderant: ceterùm sic urbe in una, quasi in binis castris dissidebatur. Prior Cæpio in senatum impetu facto, reos ambitûs Scaurum & Philippum, principes nobilitatis, elegit. His motibus ut resisteret Drusus, plebem ad se Gracchanis legibus, eisdem socios ad plebem spe civitatis erexit. Exstat vox ipsius, *Nihil se ad largitionem ulli reliquisse, nisi si quis aut cœnum dividere vellet, aut cœlum.* Aderat promulgandi dies; quum subitò tanta vis hominum undique apparuit, ut hostium adventu obsessa civitas videretur. Ausus tamen obrogare legibus consul Philippus: sed apprehensum faucibus viator non antè dimisit, quàm sanguis in ora & oculos redundaret. Sic per vim latæ, jussæque leges: sed pretium rogationis statim socii flagitare; quum interim imparem Drusum, ægrumque rerum temere motarum, matura, ut in tali

diſcrimine, mors abſtulit. Nec ideo minùs ſocii promiſſa Drusi a populo Romano repoſcere armis desierunt.

CAPUT XVIII.

BELLUM SOCIALE.

SOCIALE bellum vocetur licet, ut extenuemus invidiam : si verum tamen volumus, illud civile bellum fuit : quippe quum populus Romanus Etruſcos, Latinos, Sabinoſque miſcuerit, & unum ex omnibus ſanguinem ducat, corpus fecit ex membris, & ex omnibus unus eſt : nec minore flagitio ſocii intra Italiam, quàm intra urbem cives, rebellabant. Itaque quum jus civitatis, quam viribus auxerant, ſocii juſtissimè poſtularent, ad quam ſpem eos cupidine dominationis Druſus erexerat; poſtquam ille domeſtico ſcelere oppreſſus eſt, eadem fax, quæ illum cremavit, ſocios in arma & oppugnationem Urbis accendit. Quid hac clade triſtius? quid calamitosius? quum omne Latium, atque Picenum, Etruria omnis, atque Campania, poſtremò Italia contra matrem ac parentem ſuam Urbem conſurgerent : quum omne robur

fortissimorum fidelissimorumque sociorum sub suis quosque signis haberent municipalia illa prodigia, Popedius Marsos & Latinos, Afranius Umbros, Marius Gratidius Samnium, Lucaniam Telesinus: ut, quum regum & gentium arbiter populus ipsum se regere non posset, victrix Asiæ Europæque a Corfinio Roma peteretur. Primum fuit belli in Albano monte consilium, ut festo die Latinarum Julius Cæsar & Marius Philippus consules inter sacra & aras immolarentur. Postquam id nefas proditione discussum est, Asculo furor omnis erupit, in ipsa quidem ludorum frequentia trucidatis, qui tum aderant ab Urbe, legatis. Hoc fuit impii belli sacramentum. Inde jam passim ab omni parte Italiæ, duce & auctore belli discursante Popedio, diversa per populos & urbes signa cecinere. Nec Annibalis, nec Pyrrhi fuit tanta vastatio. Ecce Ocriculum, ecce Grumentum, ecce Fesulæ, ecce Carseoli, Reate, Nuceria, Picentia cædibus, ferro, & igne vastantur. Fusæ Rutilii copiæ, fusæ Cæpionis. Nam ipse Julius Cæsar exercitu amisso, quum in urbem cruentus referretur, miserabili funere per mediam etiam urbem, viam fecit. Sed magna populi Romani fortuna, & semper in ma-

lis major, totis denuo viribus insurrexit: aggressique singuli populos, Cato discutit Etruscos; Gabinius Marsos; Carbo Lucanos; Sulla Samnites. Strabo verò Pompeius omnia flammîs ferroque populatus, non priùs finem cædium fecit, quam Asculi eversione, Manibus tot exercituum, consulum, direptarumque urbium diis litaretur.

CAPUT XIX.

BELLUM SERVILE.

UTCUMQUE, etsi cum sociis (nefas!) cum liberis tamen & ingenuis, dimicatum est. Quis æquo animo ferat in principe gentium populo bella servorum? Primum Servile bellum inter initia Urbis, Herdonio Sabino duce, in ipsa Urbe tentatum est; quum, occupatâ tribunitiis seditionibus civitate, Capitolium obsessum est, & a consule captum: sed hic tumultus magis fuit quàm bellum. Mox, imperio per diversa terrarum occupato, quis crederet Siciliam multò cruentiùs servili, quàm Punico bello esse vastatam? Terra frugum ferax, & quodammodo suburbana provincia, latifun-

diis civium Romanorum tenebatur. Hîc ad cultum agri frequentia ergaſtula, catenatique cultores, materiam bello præbuere. Syrus quidam nomine Eunus (magnitudo cladium facit, ut meminerimus) fanatico furore simulato, dum Syriæ deæ comas jactat, ad libertatem & arma ſervos, quasi numinum imperio, concitavit; idque ut divinitus fieri probaret, in ore abditâ nuce, quam ſulphure & igne ſtipaverat, leniter inſpirans, flammam inter verba fundebat. Hoc miraculum primùm duo millia ex obviis, mox jure belli refractis ergaſtulis, ſexaginta amplius millium fecit exercitum; regiiſque, ne quid malis deeſſet, decoratus insignibus, caſtella, oppida, vicos, miſerabili direptione vaſtavit. Quin illud quoque (ultimum belli dedecus) capta ſunt caſtra prætorum; nec nominare ipſos pudebit, caſtra Manilii, Lentuli, Piſonis, Hypſæi. Itaque qui per fugitivarios retrahi debuiſſent, prætorios duces, profugos prœlio, ipsi ſequebantur. Tandem Perpernâ imperatore ſupplicium de eis ſumptum eſt. Hic enim victos, & apud Ennam novissimè obſeſſos, quum fame, ex qua peſtilentia, conſumpsiſſet, reliquias latronum compedibus & catenis religavit, crucibuſque punivit: fuitque

de ſervis ovatione contentus, ne dignitatem triumphi ſervili inſcriptione violaret. Vixdum reſpiraverat inſula, quum ſtatim ſervi, & a Syro reditur ad Cilicem. Athenio paſtor, interfecto domino, familiam ergaſtulo liberatam ſub signis ordinat. Ipſe veſte purpureâ, argenteoque baculo, & regium in morem fronte redimitâ, non minorem, quàm ille fanaticus prior, conflat exercitum; acriúſque multò, quasi & illum vindicaret, vicos, caſtella, oppida diripiens, in dominos, in ſervos infeſtiùs, quasi in transfugas, ſæviebat. Ab hoc quoque prætorii exercitus cæsi, capta Servilii caſtra, capta Luculli. Sed Aquilius, Perpernæ uſus exemplo, intercluſum hoſtem commeatibus ad extrema compulit; communitaſque copias armis fame facilè delevit: dedidiſſentque ſe, nisi ſuppliciorum metu voluntariam mortem prætuliſſent. Ac ne de duce quidem ſupplicium exigi potuit, quamvis in manus venerit: quippe dum circà ad prehendendum eum multitudo contendit, inter rixantium manus præda lacerata eſt.

CAPUT XX.

BELLUM SPARTACIUM.

ENIMVERO ſervilium armorum dedecus feras : nam etsi per fortunam in omnia obnoxii, tamen quasi ſecundum genus hominum ſunt, & in bona libertatis noſtræ adoptantur. Bellum Spartaco duce concitatum quo nomine appellem neſcio : quippe quum ſervi militaverint, gladiatores imperaverint, illi infimæ ſortis homines, hi pessimæ, auxere ludibrio calamitatem. Spartacus, Crixus, Oenomaus, effracto Lentuli ludo, cum triginta haud ampliùs ejuſdem fortunæ viris eruperunt Capuâ ; ſerviſque ad vexillum & pileum vocatis, quum ſtatim decem ampliùs millia coiſſent hominum, non modò effugiſſe contenti, jam vindicari volebant. Prima velut ara viris mons Veſuvius placuit. Ibi quum obsiderentur a Clodio Glabro, per fauces cavi montis vitigineis delapsi vinculis, ad imas ejus deſcendere radices ; & exitu invio, nihil tale opinantis ducis ſubito impetu caſtra rapuere. Inde alia caſtra. Deinceps Coram, totamque pervagantur Campaniam. Nec villarum atque vicorum vaſ-

tatione contenti, Nolam atque Luceriam, Thurios atque Metapontum terribili ſtrage populantur. Affluentibus in diem copiis, quum jam eſſet juſtus exercitus, e viminibus, pecudumque tegumentis, inconditos sibi clipeos; e ferro ergaſtulorum recocto gladios ac tela fecerunt. Ac ne quod decus juſto deeſſet exercitui, domitis obviis gregibus paratur equitatus, captaque de prætoribus insignia & faſces ad ducem detulere. Nec abnuit ille de ſtipendiario Thrace miles, de milite deſertor, inde latro, deinde in honore virium gladiator: qui defunctorum quoque prœlio ducum funera imperatoriis celebravit exſequiis, captivoſque circa rogum jussit armis depugnare, quasi planè expiaturus omne præteritum dedecus, si de gladiatore munerator fuiſſet. Inde jam conſulares quoque aggreſſus, in Apennino Lentuli exercitum percecìdit: apud Mutinam Caii Cassii caſtra delevit. Quibus elatus victoriis, de invadenda urbe Romana (quod ſatis eſt turpitudini noſtræ) deliberavit. Tandem etiam totis imperii viribus contra Mirmillonem conſurgitur; pudoremque Romanum Licinius Craſſus aſſeruit: a quo pulsi fugatique (pudet dicere) hoſtes in extrema Italiæ refugerunt. Ibi circa Bruttium angulum clusi,

quum fugam in Siciliam pararent, neque navigia ſuppeterent, rateſque ex cratibus, & dolia connexa virgultis in rapidissimo freto fruſtra experirentur; tandem eruptione factâ, dignam viris obiere mortem; & quod ſub gladiatore duce oportuit, sine missione pugnatum eſt. Spartacus ipſe in primo agmine fortissimè dimicans, quasi imperator, occiſus eſt.

CAPUT XXI.

BELLUM CIVILE MARIANUM.

Hoc deerat unum populi Romani malis, jam ut ipſe intra ſe parricidale ferrum domi ſtringeret; & in Urbe media ac foro, quasi arena, cives cum civibus gladiatorio more concurrerent. Æquiore animo utcumque ferrem, si plebeii duces, aut si nobiles, mali ſaltem, ducatum ſceleri præbuiſſent. Jam verò, pro facinus! qui viri! qui imperatores! decora & ornamenta ſeculi ſui Marius, & Sulla, pessîmo facinori ſuam etiam dignitatem præbuerunt. Tribus, ut sic dixerim, sideribus agitatum eſt: primo & levi, & modico, tumultu magis quàm bello, intra ipſos armorum duces ſubsiſtente ſæ-

vitiâ ; mox atrociùs & cruentiùs, per totius viſcera ſenatûs graſſante victoriâ. Ultimum non civicam modò, ſed hoſtilem quoque rabiem ſupergreſſum eſt ; quum armorum furor totius Italiæ viribus niteretur, eò uſque odiis ſævientibus, donec deeſſent, qui occiderentur. Initium & cauſa belli, inexplebilis honorum Marii fames, dum decretam Sullæ provinciam Sulpiciâ lege ſollicitat. Sed impatiens injuriæ ſtatim Sulla legiones circumegit ; dilatoque Mithridate, Eſquilinâ, Collinâque portâ geminum urbi infundit agmen. Unde quum conſultò Sulpicius & Albinovanus objeciſſent catervas, ſudeſque & ſaxa undique a mœnibus ac tela jacerentur ; ipſe quoque jaculatus incendio viam fecit, arcemque Capitolii, quæ Pœnos, quæque Gallos etiam Senones evaſerat, quasi captivam victor inſedit. Tum ex conſulto ſenatûs adverſariis hoſtibus judicatis, in præſentem tribunum, alioſque diverſæ factionis jure ſævitum eſt. Marium ſervilis fuga exemit ; immo fortuna alteri bello reſervavit. Cornelio Cinnâ, Cnæo Octavio conſulibus, malè obrutum reſurrexit incendium, & quidem ab ipſorum diſcordia, quum de revocandis, quos ſenatus hoſtes judicaverat, ad populum referretur, cinctâ quidem gladiis

concione : ſed vincentibus quibus pax & quies potior , profugus patriâ ſuâ Cinna confugit ad partes. Redit ab Africa Marius clade major : siquidem carcer , catenæ , fuga , exsilium , horrificaverant dignitatem. Itaque ad nomen tanti viri latè concurritur : ſervitia (pro nefas !) & ergaſtula armantur : & facilè invenit exercitum miſer imperator. Itaque vi patriam repoſcens , unde vi fuerat expulſus , poterat videri jure agere , nisi cauſam ſuam ſævitiâ corrupiſſet. Sed quum diis hominibuſque infeſtus rediret , ſtatim primo impetu cliens & alumna Urbis Oſtia nefandâ ſtrage diripitur. Mox in urbem quadruplici agmine intratur. Diviſere copias Cinna , Marius , Carbo , Sertorius. Hîc poſtquam manus omnis Octavii depulſa Janiculo eſt , ſtatim ad principum cædem signo dato aliquantò ſævius , quàm aut in Punica , aut in Cimbrica urbe , ſævitur. Octavii conſulis caput pro Roſtris exponitur ; Antonii conſularis in Marii ipsius mensis : Cæſares a Fimbria in penetralibus domorum ſuarum trucidantur ; Crassi, pater & filius , in mutuo alter alterius aſpectu : Bæbium atque Numitorium per medium forum unci traxere carnificum : Catulus ſe ignis hauſtu ludibrio hoſtium exemit : Merula flamen Dialis in Capi-

tolio Jovis ipsius oculos venarum cruore respersit : Ancharius ipso vidente Mario confossus est, quia fatalem illam scilicet manum non porrexerat salutanti. Hæc tot senatûs funera intra Calendas & Idus Januarii mensis septima illa Marii purpura dedit. Quid futurum fuit, si annum consulatûs implêsset ? Scipione Norbanoque consulibus, tertius ille turbo civilis insaniæ toto furore detonuit ; quippe quum hinc octo legiones, & quingentæ cohortes starent in armis, inde ab Asia cum victore exercitu Sulla properaret. Et sanè quum tam ferus in Sullanos Marius fuisset ; quantâ sævitiâ opus erat, ut Sulla de Mario vindicaretur ? Primùm apud Capuam sub amne Vulturno signa concurrunt ; & statim Norbani fusus exercitus. Statim omnes Scipionis copiæ, ostentatâ spe pacis, oppressæ. Tum Marius juvenis, & Carbo consules, quasi desperatâ victoriâ, ne inulti perirent, in antecessum sanguine senatûs sibi parentabant ; obsessâque curiâ, sic de senatu, quasi de carcere, qui jugularentur, educti. Quid funerum in foro, in circo, in patentibus templis ? Nam Quinctus Mucius Scævola pontifex, Vestales amplexus aras, tantùm non eodem igne sepelitur. Lamponius atque Telesinus, Samnitum duces, atrociùs

atrociùs Pyrrho & Annibale Campaniam Etruriamque populantur; & ſub ſpecie partium ſe vindicant. Apud Sacriportum Collinamque portam debellatæ omnes hoſtium copiæ. Ibi Marius, hîc Telesinus oppressi. Nec idem tamen cædium, qui belli finis fuit. Stricti enim & in pace gladii; animadverſumque in eos, qui ſe ſponte dediderant. Minus eſt, quòd apud Sacriportum, & apud Collinam portam, ſeptuaginta ampliùs millia Sulla concidit. Bellum erat. Quatuor millia deditorum inermium civium in villa publica interfici jussit. Iſti tot in pace; non plures ſunt? Quis autem illos poteſt computare, quos in Urbe passim, quiſquis voluit, occîdit? donec admonente Furfidio, *vivere aliquos debere, ut eſſent quibus imperarent;* propoſita eſt ingens illa tabula: & ex ipſo Equeſtris ordinis flore ac ſenatûs duo millia electi, qui mori juberentur: novi generis edictum. Piget poſt hæc referre, ludibrio habita fata Carbonis, fata Sorani prætoris, atque Venuleii: Bæbium sine ferro, ritu ferarum, inter manus laniatum: Marium, ducis ipsius fratrem, apud Catuli ſepulchrum, oculis, manibus, cruribuſque defossis, ſervatum aliquamdiu, ut per singula membra moreretur. Positis singulorum ho-

minum ferè pœnis, municipia Italiæ ſplendidissima ſub haſta venierunt, Spoletium, Interamnium, Præneſte, Florentia. Nam Sulmonem, vetus oppidum ſocium atque amicum (facinus indignum!) nondum expugnatum, ut obsides jure belli, & modò morte damnati duci jubentur: sic damnatam civitatem jussit Sulla deleri.

CAPUT XXII.

BELLUM SERTORIANUM.

BELLUM Sertorianum quid aliud, quàm Sullanæ proſcriptionis hereditas fuit? hoſtile potiùs, an civile dixerim, neſcio; quippe quod Lusitani Celtiberique Romano geſſerint duce. Exſul & profugus feralis illius tabulæ, vir ſummæ quidem, ſed calamitoſæ virtutis, malis ſuis maria terraſque permiſcuit: & jam Africæ, jam Balearibus inſulis fortunam expertus, victuſque, in Oceanum, Fortunataſque inſulas penetravit: tandem Hiſpaniam armavit. Viro cum viris facilè convenit. Nec aliàs magis apparuit Hiſpani militis vigor, quàm Romano duce. Quamquam ille non contentus Hiſpaniâ,

ad Mithridatem quoque Ponticoſque reſpexit, regemque claſſe juvit. Et quid futurum fuit? ſatis tanto hoſti uno imperatore resiſtere res Romana non potuit. Additus Metello Cnæus Pompeius. Hi copias viri diu, & ancipiti ſemper acie attrivere: nec tamen priùs bello, quàm ſuorum ſcelere & insidiis, exſtinctus eſt. Copias ejus propè totâ Hiſpaniâ perſequuti, diu & ancipiti ſemper acie domuerunt. Prima per legatos certamina habita, quum hinc Domitius & Thorius, inde Herculeii proluderent: mox his apud Segoviam, illis apud Anam flumen oppressis, ipsi duces cominus invicem experti, apud Lauronem, atque Sucronem, æquavere clades. Tum illis ad populationem agrorum, his ad urbium excidia conversis, miſera inter Romanos duces Hiſpania diſcordiæ pœnas dabat; donec oppreſſo domeſticâ fraude Sertorio, victo deditoque Perpernâ, ipſæ quoque in Romanam fidem venere urbes, Oſca, Termes, Tutia, Valentia, Auxima, & infame nihil non experta Calaguris. Sic recepta in pacem Hiſpania. Victores duces externum id magis, quàm civile, bellum videri voluerunt, ut triumpharent.

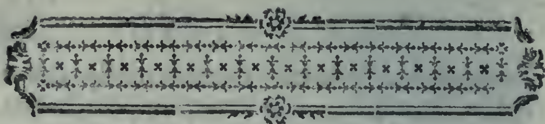
CAPUT XXIII.

BELLUM CIVILE SUB LEPIDO.

MARCO Lepido, Quinćto Catulo conſulibus, civile bellum pene citiùs oppreſſum eſt, quàm inciperet : ſed quantum quàmque latè fax illius motûs ab ipſo Sullæ rogo exarsit ! Cupidus namque rerum novarum per inſolentiam Lepidus, aćta tanti viri reſcindere parabat ; nec immeritò, si tamen poſſet sine magna clade reipublicæ. Nam quum jure belli Sulla dićtator proſcripsiſſet inimicos ; qui ſupererant, revocante Lepido, quid aliud quàm ad bellum vocabantur ? quumque damnatorum civium bona, addicente Sullâ, quamvis malè capta, jure tamen, repetitio eorum procul dubio labefaćtabat compositam civitatem. Expediebat ergo quasi ægræ ſauciæque reipublicæ requieſcere quomodocumque, nē vulnera curatione ipſâ reſcinderentur. Ergo quum turbidis concionibus, velut classico, civitatem terruiſſet, profećtus in Etruriam, arma inde & exercitum Urbi admoverat. Sed jam Mulvium pontem collemque Janiculum Lutatius Catulus, Cnæuſque

Pompeius, Sullanæ dominationis duces atque signiferi, alio exercitu insederant. A quibus primo statim impetu retro pulsus, hostisque a senatu judicatus, incruentâ fugâ in Etruriam, inde Sardiniam recessit; ibique morbo & pœnitentiâ interiit. Victores, quod non temere aliàs in civilibus bellis, pace contenti fuerunt.

LIBER QUARTUS.

CAPUT I.

BELLUM CATILINARIUM.

CATILINAM luxuria primùm, tum hinc conflata egestas rei familiaris, simul occasio, quòd in extremis finibus mundi arma Romana peregrinabantur, in nefaria consilia opprimendæ patriæ suæ compulere. Senatum confodere, consules trucidare, distringere incendiis Urbem, diripere ærarium, totam denique rempublicam funditus tollere, & quidquid nec Annibal videretur optasse, quibus (ô nefas!) sociis aggressus est? Ipse patricius: sed hoc minus est: Curii, Porcii, Sullæ, Cethegi, Autronii, Vargunteii, atque Longini, quæ familiæ? quæ senatûs insignia? Lentulus quoque quum maximè prætor? Hos omnes immanissimi facinoris satellites habuit. Additum est pignus conjurationis sanguis humanus, quem circumlatum pateris bibere: sum-

mum nefas, nisi amplius eſſet, propter quod biberunt. Actum erat de pulcherrimo imperio, nisi illa conjuratio in Ciceronem & Antonium conſules incidiſſet; quorum alter induſtriâ rem patefecit, alter manu oppressit. Tanti ſceleris indicium per Fulviam emersit, vilissimum ſcortum, ſed parricidii innocens. Tum conſul habito ſenatu, in præſentem reum Cicero peroravit: ſed non ampliùs profectum, quàm ut hoſtis evaderet, ſeque ex profeſſo incendium ſuum reſtincturum ruinâ minaretur. Et ille quidem ad præparatum a Mallio in Etruria exercitum proficiſcitur, signa illaturus Urbi. Lentulus deſtinatum familiæ ſuæ Sibyllinis versibus regnum sibi vaticinans, ad præſtitutum a Catilina diem urbe totâ viros, faces, tela, diſponit. Nec civili conſpiratione contentus, legatis Allobrogum, qui tum fortè aderant, in arma ſollicitatis, iiſſet ultra Alpes furor, nisi alterâ proditione Vulturcii, prætoris litteræ tenerentur. Statim Ciceronis imperio injecta eſt barbaris manus. Palam prætor in ſenatu convincitur. De ſupplicio agentibus, Cæſar parcendum dignitati, Cato animadvertendum pro ſcelere cenſebat. Quam ſententiam ſequutis omnibus, in carcere parricidæ ſtrangulantur.

Quamvis parte conjurationis oppressâ, tamen ab incepto Catilina non destitit: sed infestis ab Etruria signis patriam petens, obvio Antonii exercitu opprimitur. Quàm atrociter dimicatum sit, exitus docuit. Nemo hostium bello superfuit. Quem quis in pugnando ceperat locum, eum amissâ animâ corpore tegebat. Catilina longè a suis inter hostium cadavera repertus est; pulcherrimâ morte, si pro patria sic concidisset.

CAPUT II.

BELLUM CÆSARIS ET POMPEII.

JAM pene toto orbe pacato, majus erat imperium Romanum, quàm ut ullis externis viribus opprimi posset. Itaque invidens fortuna principi gentium populo, ipsum illum in exitium suum armavit. Ac Mariana quidem Cinnanaque rabies intra Urbem præluserat, quasi experiretur. Sullana tempestas latiùs, intra Italiam tamen, detonuerat. Cæsaris furor atque Pompeii Urbem, Italiam, gentes, nationes, totum denique, quà patebat, imperium, quodam quasi diluvio & inflammatione corripuit; adeo ut non rectè

tantùm civile dicatur, ac ne ſociale quidem, ſed nec externum; ſed potiùs commune quoddam ex omnibus, & plus quàm bellum. Quippe si duces ejus inſpicias; totus ſenatus in partibus: si exercitus; hinc undecim legiones, inde decem & octo, flos omnis & robur Italici ſanguinis: si auxilia ſociorum; hinc Gallici Germanique delectus; inde Dejotarus, Ariobarzanes, Tarchondimotus, Cotys, omne Thraciæ, Cappadociæque, Ciliciæ, Macedoniæ, Græciæ, Ætoliæ, totiuſque robur Orientis: si moram belli; quatuor anni, & pro clade rerum breve tempus: si locum & ſpatium ubi commiſſum eſt; intra Italiam: inde ſe in Galliam Hiſpaniamque deflexit, reverſumque ab occaſu, totis viribus in Epiro Theſſaliaque conſedit: hinc in Ægyptum ſubitò transiliit: inde reſpexit Asiam: inde Africæ incubuit: poſtremò in Hiſpaniam regyravit, & ibi aliquando defecit. Sed non & odia partium finita cum bello. Non enim priùs quievere, quàm in Urbe ipſa, medio ſenatu, eorum, qui victi erant, odia victoris ſeſe cæde ſatiarent. Cauſa tantæ calamitatis eadem, quæ omnium, nimia felicitas. Siquidem Quincto Metello, Lucio Afranio conſulibus, quum Romana majeſtas toto orbe

polleret, recenteſque victorias, Ponticos & Armenios triumphos in Pompeianis theatris Roma cantaret; nimia Pompeii potentia apud otioſos, ut ſolet, cives movit invidiam. Metellus ob imminutum Cretæ triumphum, Cato adverſus potentes ſemper obliquus, detrectare Pompeium, actiſque ejus obſtrepere. Hic dolor tranſverſum egit; & ad præsidia dignitati paranda impulit. Fortè tunc Craſſus genere, divitiis, dignitate florebat; vellet tamen auctiores opes: Caïus Cæſar eloquentiâ, & ſpiritu, ecce jam & conſulatu allevabatur: Pompeius tamen ſuper utrumque eminebat. Sic igitur Cæſare dignitatem comparare, Craſſo augere, Pompeio retinere cupientibus, omnibuſque pariter potentiæ cupidis, de invadenda republica facilè convenit. Ergo quum mutuis viribus in ſuum quiſque decus niteretur, Galliam Cæſar invadit, Craſſus Asiam, Pompeius Hiſpaniam, tres maximos exercitus; & sic orbis imperium ſocietate trium principum occupatur. Decem annos traxit iſta dominatio. Exinde, quoniam mutuo metu tenebantur, Crassi morte apud Parthos, & morte Juliæ Cæſaris filiæ, quæ nupta Pompeio, generi ſocerique concordiam matrimonii fœdere tenebat, ſtatim æmu-

latio erupit. Jam Pompeio ſuſpectæ Cæſaris opes, & Cæſari Pompeiana dignitas gravis. Nec hic ferebat parem, nec ille ſuperiorem. Nefas! sic de principatu laborabant, tamquam duos tanti imperii fortuna non caperet. Ergo Lentulo Marcelloque conſulibus, ruptâ primâ conjurationis fide, de ſucceſsione Cæſaris ſenatus, id eſt, Pompeius, agitabat: nec ille abnuebat, si ratio ſui proximis comitiis haberetur. Conſulatus abſenti, quem decem tribuni, favente Pompeio, nuper decreverant, tum, dissimulante eodem, negabatur. *Veniret, & peteret majorum more.* Ille contrà flagitare decreta: ac, *nisi in fide permanerent, non ſe remittere exercitum.* Ergo ut in hoſtem decernitur. His Cæſar agitatus, ſtatuit præmia armorum armis defendere. Prima civilis belli arena Italia fuit, cujus arces levibus præſidiis Pompeius inſederat: ſed omnia ſubito Cæſaris impetu oppreſſa ſunt. Prima Arimino signa cecinerunt. Tum pulſus Etruriâ Libo, Umbriâ Thermus, Domitius Corfinio. Et peractum erat bellum sine ſanguine, si Pompeium Brundisii opprimere potuiſſet: & cœperat: ſed ille per obſeſsi clauſtra portûs nocturnâ fugâ evasit. Turpe dictu! modò princeps patrum, pacis bellique modera-

tor, per triumphatum a ſe mare, lacerâ & pene inermi nave fugiebat. Nec Pompeius ab Italia, quàm ſenatus ab Urbe, fugatur prior : quam pene vacuam metu Cæſar ingreſſus conſulem ſe ipſe facit. Ærarium quoque ſanctum, quia tardiùs aperiebant tribuni, jussit effringi; cenſumque & patrimonium populi Romani antè rapuit, quàm imperium. Pulſo fugatoque Pompeio, maluit priùs ordinare provincias, quàm ipſum ſequi. Siciliam & Sardiniam, annonæ pignora, per legatos habet. Nihil hoſtile erat in Gallia: pacem ipſe fecerat. Sed ad Hiſpanienſes Pompeii exercitus tranſeunti per eam duci portas claudere auſa Massilia eſt. Miſera! dum cupit pacem, belli metu in bellum incidit : ſed quia tutis muris erat, vinci eam sibi jussit abſenti. Græcula civitas, non pro mollitie nominis, & vallum rumpere, & incendere machinas auſa, & congredi navibus : ſed Brutus, cui mandatum erat bellum, victos terrâ marique perdomuit. Mox dedentibus ſeſe ablata omnia, præter, quam potiorem omnibus habebant, libertatem. Anceps, variumque, & cruentum in Hiſpania bellum cum legatis Cnæi Pompeii, Petreio & Afranio; quos Ilerdæ caſtra habentes, apud Sicorim amnem obsidere,

& ab oppido intercludere aggreditur. Interim obundatione verni fluminis commeatibus prohibetur. Sic fame caſtra tentata ſunt ; obſeſſorque ipſe quasi obsidebatur. Sed ubi pax fluminis rediit, populationibus & pugnæ campos aperuit : iterum ferox inſtat ; & cedentes ad Celtiberiam conſequutus, aggere & vallo, ac per hæc siti ad deditionem compulit. Sic citerior Hiſpania recepta eſt ; nec ulterior moram fecit. Quid enim una poſt quinque legiones ? Itaque ultro cedente Varrone, Gades, fretum, Oceanus, omnia felicitatem Cæſaris ſequebantur. Aliquid tamen adversùs abſentem ducem auſa fortuna eſt circa Illyricum & Africam, quasi de induſtria proſpera ejus adversis radiarentur. Quippe quum fauces Adriatici maris jussi occupare Dolabella & Antonius, ille Illyrico, hic Curictico littore caſtra poſuiſſent, jam maria latè tenente Pompeio, repente legatus ejus Octavius Libo ingentibus copiis classicorum circumvenit utrumque. Deditionem fames extorsit Antonio. Miſſæ quoque a Basilo in auxilium ejus rates, quales inopia navium fecerat, novâ Pompeianorum arte Cilicum, actis ſub mare funibus, captæ quasi per indaginem. Duas tamen æſtus explicuit : una, quæ Opiterginos

ferebat, in vadis hæsit, memorandumque posteris exemplum dedit. Quippe vix mille juvenum manus, circumfusi undique exercitûs per totum diem tela sustinuit; & quum exitum virtus non haberet, tamen ne in deditionem veniret, hortante tribuno Vulteio, mutuis ictibus in se concucurrit. In Africa quoque par & virtus & calamitas Curionis fuit; qui ad recipiendam provinciam missus, pulso fugatoque Varo jam superbus, subitum Jubæ regis adventum, equitatumque Maurorum sustinere non potuit. Patebat victo fuga, sed pudor suasit, ut amissum suâ temeritate exercitum morte sequeretur. Sed jam debitum par fortunâ flagitante, sedem bello Pompeius Epiron elegerat: nec Cæsar moratur. Quippe ordinatis a tergo omnibus, quamvis hyems media prohiberet, tempestate ad bellum navigavit; positisque ad Oricum castris, quum pars exercitûs, ob inopiam navium cum Antonio relicta, Brundisii moram faceret; adeo impatiens erat, ut ad arcessendos eos, ardente ventis mari, nocte concubiâ, speculatorio navigio, solus ire tentaverit. Exstat ad trepidum tanto discrimine gubernatorem vox ipsius: *Quid times? Cæsarem vehis.* Contractis in unum omnibus undique copiis,

positisque cominus castris, diversa erant ducum consilia. Cæsar pro natura ferox, & conficiendæ rei cupidus, ostentare aciem, provocare, lacessere; nunc obsidione castrorum, quæ sedecim millium vallo obduxerat (sed quid his obesset obsidio, qui patente mari omnibus copiis abundarent?) nunc oppugnatione Dyrrhachii irritâ (quippe quam vel situs inexpugnabilem faceret) ad hoc assiduis in eruptione hostium prœliis (quo tempore egregia virtus Scævæ centurionis enituit, cujus in scuto centum atque vigiinti tela sedere) jam verò direptione urbium sociarum, quum Oricum, & Gomphos, & alia castella Thessaliæ vastaret. Pompeius adversùs hæc nectere moras, tergiversari, simul ut hostem interclusum undique inopiâ commeatuum tereret, utque ardentissimi ducis consenesceret impetus. Nec diutius profuit duci salutare consilium. Miles otium, socii moram, principes ambitum ducis increpabant. Sic præcipitantibus fatis, prœlio sumpta est Thessalia; & Philippicis campis Urbis, imperii, generis humani fata commissa sunt. Numquam uno loco tantum virium populi Romani, tantum dignitatis fortuna vidit, trecenta ampliùs millia hinc illinc, præter auxilia regum,

& ſociorum. Numquam imminentis ruinæ manifeſtiora prodigia, fuga victimarum, examina in signis, interdiu tenebræ; dux ipſe & nocturnâ imagine theatri ſui audiens plauſum in modum planctûs circumſonare; & manè cum pullo (nefas!) apud principia conſpectus. Numquam acrior neque alacrior exercitus Cæſaris fuit. Inde classica priùs, inde tela. Annotatum quoque committentis aciem Craſtini pilum; qui mox adacto in os gladio, sic inter cadavera repertus, libidinem ac rabiem, quâ pugnaverat, ipsâ novitate vulneris præferebat. Sed nec minùs admirabilis illius exitus belli. Quippe quum Pompeius adeo equitum copiâ abundaret, ut facilè circumventurus sibi Cæſarem videretur, circumventus ipſe eſt. Nam quum diu æquo Marte contenderent, juſſuque Pompeii fuſus a cornu erupiſſet equitatus; repente hinc signo dato, Germanorum cohortes tantum in effuſos equites fecere impetum, ut illi eſſe pedites, hi venire in equis viderentur. Hanc ſtragem fugientis equitatûs levis armaturæ ruina comitata eſt. Tunc terrore latiùs dato, turbantibus invicem copiis, reliqua ſtrages quasi unâ manu facta eſt. Nec ulla res magis exitio fuit, quàm ipſa exercitûs magnitudo. Multus

in eo prœlio Cæſar fuit, mediuſque inter imperatorem & militem. Voces quoque obequitantis exceptæ, altera cruenta, ſed docta, & ad victoriam efficax; *Miles, faciem feri*: altera ad jactationem compoſita; *Parce civibus*: quum ipſe ſequeretur. Felicem utcumque in malis Pompeium, si eadem ipſum, quæ exercitum ejus, fortuna traxiſſet! Superſtes dignitati ſuæ vixit, ut cum majore dedecore per Theſſalica Tempe equo fugeret: ut unâ naviculâ Lesbon applicaretur: pulſus Syedris, in deſerto Ciliciæ ſcopulo fugam in Parthos, Africam, vel Ægyptum agitaret: ut denique in Pelusio littore, imperio vilissimi regis, consiliis ſpadonum, &, ne quid malis desit, Septimii deſertoris ſui gladio trucidatus, ſub oculis uxoris ſuæ liberorumque moreretur. Quis non peractum eſſe cum Pompeio crederet bellum? Atqui acriùs multò atque vehementiùs Theſſalici incendii cineres recaluere. Et in Ægypto quidem adversùs Cæſarem sine partibus bellum. Quippe quum Ptolemæus rex Alexandriæ ſummum civilis belli ſcelus peregiſſet, fœduſque amicitiæ cum Cæſare, medio Pompeii capite, ſanxiſſet; ultionem tanti viri Manibus quærente fortunâ, cauſa non defuit. Cleopatra

regis ſoror, affuſa Cæſaris genibus, partem regni repoſcebat. Aderat puellæ forma, & quæ duplicaretur ex illo, quòd talis paſſa videbatur injuriam : odium ipsius regis, qui Pompeii cædem partium fato, non Cæſari dederat; haud dubiè idem in ipſum auſurus, si expediſſet. Quam ubi Cæſar reſtitui jussit in regnum, ſtatim ab eiſdem percuſſoribus Pompeii obſeſſus in regia, quamvis exiguâ manu, ingentis exercitûs molem mirâ virtute ſuſtinuit. Ac primùm ædificiorum proximorum, atque navalium incendio, infeſtorum hoſtium tela ſubmovit : mox in peninſulam Pharon ſubitus evasit : inde depulſus in maria, mirâ felicitate ad proximam claſſem enatavit, relicto quidem in fluctibus paludamento, ſeu fato, ſeu consilio, ut illud ingruentibus hoſtium telis ſaxiſque peteretur. Tandem receptus a classicis ſuis, undique simul hoſtes adortus, de imbelli ac perfida gente juſta generi Manibus dedit. Quippe & Theodotus magiſter auctorque totius belli, & ne virilia quidem portenta Pothinus atque Ganymedes, diverſâ per mare & terras fugâ & morte conſumpti. Regis ipsius corpus obrutum limo repertum eſt in aureæ loricæ honore. In Asia quoque novus rerum motus a Ponto, planè

quasi de induſtria captante fortunâ hunc Mithridatico regno exitum, ut a Pompeio pater, a Cæſare filius vinceretur. Rex Pharnaces magis diſcordiæ noſtræ fiduciâ, quam virtutis ſuæ, infeſto in Cappadociam agmine ruebat : ſed hunc Cæſar aggreſſus, uno, &, ut sic dixerim, non toto prœlio, obtrivit ; more fulminis, quod uno eodemque momento venit, percussit, abſcessit. Nec vana de ſe prædicatio eſt Cæſaris, *antè victum hoſtem eſſe, quàm viſum.* Sic cum exteris. At in Africa cum civibus multò atrociùs, quàm in Pharſalia. Huc reliquias partium naufragarum quidam furoris æſtus expulerat ; nec reliquias diceres, ſed integrum bellum. Sparſæ magis, quàm oppreſſæ vires erant. Auxerat ſacramentum ipſa clades imperatoris : nec degenerabat ducum ſuccessio. Quippe ſatis amplè ſonabant in Pompeiani nominis locum Cato & Scipio. Accessit copiis Mauritaniæ rex Juba, videlicet ut latiùs vinceret Cæſar. Nihil ergo inter Pharſaliam, & Thapſon, nisi quòd amplior, eóque acrior Cæſarianorum impetus fuit, indignantium poſt Pompeium creviſſe bellum. Denique, quod aliàs numquam, ante imperium ducis ſuâ ſponte signa cecinerunt. Strages a Juba cœpit. Ejus elephanti bellorum

rudes, & nuperi a ſylva, conſternati ſubito clangore: ſtatim & in fugam exercitus, nec duces fortiùs, quàm ut fugerent, non inconſpicuâ tamen morte omnium. Jam Scipio nave fugiebat: ſed aſſequutis eum hoſtibus, gladium per viſcera exegit; &, ubi eſſet, quodam requirente, reſpondit hoc ipſum, *Bene ſe habet Imperator.* Juba, quum ſe recepiſſet in regiam, magnificè epulatus eſt poſtero die cum Petreio fugæ comite, ſuperque menſas & pocula interficiendum ſe ei præbuit. Ille & regi ſuffecit, & sibi; quum interim ſemesi in medio cibi, & parentalia fercula regio simul Romanoque ſanguine madebant. Cato non interfuit bello; positiſque apud Bagradam caſtris, Uticam, velut altera Africæ clauſtra ſervabat. Sed acceptâ partium clade, nihil cunctatus, ut ſapiente dignum erat, mortem etiam lætus accivit. Nam poſtquam filium comiteſque ab amplexu dimisit, in nocte lecto ad lucernam Platonis libro, qui immortalitatem animæ docet, paululum quievit: tum circa primam vigiliam ſtricto gladio revelatum manu pectus ſemel iterumque percussit. Ausi poſt hoc virum medici violare fomentis. Ille paſſus, dum abſcederent, reſcidit plagas; ſequutâque vi ſanguinis,

moribundas manus in ipſo vulnere reliquit. Quasi non eſſet uſquam dimicatum, sic arma rurſus & partes; quantóque Africa ſupra Theſſaliam, tantò Africam ſuperabat Hiſpania. Plurimum quantum favoris partibus dabat fraternitas ducum, & pro uno duos ſtare Pompeios. Itaque nuſquam atrociùs, nec tam ancipiti Marte concurſum eſt. Primùm in ipſo oſtio Oceani Varus Didiuſque legati conflixere: ſed acrius fuit cum ipſo mari, quàm inter ſe navibus bellum: siquidem, velut furorem civium caſtigaret Oceanus, utramque claſſem naufragio cecîdit. Quinam ille horror, quum eodem tempore fluctus, procellæ, viri, naves, armamenta confligerent? adde sitûs ipsius formidinem, vergentia in unum hinc Hiſpaniæ, inde Mauritaniæ littora; mare & inteſtinum, & externum; imminenteſque Herculis ſpeculas; quum omnia undique simul prœlio & tempeſtate ſævirent. Mox circa obsidiones urbium utrimque diſcurſum eſt, quæ miſeræ inter hos atque illos duces ſocietatis Romanæ pœnas dabant. Omnium poſtrema certaminum Munda. Hîc non pro cetera felicitate, ſed anceps, & diu triſte prœlium; ut planè videretur neſcio quid deliberare fortuna. Sanè & ipſe ante aciem mœſtior

non ex more Cæſar, sive reſpectu fragilitatis humanæ, sive nimiam proſperorum ſuſpectam habens continuationem; vel eadem timens, poſtquam idem eſſe cœperat, quod Pompeius. Sed in ipſo prœlio, quod nemo umquam meminerat, quum diu pari Marte acies nihil aliud quàm occiderent, in medio ardore pugnantium ſubitò ingens inter utroſque silentium, quasi conveniſſet. Hic omnium ſenſus erat. Novissimè illud invisitatum Cæſaris oculis (nefas) poſt quatuordecim annos probata veteranorum manus gradum retro dedit. Quòd etsi nondum fugerat, apparebat tamen pudore magis, quàm virtute resiſtere. Itaque ablegato equo, similis furenti, primam in aciem procurrit. Ibi prenſare fugientes, confirmare, per totum denique agmen oculis, manibus, clamore volitare. Dicitur in illa perturbatione & de extremis agitaſſe ſecum, & manifeſtè vultu prætuliſſe, quasi occupare manu mortem vellet; nisi cohortes hoſtium quinque per tranſverſam aciem actæ, quas Labienus periclitantibus caſtris ſubsidio miſerat, fugæ ſpeciem præbuiſſent. Hoc aut & ipſe credidit, aut dux callidus arripuit in occasionem: & quasi in fugientem invectus, simul & ſuorum erexit animos, & hoſ-

tis perculit. Nam hi dum ſe putant vincere, fortiùs ſequi; Pompeiani dum fugere credunt ſuos, fugere cœperunt. Quanta fuerit hoſtium cœdes, ira, rabieſque victoribus, sic æſtimari poteſt. Hoc a prœlio profugi quum ſe Mundam recepiſſent, & Cæſar obsideri ſtatim victos imperaſſet, congeſtis cadaveribus agger effectus eſt, quæ pilis jaculiſque confixa inter ſe tenebantur: fœdum etiam inter barbaros! Sed videlicet victoriam deſperantibus Pompeii liberis, Cnæum prœlio profugum, crure ſaucio, deſerta & avia petentem, Ceſonius apud Lauronem oppidum conſequutus, pugnantem (adeo nondum deſperabat) interfecit. Sextum fortuna in Celtiberiam interim abſcondit; aliiſque poſt Cæſarem bellis reſervavit. Cæſar in patriam victor invehitur. Primum de Gallia triumphum tanſmiſerat Rhenus, Rhodanus, & ex auro captivus Oceanus. Altera laurus Ægyptia: tunc in ferculis Nilus, Arsinoë, & ad simulacrum ignium ardens Pharus. Tertius de Pharnace currus, & Ponto. Quartus Jubam & Mauros, & bis ſubactam oſtendebat Hiſpaniam. Pharſalia, & Thapſos, & Munda nuſquam. Et quantò majora erant, de quibus non triumphabat! Hic aliquando finis armis fuit. Reliqua

pax incruenta : penſatumque clementiâ bellum. Nemo cæſus imperio præter Afranium ; ſatis ignoverat ſemel : & Fauſtum Sullam ; didicerat generos timere : filiamque Pompeii cum patruelibus ex Sulla ; hîc poſteris cavebatur. Itaque non ingratis civibus, omnes unum in principem congeſti honores : circa templa imagines ; in theatro diſtincta radiis corona ; ſuggeſtus in curia ; faſtigium in domo ; mensis in cœlo ; ad hoc pater ipſe patriæ perpetuuſque dictator : novissimè, dubium an ipſo volente, oblata pro Roſtris ab Antonio conſule regni insignia. Quæ omnia, velut infulæ, in deſtinatam morti victimam congerebantur. Quippe clementiam principis vicit invidia ; graviſque erat liberis ipſa beneficiorum potentia. Nec diutius dilatio donata eſt : ſed Brutus & Cassius, aliique patres conſenſerunt in cædem principis. Quanta vis fati ! manaverat latè conjuratio : libellus etiam Cæſari datus eodem die : nec perlitare centum victimis potuerat. Venit in curiam tamen, expeditionem Parthicam meditans. Ibi in curuli ſedentem eum ſenatus invasit ; tribuſque & viginti vulneribus ad terram datus eſt. Sic ille, qui terrarum Orbem civili ſanguine impleverat, tandem ipſe ſanguine ſuo curiam implevit.

CAPUT

CAPUT III.

CÆSAR AUGUSTUS.

Populus Romanus, Cæſare & Pompeio trucidatis, rediiſſe in ſtatum priſtinæ libertatis videbatur; & redierat, nisi aut Pompeius liberos, aut Cæſar heredem reliquiſſet: vel, quod utroque perniciosius fuit, si non collega quondam, mox æmulus Cæſarianæ potentiæ, fax & turbo ſequentis ſeculi, ſuperfuiſſet Antonius. Quippe dum Sextus paterna repetit, trepidatum toto mari: dum Octavius mortem patris ulciſcitur, iterum fuit movenda Theſſalia: dum Antonius varius ingenio, aut ſucceſſorem Cæſaris indignatur Octavium, aut amore Cleopatræ deſciſcit in regem, aliter ſalvus eſſe non potuit, nisi confugiſſet ad ſervitutem. Gratulandum tamen in tanta perturbatione eſt, quòd potissimùm ad Octavium Cæſarem Auguſtum ſumma rerum rediit; qui ſapientiâ ſuâ atque ſolertiâ, perculſum undique & perturbatum ordinavit imperii corpus: quod ita haud dubiè numquam coire & conſentire potuiſſet, nisi unius præsidis nutu, quasi ani-

mâ & mente, regeretur. Marco Antonio, Publio Dolabellâ consulibus, imperium Romanum jam ad Cæsares transferente fortunâ, varius & multiplex civitatis motus fuit: quodque in annua cœli conversione fieri solet, ut mota sidera tonent, ac suos flexus tempestate significent; sic cum Romanæ dominationis, id est, humani generis, conversione penitus intremuit, omnique genere discriminum, civilibus, terrestribus ac navalibus bellis, omne imperii corpus agitatum est.

CAPUT IV.

BELLUM MUTINENSE.

PRIMA civilium motuum causa testamentum Cæsaris fuit, cujus secundus heres Antonius, prælatum sibi Octavium furens, inexpiabile contra adoptionem acerrimi juvenis susceperat bellum. Quippe quum intra decem & octo annos tenerum, obnoxium, & opportunum injuriæ juvenem videret, ipse plenæ ex commilitio Cæsaris dignitatis, lacerare furtis hereditatem, ipsum insectari probris, cunctis artibus cooptationem Juliæ gentis inhibere; denique ad opprimendum ju-

venem palam arma moliri, & jam parato exercitu in Cisalpina Gallia resistentem motibus suis Decimum Brutum obsidere. Octavius Cæsar, ætate & injuriâ favorabilis, & nominis majestate, quod sibi induerat, revocatis ad arma veteranis, privatus (quis crederet!) consulem aggreditur: obsidio Mutinæ liberat Brutum: Antonium exuit castris. Tum quidem etiam manu pulcher apparuit: nam cruentus & saucius aquilam, a moriente signifero traditam, suis humeris in castra referebat.

CAPUT V.

BELLUM PERUSINUM.

ALTERUM bellum concitavit agrorum divisio, quos Cæsar veteranis patris, pretium militiæ, persolvebat. Semper aliàs Antonii pessimum ingenium Fulvia, gladio cincta, virilis audaciæ uxor, agitabat. Ergo depulsos agris colonos incitando, iterum in arma ierat. Hîc verò jam non privatis, sed totius senatûs suffragiis judicatum hostem Cæsar aggressus, intra Perusiæ muros redegit, compulitque ad extrema deditionis turpi & nihil non expertâ fame.

CAPUT VI.

TRIUMVIRATUS.

Quum solus etiam gravis paci, gravis reipublicæ esset Antonius, quasi ignis incendio Lepidus accessit. Quid contra duos exercitus necesse fuit venire in cruentissimi fœderis societatem? Diversa omnium vota. Incendit Lepidum divitiarum cupido, quarum spes ex turbatione reipublicæ: Antonium ultionis de his, qui se hostem judicassent. Cæsarem inultus pater, & Manibus ejus graves Cassius & Brutus agitabant. In hoc velut fœdus pax inter tres duces componitur. Apud Confluentes inter Perusiam & Bononiam jungunt manus, & exercitus consalutant. Nullo bono more Triumviratus invaditur; oppressâque armis republicâ, redit Sullana proscriptio: cujus atrocitas nihil in se minus habet, quàm numerum centum quadraginta senatorum. Exitus fœdi, truces, miserabiles, toto terrarum orbe fugientium. Pro quibus quis pro dignitate rei ingemiscat, quum Antonius Lucium Cæsarem avunculum suum, Lepidus Lucium Paullum suum fratrem pro-

ſcripſerit ? Romæ capita cæſorum proponere in Roſtris jam uſitatum erat : verùm sic quoque civitas lacrymas tenere non potuit, quum reciſum Ciceronis caput in illis ſuis Roſtris videretur ; nec aliter ad videndum eum, quàm ſolebat ad audiendum, concurreretur. Hæc ſcelera în Antonii Lepidique tabulis. Cæſar percuſſoribus patris contentus fuit. Hæc quoque, nisi multa fuiſſet, etiam juſta cædes haberetur.

CAPUT VII.

BELLUM CASSII ET BRUTI.

Brutus & Cassius sic Cæſarem, quasi Tarquinium regem, depuliſſe regno videbantur : ſed libertatem, quam maximè reſtitutam voluerunt, illo ipſo parricidio perdidere. Igitur cæde perfectâ, quum veteranos Cæſaris, nec immeritò, timerent, ſtatim e curia in Capitolium confugerant. Nec illis ad ultionem deerat animus : ſed ducem non habebant. Igitur quum appareret, quæ ſtrages reipublicæ immineret, diſplicuit ultio, conſenſu conſulis abolitione diſcordiarum decretâ. Ne tamen publici doloris oculos

ferrent, in provincias ab illo ipſo, quem occiderant, Cæſare datas, Syriam & Macedoniam, conceſſerant. Sic vindicta Cæſaris dilata potiùs, quàm oppreſſa eſt. Igitur ordinata magis ut poterat, quàm ut debebat, reſpublica: relicto ad urbis præsidium Lepido, Cæſar cum Antonio in Cassium Brutumque ſuccingitur. Illi comparatis ingentibus copiis, eamdem illam, quæ fatalis Cnæo Pompeio fuit, arenam inſederant. Sed nec tum imminentis cladis deſtinata signa latuere. Nam & aſſuetæ cadaverum pabulo volucres caſtra, quasi jam ſua, circumvolabant; & in aciem prodeuntibus obvius Æthiops nimis apertè ferale signum fuit. Ipsique Bruto per noctem, quum illato lumine ex more aliqua ſecum agitaret, atra quædam imago ſe obtulit: &, *quæ eſſet*, interrogata; *Tuus*, inquit, *malus Genius*. Hoc dixit, & ſub oculis mirantis evanuit. Diſpari meliora præſagio in Cæſaris caſtris omnia aves, victimæque promiſerant: ſed nihil illo præſentius, quàm quòd Cæſaris medicus ſomnio admonitus eſt, ut Cæſar caſtris excederet, quibus capi imminebat: ut factum eſt. Acie namque commiſſâ, quum pari ardore aliquamdiu dimicatum foret, quamvis duces non eſſent præſentes, quum alterum

corporis ægritudo, illum metus & ignavia ſubduxiſſent; ſtabat tamen pro partibus invicta fortuna & ultoris, & qui vindicabatur, ut exitus prœlii docuit. Primum adeo anceps fuit & par utrimque diſcrimen. Capta ſunt hinc Cæſaris caſtra, inde Cassii. Sed quantò efficacior eſt fortuna, quàm virtus! & quàm verum eſt, quod moriens efflavit, *non in re, ſed in verbo tantùm eſſe virtutem!* Victoriam illi prœlio error dedit. Cassius, inclinato cornu ſuo, quum, captis Cæſaris caſtris, rapido impetu recipientes ſe videret equites, fugere arbitratus, evadit in tumulum: inde pulvere & ſtrepitu, etiam nocte vicinâ, eximentibus geſtæ rei ſenſum, quum ſpeculator quoque in id miſſus, tardiùs renuntiaret; tranſactum de partibus ratus, uni ex proximis auferendum præbuit caput. Brutus quum in Cassio etiam ſuum animum perdidiſſet, ne quid ex conſtituti fide resignaret (ita enim, impares ne ſupereſſent bello, convenerat) ipſe quoque uni comitum ſuorum confodiendum præbuit latus. Quis ſapientissimos viros non miretur ad ultimum non ſuis manibus uſos? nisi si hoc quoque ex perſuasione defuit, ne violarent manus, ſed in abolitione ſanctissimarum piissimarumque animarum judicio ſuo, ſcelere alieno, uterentur.

CAPUT VIII.

BELLUM CUM SEXTO POMPEIO.

SUBLATIS percuſſoribus Cæſaris, ſupererat Pompeii domus. Alter juvenum in Hiſpania occiderat, alter fugâ evaſerat; contractiſque infelicis belli reliquiis, quum inſuper ergaſtula armaſſet, Siciliam Sardiniamque habebat. Jam & claſſe medium mare inſederat, ô quam diverſus a patre! Ille Cilicas exſtinxerat: hic ſecum piratas navales agitabat. Tantâ mole belli penitus in Siculo freto juvenis oppreſſus eſt, ut magni famam ducis ad inferos ſecum tuliſſet, si nihil tentâſſet ulteriùs: nisi quòd magnæ indolis signum eſt, ſperare ſemper. Perditis énim rebus profugit; Asiamque velis petit, venturus ibi in manus hoſtium & catenas, &, quod miſerrimum eſt fortibus viris, ad hoſtium arbitrium ſub percuſſore moriturus. Non alia poſt Xerxem miſerabilior fuga. Quippe modò trecentarum quinquaginta navium dominus cum ſex ſeptemve fugiebat, exſtincto prætoriæ navis lumine, annulis in mare abjectis, pavens atque reſpectans, & tamen non timens ne periret.

CAPUT IX.

BELLUM PARTHICUM DUCE VENTIDIO,

QUAMVIS in Cassio & Bruto partes sustulisset; in Pompeio totum partium nomen abolêsset; nondum tamen ad pacis stabilitatem profecerat Cæsar, quum scopulus, & nodus, & mora publicæ securitatis superesset Antonius. Nec ille defuit vitiis, quin periret, immo omnia expertus ambitu & luxuriâ, primùm hostes, deinde cives, tandem etiam terrore sui seculum liberavit. Parthi clade Crassianâ altiùs animos erexerant; civilesque populi Romani discordias læti acceperant: itaque ut prima adfulsit occasio, non dubitaverunt & erumpere, ultro quidem invitante Labieno, qui missus a Cassio Brutoque (quis furor scelerum!) sollicitaverat hostes in auxilium; & illi Pacoro duce, regio juvene, dissipant Antoniana præsidia. Saxa legatus, ne veniret in potestatem, a gladio suo impetravit. Denique ablatâ Syriâ, emanabat latiùs malum, hostibus sub auxilii specie sibi vincentibus; nisi Ventidius, & hic

legatus Antonii, incredibili felicitate & Labieni copias, ipſumque Pacorum, & omnem Parthicum equitatum, toto inter Orontem & Euphratem sinu latè ceciſſet. Viginti ampliùs millium fuit: nec sine consilio ducis; qui simulato metu adeo paſſus eſt hoſtem caſtris ſuccedere, donec, abſumpto jactûs ſpatio, adimeret uſum ſagittarum. Rex fortissimè dimicans cecidit. Mox circumlato ejus per urbes, quæ deſciverant, capite, Syria sine bello recepta. Sic Crassianam cladem Pacori cæde penſavimus.

CAPUT X.

BELLUM PARTHICUM CUM ANTONIO.

EXPERTIS invicem Parthis atque Romanis, quum Craſſus atque Pacorus utrimque virium mutuarum documenta feciſſent, pari rurſus reverentiâ integrata amicitia; & quidem ab ipſo fœdus Antonio cum rege percuſſum. Sed immenſa vanitas hominis, dum titulorum cupidine Araxem & Euphratem ſub imaginibus ſuis legi concupiſcit; neque causâ, nec consilio, ac ne imaginariâ quidem belli indictione, quasi hoc quoque ex arte

ducis eſſet, obrepere; relictâ repentè Syriâ in Parthos impetum facit. Gens præter armorum fiduciam callida simulat trepidationem, & in campos fugam: hic ſtatim quasi victor ſequebatur: quum ſubitò nec magna hoſtium manus, ex improviſo, & jam in feſſos viâ ſub veſpere, velut nimbus, erupit, & missis undique ſagittis duas legiones operuerunt. Nihil acciderat in comparationem cladis, quæ in poſterum diem imminebat, nisi interveniſſet deûm miſeratio. Unus ex clade Crassiana Parthico habitu caſtris adequitat, & ſalute Latinè datâ, quum fidem eo ipſo feciſſet, quid immineret edocuit: *Jam adfuturum cum omnibus copiis regem: irent retro, peterentque montes: sic quoque hoſtem fortaſſe non defore.* Atque ita ſequuta eſt minor vis hoſtium, quàm imminebat. Adfuit tamen; deletæque reliquæ copiæ forent, nisi urgentibus telis in modum grandinis, quâdam forte, quasi docti, procubuiſſent in genua milites, & elatis ſuper capita ſcutis, cæſorum ſpeciem præbuiſſent. Tum Parthus arcus inhibuit: deinde Romani quum ſe rurſus extuliſſent, adeo res miraculo fuit, ut unus ex barbaris miſerit vocem: *Ite, & bene valete, Romani. Meritò vos victores fama gentium loquitur, qui Par-*

thorum tela fugiſtis. Non minor ex aquæ poſtea, quàm ab hoſtibus clades. Infeſta primùm siti regio; tum quibuſdam Salinacidis fluvius infeſtior; novissimè quia jam ab invalidis & avidè hauriebantur, noxiæ etiam dulces fuere. Mox & ardores per Armeniam, & nives per Cappadociam, & utriuſque cœli ſubita mutatio pro peſtilentia fuit. Sic vix tertiâ parte de ſedecim legionibus reliquâ, quum argentum ejus passim dolabris concideretur; & ſubinde inter moras mortem a gladiatore ſuo efflagitâſſet egregius imperator; tandem perfugit in Syriam. Ibi incredibili quâdam mentis vecordiâ ferocior aliquantò factus eſt: quasi viciſſet, qui evaſerat.

CAPUT XI.

BELLUM CUM ANTONIO ET CLEOPATRA.

FUROR Antonii, quatenus ambitu non interiret, luxu & libidine exſtinctus eſt. Quippe poſt Parthos quum exoſus arma in otio ageret, captus amore Cleopatræ, quasi bene geſtis rebus, in regio ſe sinu reficiebat. Hæc mulier Ægyptia, ab

ebrio imperatore, pretium libidinum Romanum imperium petit. Et promisit Antonius : quasi facilior esset Partho Romanus. Igitur dominationem parare, nec tacitè : sed patriæ, nominis, togæ, fascium oblitus, totus in monstrum illud ut mente, ita animo quoque & cultu, desciverat. Aureum in manu baculum ; ad latus acinaces ; purpurea vestis ingentibus obstricta gemmis ; diadema aderat, ut reginâ rex ipse frueretur. Ad primam novorum motuum famam Cæsar a Brundisio trajecerat, ut venienti bello occurreret : positisque in Epiro castris, Leucadem insulam, montemque Leucaten, & Ambracii sinûs cornua, infestâ classe succinxerat. Nobis quadringentæ ampliùs naves, ducentæ non minùs hostium : sed numerum magnitudo pensabat. Quippe a senis in novenos remorum ordinibus, ad hoc turribus, atque tabulatis allevatæ, castellorum & urbium specie, non sine gemitu maris, & labore ventorum ferebantur : quæ quidem ipsa moles exitio fuit. Cæsaris naves a triremibus in senos non ampliùs ordines creverant. Itaque habiles in omnia, quæ usus poscebat, ad impetus & recursus flexusque capiendos, illas graves, & ad omnia præpeditas, singulas plures adortæ, mis-

silibus simul, tum roſtris, ad hoc ignibus jactis, ad arbitrium dissipavere. Nec ullâ re magis hoſtilium copiarum apparuit magnitudo, quàm poſt victoriam. Quippe immenſa classis, naufragio belli facto, toto mari ferebat Arabumque, & Sabæorum, & mille aliarum gentium Asiæ ſpolia; purpuram aurumque in ripam assiduè mota ventis maria revomebant. Prima dux fugæ Regina, cum aurea puppe veloque purpureo, in altum dedit. Mox ſequutus Antonius: ſed inſtare veſtigiis Cæſar. Itaque nec præparata in Oceanum fuga, nec munita præsidiis utraque Ægypti cornua, Paratonium atque Pelusium, profuere: propè manu tenebantur. Prior ferrum occupavit Antonius: Regina ad pedes Cæſaris provoluta tentavit oculos ducis, fruſtra. Nam pulchritudo intra pudicitiam principis fuit. Nec illa de vita, quæ offerebatur, ſed de parte regni laborabat. Quod ubi deſperavit a principe, ſervarique ſe triumpho vidit, incautiorem nacta cuſtodiam, in Mauſoleum ſe (ſepulcra regum sic vocant) recipit. Ibi maximos, ut ſolebat, induta cultus, in differto odoribus ſolio, juxta ſuum ſe collocavit Antonium; admotiſque ad venas ſerpentibus, sic morte quasi ſomno ſoluta eſt.

CAPUT XII.

BELLA ADVERSUS GENTES EXTERAS.

HIC finis armorum civilium : reliqua adversùs exteras gentes ; quæ, diſtricto circa mala ſua imperio, diversis orbis oris emicabant. Nova quippe pax ; necdum aſſuetæ frenis ſervitutis tumidæ gentium inflatæque cervices ab imposito nuper jugo resiliebant. Ad Septemtrionem converſa ferme plaga ferociùs agebat ; Norici, Illyrii, Pannonii, Dalmatæ, Mysi, Thraces & Daci, Sarmatæ atque Germani. Noricis animos dabant Alpes atque nives, quò bellum non poſſet aſcendere : ſed omnes illius cardinis populos, Brennos, Semnones atque Vindelicos, per privignum ſuum Claudium Druſum perpacavit. Quæ fuerit callidarum gentium feritas, facilè vel mulieres oſtendere ; quæ, deficientibus telis, infantes ipſos afflictos humo in ora militum adverſa miſerunt. Illyrii quoque ſub Alpibus agunt, imaſque valles earum, ac quædam quasi clauſtra, cuſtodiunt, abruptis torrentibus impliciti. In hos expeditionem ipſe ſumpsit, fierique pontes imperavit. Hìc ſe & aquis & hoſte turbantibus, cunctanti ad aſcenſum militi

ſcutum de manu rapuit ; & in via primus, tunc agmine ſequuto, quum lubricus multitudine pons ſuccidiſſet, ſaucius manibus ac cruribus, ſpeciosior ſanguine, & ipſo periculo auguſtior, terga hoſtium percecîdit. Pannonii duobus ſaltibus, ac tribus fluviis, Dravo, Savo, Iſtroque vallabantur. Populati proximos, intra ripas ſe recipiebant. In hos domandos Tiberium misit. Cæsi ſunt in utriſque fluminibus. Arma victorum non ex more belli cremata, ſed jacta ſunt, & in profluentes data ; ut ceteris, qui resiſtebant, victoria sic nuntiaretur. Dalmatæ plerumque ſub ſylvis agunt : inde in latrocinia promptissimi. Hos jam quidem Marcius incenſâ urbe Delminio quasi detruncaverat. Poſtea Asinius Pollio gregibus, armis, agris multaverat (hic ſecundus orator) ſed Auguſtus perdomandos Tiberio mandat : qui efferum genus fodere terras coëgit, aurumque venis repurgare ; quod alioquin gens omnium cupidissima, ſtudiosâ diligentiâ anquirit ; ut illud in uſus ſuos ſervare videatur. Mysi quàm feri, quàm truces fuerint, quàm ipſorum etiam barbari barbarorum, horribile dictu eſt. Unus ducum, ante aciem poſtulato silentio : *Qui vos*, inquit, *eſtis?* Reſponſum invicem : *Romani, gentium domini.* Et illi : *Ita*, inquiunt, *si nos*

viceritis. Accepit omen Marcus Craſſus. Illi ſtatim ante aciem immolato equo concepere votum, *ut cæſorum extis ducum & litarent, & veſcerentur.* Deos audiſſe crediderim : nec tubam ſuſtinere potuerunt. Non minimùm terroris incussit barbaris Domitius Centurio, ſatis barbaræ, efficacis tamen apud paris homines ſtoliditatis, qui foculum gerens ſuper cassidem, ſuſcitatam motu corporis flammam, velut ardenti capite, fundebat. Bessi, Thracum maximus populus deſciverat. Ille barbarus & signis militaribus, & diſciplinâ, armis etiam Romanis aſſueverat ; ſed a Piſone perdomiti, in ipſa captivitate rabiem oſtendere : quippe quum catenas morsibus tentarent, feritatem ſuam ipsi puniebant. Daci montibus inhærent. Cotiſonis regis imperio, quoties concretus gelu Danubius junxerat ripas, decurrere ſolebant, & vicina populari. Viſum eſt Cæſari Auguſto gentem aditu difficillimam ſubmovere. Miſſo igitur Lentulo, ultra ulteriorem repulit ripam : citrà præsidia conſtituit. Sic tunc Dacia non victa, ſed ſummota, atque dilata eſt. Sarmatæ patentibus campis inequitant. Et hos per eumdem Lentulum prohibere Danubio ſatis fuit. Nihil præter nives, raraſque ſylvas habent. Tanta barbaries eſt, ut pacem non intelligant. Germa-

niam quoque utinam vincere tanti non putâſſet : magis turpiter amiſſa eſt, quàm gloriosè acquisita : ſed quatenus ſciebat patrem ſuum Cæſarem, bis trajecto ponte Rheno, quæsiſſe bellum ; in illius honorem concupiit facere provinciam. Et factum erat, si barbari tam vitia noſtra, quàm imperia ferre potuiſſent. Miſſus in eam provinciam Druſus, primos domuit Usipetes : inde Tenctheros percucurrit, & Cattos. Jam Marcomannorum ſpoliis insignem quemdam editum tumulum in tropæi modum excoluit. Inde validissimas nationes, Cheruſcos, Suevoſque, & Sicambros pariter aggreſſus eſt : qui viginti centurionibus incrematis, hoc velut ſacramento ſumpſerant bellum, adeo certâ victoriæ ſpe, ut prædam in anteceſſum pactione diviſerint. Cheruſci equos, Suevi aurum & argentum, Sicambri captivos elegerant : ſed omnia retrorſum. Victor namque Druſus equos, pecora, torques eorum, ipſoſque prædam divisit, & vendidit. Præterea in tutelam provinciarum præsidia atque cuſtodias ubique diſpoſuit, per Moſam flumen, per Albim, per Viſurgim. Nam per Rheni quidem ripam quinquaginta ampliùs caſtella direxit. Bonnam & Geldubam pontibus junxit, claſſibuſque firmavit. Inviſum atque inacceſſum in id tempus Hercynium

ſaltum patefecit. Ea denique in Germania pax erat, ut mutati homines, alia terra, cœlum ipſum mitius molliuſque ſolitò videretur. Denique non per adulationem, ſed ex meritis, defuncto ibi fortissimo juvene, ipsi, quod numquam aliàs, ſenatus cognomen ex provincia dedit. Sed difficilius eſt provincias obtinere, quàm facere. Viribus parantur, jure retinentur. Igitur breve id gaudium. Quippe Germani victi magis, quàm domiti erant; moreſque noſtros magis quàm arma ſub imperatore Druſo ſuſpiciebant: poſtquam verò ille defunctus, Vari Quinctilii libidinem ac ſuperbiam, haud ſecus quàm ſævitiam, odiſſe cœperunt. Auſus ille agere conventum; & in caſtris jus dicebat, quasi violentiam barbarorum & lictoris virgis, & præconis voce, poſſet inhibere: at illi, qui jam pridem rubigine obsitos enſes, inerteſque mœrerent equos, ut primùm togas, & ſæviora armis jura viderunt, duce Arminio arma corripiunt: quum interim tanta erat Varo pacis fiducia, ut ne prædictâ quidem, & proditâ per Segeſtem unum principum conjuratione commoveretur. Itaque improvidum, & nil tale metuentem improvisò adorti, quum ille (ô ſecuritas!) ad tribunal citaret, undique invadunt, caſtra rapiunt, tres legiones opprimuntur. Varus

perditas res eodem, quo Cannensem diem Paullus, & fato est & animo sequutus. Nihil illâ cæde per paludes, perque sylvas cruentius: nihil insultatione barbarorum intolerantius, præcipuè tamen in causarum patronos. Aliis oculos, aliis manus amputabant: unius os sutum, recisâ priùs linguâ, quam in manu tenens barbarus, *Tandem*, inquit, *vipera*, *sibilare desiste*. Ipsius quoque consulis corpus, quod militum pietas humi abdiderat, effossum. Signa & aquilas duas adhuc barbari possident. Tertiam signifer priùs, quàm in manus hostium veniret, evulsit; mersamque intra baltei sui latebras gerens, in cruenta palude sic latuit. Hac clade factum, ut imperium, quod in littore Oceani non steterat, in ripa Rheni fluminis staret. Hæc ad septemtrionem. Sub Meridiano tumultuatum magis, quàm bellatum est. Musulanios atque Getulos, accolas Syrtium, Cosso duce compescuit: unde illi *Getulici* nomen. Latiùs victoria patet. Marmaridas atque Garamantas Curinio subigendos dedit. Potuit & ille redire *Marmaricus*, sed modestior in æstimanda victoria fuit. Ad Orientem plus negotii cum Armeniis. Huc alterum ex Cæsaribus nepotibus suis misit. Ambo fato breves: sed alter inglorius. Massiliæ quippe Lucius morbo solvitur: in Syria Caius ex

vulnere, quum Armeniam ad Parthos ſe ſubtrahentem recipit. Armenios, victo rege Tigrane, in hoc unum ſervitutis genus Pompeius aſſueverat, ut rectores a nobis acciperent. Intermiſſum ergo jus per hunc recuperatum, non incruento nec inulto tamen certamine. Quippe Domnes, quem rex Artaxatis præfecerat, simulatâ proditione, adortus virum intentum libello, quem, ut theſaurorum rationes continentem ipſe porrexerat, ſtricto ferro cruentat vulnere in tempus. Ceterùm barbarus undique infeſto exercitu oppreſſus, gladio, & pyrâ, in quam ſe percuſſus immisit, ſuperſtiti etiamnum Cæſari ſatisfecit. Sub Occaſu pacata fere omnis Hiſpania, nisi quam Pyrenæi desinentis ſcopulis inhærentem citerior alluebat Oceanus. Hìc duæ validissimæ gentes, Cantabri & Aſtures, immunes imperii agitabant. Cantabrorum & pejor, & altior, & magis pertinax in rebellando animus fuit; qui non contenti libertatem ſuam defendere, proximis etiam imperitare tentabant, Vaccæoſque, & Curgionios, & Autrigonas crebris incursionibus fatigabant. In hos igitur, quia vehementiùs agere nuntiabantur, non mandata expeditio, ſed ſumpta eſt. Ipſe venit Segiſamam: caſtra poſuit. Inde partito exercitu totam indidem amplexus Cantabriam,

efferam gentem, ritu ferarum, quasi indagine debellabat. Nec ab Oceano quies, quum infeſtâ claſſe ipſa quoque terga hoſtium cæderentur. Primùm adversùs Cantabros ſub mœnibus Vellicæ prœliatus eſt. Hinc fuga in eminentissimum Vinnium montem, quem maria priùs Oceani, quàm arma Romana aſcenſura eſſe crediderant. Tertiò Arracillum oppidum magnâ vi repugnat. Captum tamen poſtremò fuit. In Edullii montis obsidione (quem perpetuâ quindecim millium foſſâ comprehenſum cinxit, undique simul adeunte Romano) poſtquam extrema barbari vident, certatim igne, ferro inter epulas, venenoque, quod ibi vulgò ex arboribus taxeis exprimitur, præcepere mortem; ſeque pars major a captivitate, quæ videbatur, vindicavere. Hæc per Antiſtium, Furnium, Agrippam legatos, hibernans in Tarraconis maritimis Cæſar accepit. Ipſe præſens hos deduxit montibus: hos obsidibus aſtrinxit: hos ſub corona jure belli venumdedit. Digna res lauro, digna curru ſenatui viſa eſt: ſed jam Cæſar tantus erat, ut poſſet triumphos contemnere. Aſtures per idem tempus ingenti agmine a montibus ſuis deſcenderant. Nec temere ſumptus, ut barbaris, impes: ſed positis caſtris apud Aſturam flumen, trifariam diviſo agmine, tria simul Romanorum caſ-

tra aggredi parabant. Fuiſſet & anceps, & cruentum, & utinam mutuâ clade certamen, cunctis tam fortibus, tam ſubitò, tam cum consilio venientibus, nisi Trigæcini prodidiſſent; a quibus præmonitus Carisius, cum exercitu adveniens oppressit consilia : sic quoque tamen non incruento certamine. Reliquias fusi exercitûs validissima civitas Lancia excepit, ubi adeo certatum eſt, ut quum in captam urbem faces poſcerentur, ægre dux impetraverit veniam, ut victoriæ Romanæ ſtans potiùs eſſet, quàm incenſa, monumentum. Hic finis Auguſto bellicorum certaminum fuit; idem rebellandi finis Hiſpaniæ. Certa mox fides, & æterna pax; quum ipſorum ingenio in pacis partes promptiore; tum consilio Cæſaris, qui fiduciam montium timens, in quos ſe recipiebant, caſtra ſua, ſed quæ in plano erant, habitare & incolere jussit. Ingentis eſſe consilii illud obſervari cœpit. Natura regionis circà omnis aurifera, miniique & chryſocollæ, & aliorum colorum ferax. Itaque exerceri ſolum jussit. Sic Aſtures & latentes in profundo opes ſuas atque divitias, dum aliis quærunt, noſſe cœperunt. Omnibus ad Occaſum & Meridiem pacatis gentibus, ad Septemtrionem quoque, duntaxat intra Rhenum atque Danubium, item ad Orientem in-

tra Cyrum & Euphratem ; illi quoque reliqui qui immunes imperii erant, sentiebant tamen magnitudinem, & victorem gentium populum Romanum reverebantur. Nam & Scythæ misere legatos, & Sarmatæ, amicitiam petentes. Seres etiam, habitantesque sub ipso sole Indi, cum gemmis, & margaritis, elephantes quoque inter munera trahentes, nihil magis, quàm longinquitatem viæ imputabant, quam quadriennio impleverant ; & tamen ipse hominum color ab alio venire cœlo fatebatur. Parthi quoque, quasi victoriæ pœniteret, rapta clade Crassianâ ultro signa retulere. Sic ubique una atque continua totius generis humani aut pax fuit, aut pactio. Ausus que tandem Cæsar Augustus, septingentesimo ab Urbe condita anno, Janum Geminum claudere, bis ante se clausum, sub Numa rege, & victâ primùm Carthagine. Hinc conversus ad pacem, pronum in omnia mala, & in luxuriam fluens seculum, gravibus severisque legibus multis coërcuit. Ob hæc tot facta ingentia *Dictator perpetuus*, & *Pater patriæ* dictus. Tractatum etiam in senatu, an, quia condidisset imperium, *Romulus* vocaretur : sed sanctius & reverentius visum est nomen *Augusti*; ut scilicet jam tum, dum colit terras, ipso nomine & titulo consecraretur.

FINIS.